

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity

Katedra sociologie

Břetislav Foustka

první řádný profesor československé sociologie

Rigorózní práce

Mgr. František Peroutka Bugyík

2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

.....

Jméno a příjmení

ABSTRAKT

Práce je věnována Břetislavu Foustkovi, přednímu průkopníkovi české sociologie, jednomu z prvních průkopníků empirického badatelství v české sociologii a jeho úsilí o vybudování aplikované sociologie. Na základě poznatků, které byly získány badatelskou činností materiálů z pozůstalosti B. Foustky a z archivních materiálů Univerzity Karlovy v Praze, lze formulovat stanovisko, že současná Foustkova biografie, bibliografie včetně jeho sociologického bádání v porovnání se současně publikovanými materiály o Foustkovi má „bílá místa“ a je v několika faktech nepřesná. Cílem práce bylo zpracování nových poznatků z pramenů pozůstalosti po Břetislavu Foustkovi, materiálů z archivu Univerzity Karlovy v Praze, soudobé literatury a na základě bádání provést korekturu a doplnění dat v jeho současné biografii, bibliografii a v sociologickém odkazu. Výsledky několikaleté badatelské práce materiálů z pozůstalosti a archivních materiálů UK v Praze mohou přispět k doplnění údajů o Břetislavu Foustkovi, neúnavném dělníkovi československé sociologie.

Klíčová slova: Foustka, Masaryk, sociologie, dějiny české sociologie, pedagogika, mládež, deviace, eugenika, abstinence, socialismus, vůdcovství

ABSTRACT

The work is dedicated to Břetislav Foustka, the pioneer of Czech sociology, one of the first pioneers of empirical research in Czech sociology and his efforts to build applied sociology. On the basis of the knowledge gained by the research activities of the material from the estate of B. Foustka and the archival materials of Charles University in Prague, it can be stated that the current Foustka biography, bibliography including its sociological research, compared to the published materials about Foustka, has "white spots" and is inaccurate in some facts. The aim of this work was to elaborate new findings from the sources of the estate to Břetislav Foustka, materials from the archives of Charles University in Prague, contemporary literature, and on the basis of research to make corrections and supplement the data in his current biography, bibliography and sociological reference. The results of several years of research work on the materials of the UK's archives and archives in Prague can help to add information about Břetislav Foustka, a tireless worker of Czechoslovak sociology.

Key words: Foustka, Masaryk, sociology, history of Czech sociology, pedagogy, youth, deviation, eugenics, abstinence, socialism, leadership

Předmluva

Předtím, než přikročíme k výkladu, budiž dovoleno vyslovit myšlenky o pojmání výkladu. Zpravidla od monografické práce se očekává, že předloží mimořádné události ze života, které nabídnou klíč k pochopení tvorby dané osoby. Připusťme, že i v tomto případě lze ze znalostí života porozumět procesu tvorby, ale nemusí to být také vysvětlením. Budeme věřit, že v případě Břetislava Foustky to nebude zklamáním. Přístupem k jeho životu budeme sledovat jeho tvorbu, jakou má tato tvorba genezi, myšlenky této tvorby a její význam. Místo libovolnosti nalezneme jedinečnou důslednost v jeho tvorbě. Důslednost ho provází již od studentských let k vlastnímu hledání. Pokračuje přes podnět profesora filozofie Tomáše G. Masaryka, až k nalézání vlastních podnětů ke zkoumání. Je-li zklamána čtenářova zvědavost, dále pak je zklamán jednotvárností života Břetislava Foustky, musíme se pokusit o hodnotný výklad jeho tvorby. Dosáhneme toho nikoliv výčtem několika výsledků ale houževnatostí zápasů o svoji tvorbu.

Mněli bychom přitom mít na vědomí to, že tyto cesty předtím nebyly a že tyto cesty jsou fragmenty myšlení, které vytváří ve svém úhrnu spleť hledání, jež není dodnes postiženo.

Obširný obraz doby na začátku studie má posloužit čtenáři pro lepší orientaci a pochopení doby, do které se B. Foustka narodil, žil a tvořil. Věci, souvislosti, společnost a její praktika jsou samozřejmé pro Foustku, nikoli pro současného čtenáře. Jen příkladně uvedme, že v současnosti, kdy klasická pošta je na ústupu, v jeho době rakouská pošta vznikala a budovala. V dnešní době internetu a sítě mobilních telefonů se již zapomíná na drátovou telefonní linku, kterou v roce 1876 vynalezl Alexandr Grehem Bell a nákladně se zaváděla k uživatelům.

Informovanost a pronikání nových vědomostí byla oproti současnosti nákladnější a znatelně pomalejší, což mělo vliv na dynamiku pokroku.

Vzhledem k rozsáhlému časovému úseku a značným změnám ve společenskopolitickém životě je pro pochopení života a díla B. Foustky dobré znát tyto okolnosti a souvislosti.

Obsah

1	ÚVOD	8
2	FOUSTKOVA DOBA A ŽIVOT	11
2.1	POLITICKÉ A SOCIÁLNĚ KULTURNÍ SOUVISLOSTI	11
2.2	DĚTSTVÍ A MLÁDÍ	14
2.3	PEDAGOGICKÁ, VĚDECKÁ A POLITICKÁ ČINNOST DO ROKU 1905	18
2.4	PEDAGOGICKÁ, VĚDECKÁ A SPOLEČENSKÁ ČINNOST DO ROKU 1919.....	22
2.5	PRVNÍ ŘÁDNÝ PROFESOR SOCIOLOGIE A BUDOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIOLOGIE	28
2.6	PENZE	39
2.7	KRITIKOVÉ A POPRAVČÍ.....	42
2.8	DÍLO BŘETISLAVA FOUSTKY	46
3	FOUSTKA SOCIOLOG	52
3.1	ŽENSKÁ OTÁZKA	52
3.2	EUGENIKA.....	54
3.3	PROBLEMATIKA MLÁDEŽE	59
3.4	SOCIALIZMUS A SOCIÁLNÍ Hnutí.....	64
3.5	ABSTINENCE.	68
3.6	PŘÍNOS BŘETISLAVA FOUSTKY PRO ČESKOU SOCIOLOGII	75
4	NEPUBLIKOVANÁ DÍLA B. FOUSTKY	80
4.1	PRAKTICKÁ FILOSOFIE.....	80
4.2	VŮDCE A VŮDCOVSTVÍ	84
5	ZÁVĚR	93
6	RÉSUMÉ	98
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	100
8	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	105

Seznam obrazové dokumentace

Obrázek 1	Břetislav Foustka	105
Obrázek 2	Kniha křtů v letech 1840-1876, archiv Svitavy, Bystré.....	105
Obrázek 3	Zlaté stipendium C. K. ke studiu na vysokou školu	106
Obrázek 4	C. K. Dekret povýšení do hodnosti poručíka dělostřelectva.....	107
Obrázek 5	Záznamy o rigorózních zkouškách Břetislava Foustky	108
Obrázek 6	Jmenovací dekret suplujícího učitele v Třeboni	109
Obrázek 7	Marie Foustková, manželka B. Foustky	110
Obrázek 8	Reforma klasických studií Třeboň.....	111
Obrázek 9	Stipendium Akademie v roce 1905 na studijní pobyt v Berlíně	112
Obrázek 10	Rukopis dopisu B. Foustky T. G. Masarykovi v roce 1912.....	113
Obrázek 11	Cena Svatoboru a České Akademie.....	114
Obrázek 12	Stanovy sociologického semináře české university.....	115
Obrázek 13	Poznámky z Ameriky 1.....	116
Obrázek 14	Poznámky z Ameriky 2.....	117
Obrázek 15	Obnovení doktorských diplomů po 50 letech	118
Obrázek 16	Dům, ve kterém B. Foustka bydlel v Praze na Smíchově.....	119
Obrázek 17	Rodinný hrob Foustků v Poděbradech	119
Obrázek 18	Rukopis „Praktická filosofie“	120
Obrázek 19	První stránka rukopisu "Vůdce a vůdcovství"	121
Obrázek 20	Rukopis studie „Vůdce a vůdcovství“	122

Seznam použitých zkratek

ANM	archiv národního muzea
AUC	Acta universitatis caroline
AV	akademie věd
BF	Břetislav Foustka
C. K.	Císařská Královská
ČAS	název časopisu realistické skupiny, který založil v roce 1886 Jan Herben
ČES	Česká eugenická společnost
ČSAS	Československý abstinentský svaz
ČAVU	Česká Akademie věd a umění
ČM	časopis Česká mysl, vydávaný v Čechách v letech 1900 – 1931
ČsF	Československá Filozofie
ČSL	Československý lidový
DČS	Dějiny české sociologie
FF	filozofická fakulta
ISSN	International Standard Serial Number, mezinárodní standardní číslo seriálové publikace
m. n. m.	metry nad mořem
MSS	Masarykova sociologická společnost
ND	Naše doba
PF UJEP	Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně
RČS	republika československá
Red.	Redaktor
RP	rukopisné poznámky
RT	rukopisný text
RU	Rakousko-Uhersko
SP	časopis Sociální problémy
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
TGM	Tomáš Garrigue Masaryk
USA	United States of America (Spojené státy americké)
UK	Univerzita Karlova

1 Úvod

Letos uplynulo 155 let od narození a 70 let od úmrtí Břetislava Foustky¹, který byl předním průkopníkem české sociologie a po vzniku československého státu byl jmenován prvním řádným profesorem československé sociologie.

Hypotézy práce tvoří vybrané pasáže hodnotící Břetislava Foustku v publikacích od roku 1968 do roku 2012, které se koncentrují v Slovníku českých sociologů (Nešpor, 2013) a v Dějinách české sociologie (Nešpor, 2014).

Slovník českých sociologů (Nešpor, 2013 stránky 86-88), heslo Foustka Břetislav, signované (mp) uvádí:

- Ačkoliv jeho publikační činnost v oboru sociologie byla po jmenování docentem omezena výhradně na časopisecké články, nezřídka „silně rétorické“ (Josef Král)
- ...krátce se spolu s Edvardem Benešem zabýval otázkou sociální, socialismem a dělnickým hnutím (1904), vše podřízeno jeho „eugenickým snahám“.
- ...že byl sice proslavený svojí shovívavostí a upřímným zájmem o sociologii, kterou chápal jako jednu z disciplín praktické filosofie, ale vědeckou průpravu svým studentům však nebyl schopen dát. Modernější autoři typu Durkheima či Webera na něj prakticky neměli vliv, což mu později vyčetli jeho „odrodilí“ žáci z pražské sociologické školy.
- Foustka nachází elementy sociologického myšlení u myslitele, který reprezentoval na sklonku 18. století (spolu s Quesneyem) radikální fyziokratizmus.
- ...v eugenic Foustka kladl sice důraz na osvětu, ale nevyhýbal se ani úvahám o možnostech zásahů zdravotních a „sociálně inženýrských“.
- ...od roku 1904 již nenapsal žádnou monografickou sociologickou práci a jeho drobné texty o alkoholismu apod. lze dnes chápat již jen jako dobové dokumenty.
- ...ministr školství Gustav Habrman mu udělil stipendium na cestu do Ameriky, z níž pohříchu Foustka nevytěžil víc než několik předmluv k popularizujícím textům o USA. Zřejmým důvodem pro udělení cestovního stipendia byl nepochybně Foustkův překlad kdysi klasické učebnice sociologie (u nás vůbec první) F. H. Giddingse (1900), které se držel jako základu pro své kurzy prakticky po celý život.

¹ Obrázek 1

- Ostatně již v úvahách o Foustkově profesuře se objevily jisté zdvořilé pochybnosti o jeho vědeckém výkonu, který však „jest vyrovnán jeho úsilím osvětovým“. Jakkoliv počestné úmysly Foustku k těmto aktivitám vedly, nelze je pokládat za sociologicky relevantní.

V Dějinách české sociologie (Nešpor, 2014 stránky 71-73) jsou navíc ještě doplněny:

- Zatímco Foustka se k akademické kariéře dostal až ve zralém věku a s výjimkou přednáškového a publikačního působení ji nedokázal příliš naplnit.
- Foustka byl sice proslavený svojí shovívavostí a upřímným zájmem o sociologii, kterou chápal jako jednu z disciplín praktické filosofie (nadále přitom přednášel také další podobné disciplíny), vědeckou průpravu jim však nebyl s to dát. Navíc si neustále stěžoval na svůj věk a pracovní vytíženost, takže řadu let nepřednášel vůbec.
- ...ke spisu *Slabí v lidské společnosti* je poznámka, že celý výklad vypointoval odkazem na nezbytnost „sociální eugeniky“.
- od roku 1904 již nenapsal žádnou monografickou sociologickou práci (výjimku tvoří jen obsáhlý úvod k překladu Francise Bacona; Foustka, 1933) a jeho drobné texty o alkoholismu a podobně lze dnes chápat již jen jako dobové dokumenty.

Na základě poznatků, které byly získány badatelskou činností materiálů z pozůstalosti B. Foustky a z archivu Univerzity Karlovy v Praze, lze formulovat stanovisko, že současná Foustkova biografie, bibliografie včetně jeho sociologického bádání má „bílá místa“ a je v několika faktech nepřesná.

Cílem práce bylo zpracování materiálů z pramenů pozůstalosti po Břetislavu Foustkovi, materiálů z archivu Univerzity Karlovy v Praze, soudobé literatury a na základě bádání provést doplnění dat v jeho současné biografii, bibliografií a v sociologickém odkazu.

Základním pramenným zdrojem byly listinné a jiné materiály z pozůstalosti po Břetislavu Foustkovi, kterou od jeho úmrtí pečlivě uložil Karel Gala, bývalý asistent B. Foustky a následně je archivoval Antonín Vaněk. Dále se čerpalo z archivních materiálů Univerzity Karlovy, které připravila k bádání PhDr. Milada Sekyrková, Ph.D. z Ústav dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy v Praze. Všechny materiály k bádání byly autentické a v dostatečné míře dokládají život a dílo Břetislava Foustky.

Práce je rozdělena do tří částí. První kapitola v několika podkapitolách pojednává o životě a díle B. Foustky. Politické a sociálně kulturní souvislosti zavádí do prostředí a poměrů, do kterých se Foustka narodil, vyrůstal, vzdělával a tvořil. Vyzvedávají Foustkovo národní cítění a vlastenectví, jeho pozdější společenskopolitickou angažovanost zakládajícího člena realistického hnutí. Prostřednictvím více než tisícovky přednášek v českých zemích hlásá a propaguje Masarykovi myšlenky práva národa na svou samostatnost. Hlásá právo na vzdělání, práva na ochranu mládeže a mládí, na samostatnost žen a vymícení alkoholizmu ve společnosti. Není opomenuto ani zázemí akademického života.

Druhá část je věnována sociologickému myšlení a sociologickému dílu Břetislava Foustky.

Do třetí části jsou vložena pojednání o nepublikovaných dílech B. Foustky, na kterých dlouhá léta pracoval. Obě díla, *Praktická filozofie*, *Vůdce a vůdcovství* shodou všech okolností nebyly publikovány přes to, že byly připraveny do tisku.

V pozůstalosti se nezachovaly všechny dokumenty, které původně archivoval po Foustkovi K. Galla.

Z metodologického hlediska jsou pro práci klíčové analýza, komparace, syntéza a popisná metoda. Práce je kompilací z vícera dobových údajů, studií, monografií a archivních materiálů.

2 Foustkova doba a život

2.1 *Politické a sociálně kulturní souvislosti*

Píše se rok 1862. Čechy, Morava a Slezsko jsou stále součástí Rakousko-Uherské monarchie. V čele monarchie je již sedmnáctým rokem jeho císařské a královské Veličenstvo z Boží milosti císař František Josef I.

Na Trpínské českomoravské rychtě se 5. února roku 1862 narodil Anně Foustkové (rozené Černhaus) a Robertu Foustkovi první syn Břetislav.²

Na starém českomoravském zákoutí zažil „zlaté mládí“. Stará rychta Trpínská měla romantickou polohu uprostřed luk a polí v blízkosti lesů a kopců. Význačná polohou i tradicí byla pro okolí střediskem kulturního a společenského života. Neboť rychta oproti ostatním selským usedlostem byla pravým panským sídlem, kde se shromažďoval kulturní život celého širokého okolí. Sjížděly se sem vynikající osobnosti kraje i šlechtici z okolních panství. Tvořily se tu společenské kroužky, bývaly zde diskuse v duchu českém. (Trojan, 1932) Tato společnost a jeho český duch poznamenala Břetislava Foustku na celý život.

Příznivě se vyvíjela i společenská situace v Rakousko-Uhersku. Dokument, kterým bylo upraveno elementární školství v Rakousku, byl vydán 14. května 1869. Byl to zákon č. 62 říšského zákoníku, kterým byla vyhlášena povinná školní docházka pro děti od 6 do 14 let a také vytvořena soustava národního školství. Hovoří se o něm jako o „Velkém říšském zákonu“ nebo také Hasnerově zákonu. (Kasper, 2008) Plný název zákona zní: „Zákon říšský ze dne 14. května 1869, ježto ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných“. (Kopáč, 1968) Povinná školní docházka podle zákona se již vztahovala i na mladého Břetislava Foustku.

Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner se chopili iniciativy a 16. února 1862 došlo v Malypetrově tělocvičně české reálky v Panské ulici v Praze k založení českého spolku „Tělocvičná jednota Pražská“ se znakem sokola v letu. U zrodu Sokola stáli i Josef Mánes, Jan Neruda, J. E. Purkyně či Karolina Světlá.

Od roku 1888 působil B. Foustka jako gymnaziální učitel v Třeboni. Založil zde mimo jiné spolek Sokol, ve kterém i aktivně pracoval.

V roce 1862 byla zahájena stavba Prozatímního divadla, které bylo dokončeno za šest měsíců a otevřeno 18. listopadu téhož roku. 16. května 1868 byl v Prozatímním

² Obrázek 2

divadle slavnostně položen základní kámen premiérou Smetanova Dalibora. Národní divadlo bylo poprvé otevřeno 11. června roku 1881 na počest návštěvy korunního prince Rudolfa premiérou Smetanovy Libuše. 12. srpna 1881 došlo k požáru, který zničil měděnou kopuli, hlediště, oponu i jeviště divadla. Požár byl pochopen jako „celonárodní katastrofa“ a vyvolal obrovské odhodlání pro nové sbírky: za 47 dní byl vybrán milion zlatých³. Obnovené divadlo bylo otevřeno 18. listopadu 1883 opět představením Smetanovy Libuše. (Tomášová, 1994)

Dlouhodobý zápas v českých zemích o zrovnoprávnění českého jazyka a vzdělání na nejvyšší úrovni byl po dlouhá desetiletí završen. Dne 28. února 1882 byl vydán Zákon č. 24/1882 ř. z. O rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity.

Rozdělení se stalo důležitou součástí procesu formování moderního českého národa v rámci habsburské monarchie. Rozdělením univerzity na německou a českou část vláda povolila vedle dosavadní němčiny i češtinu jako vyučovací jazyk na univerzitě. S rozdělením vyvstala řada praktických problémů. Dosavadní profesori se mohli rozhodnout, na kterou z univerzit přejdou. Profesory automaticky následovaly celé semináře a kliniky na lékařské fakultě, včetně veškerého materiálního a personálního vybavení. Chybějící obory na obou univerzitách byly doplněny jmenováním nových pedagogů.

Díky tomuto principu byl do Prahy povolán Tomáš Garigue Masaryk, který se stal nejprve v roce 1882 mimořádným a od roku 1897 řádným profesorem filozofie na české Filozofické fakultě Univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze. Společné oběma univerzitám zůstaly botanická zahrada a univerzitní knihovna. Historickou aulu v Karolinu užívaly obě univerzity střídavě. Právo užívat historické insignie získala německá univerzita. Česká univerzita si nechala vyrobit kopie. K inauguraci prvního českého rektora, známého historika Václava Vladivoje Tomka, tak došlo až 19. prosince 1882. Prvním německým rektorem se stal lékař, profesor fyziologie, Ewald Hering. Dne 14. května 1882 se ustavily profesorské sbory obou filozofických a právnických fakult. Všechny čtyři pak zahájily svou činnost od akademického roku 1882/83. Filozofické fakulty zůstaly v Klementinu a právnické fakulty sídlily v Karolinu. V roce 1883 mohl již B. Foustka nastoupit ke studiu filologie na nově zavedenou Pražskou univerzitu. (Havránek, 1995)

V posledním desetiletí 19. století měla již česká společnost téměř všechny rysy moderní vyspělé společnosti. Složitému sociálnímu rozvrstvení odpovídala i struktura politických stran. Tradiční staročechy, mladočechy a roku 1878 založenou Dělnickou

³ Rakouská měna používaná v letech 1754 až 1892

československou sociální demokracii doplnily po roce 1890 strany křesťanskosociální, národně sociální, agrární, ale i malá a vlivná Realistická strana. Česká politická reprezentace se až do vypuknutí první světové války pokoušela, ovšem bezúspěšně, v zájmu dosažení státoprávních požadavků měnit taktiku. Docházelo k přechodu od pragmaticky chápané loajálnosti vůči Vídni až po radikálně nacionalistické postoje, vyvolávající v českých zemích odpor německého etnika, tvořícího zhruba jednu třetinu obyvatel. (Vošahlíková, 1993)

Do let 1900-1910 spadá také počátek takzvané druhé průmyslové revoluce, která přinesla využití elektřiny, spalovacích motorů a chemie. Pochopitelně že i tato ekonomická stránka vývoje ovlivnila osvětové hnutí. V oblasti osvětové práce bylo možno pozorovat zvýšenou aktivitu dělnické třídy, která je spojena s bojem hospodářským a politickým, což se také odrazilo v proletářské osvětě. Masová vystoupení dělnictva donutila vládnoucí třídu k zavedení všeobecného hlasovacího práva. V této otázce bylo osvětové hnutí jednotné, ale jinak bylo možno udělat ostrou dělicí čáru mezi osvětou dělnickou a buržoazní. V osvětovém hnutí se výrazně prosazuje snaha rozčlenit osvětovou činnost do speciálních oborů a zaměření (osvěta hospodářská, zdravotní, tělovýchovná, kulturní, technická, agrární atd.). Vznikla celá řada nových osvětových organizací, institucí a ústavů, které hledají i nové metody práce. Výrazně se to projevilo především v práci dělnické akademie, založené v roce 1896. V roce 1900 vznikla vrcholová organizace, která chtěla spolupracovat se všemi osvětovými spolky a institucemi. Nová organizace přijala název Svaz osvětový. Vnitřně se členila na čtyři odbory: umělecký, knihovní, přednáškový a organizační. Svaz osvětový vydával časopis Česká osvěta. (Frajdl, 2017)

Také ženské hnutí si vytvářelo vlastní ústředí, v čele stál Ženský klub, založený v roce 1904. Po celé zemi vznikaly nejrůznější dámské spolky. Právo na vzdělávání žen propagovaly přední české spisovatelky, Eliška Krásnohorská, Tereza Nováková, Karolina Světlá aj. V průběhu devadesátých let si ženy vybojovaly přístup také na univerzitu, od roku 1897 mohly být řádnými posluchačkami filozofické a od roku 1900 i lékařské fakulty, ale právnická fakulta a technika jim byly až do vzniku Československé republiky uzavřené. První českou lékařkou byla dr. A. Honzáková (1875-1940). V roce 1912 se stala první žena poslankyní. Na rakouských školách mohla žena učit jen tehdy, když dodržovala celibát. (Burešová, 2001) V oblasti zdravotnické osvěty zaujímala přední postavení Česká společnost pro veřejné zdravotnictví. Organizovala přednášky a vydávala zdravotnickou literaturu.

Břetislav Foustka v ženské otázce sehrál ve své době velmi významnou roli a Abstinentské hnutí se stalo jeho celoživotní doménou.

2.2 *Dětství a mládí*

Ve vzpomínkovém autobiografickém dokumentu, kde zejména klade důraz na období svého školního mládí, který Foustka napsal na sklonku svého života, opatřený podpisem a datem 28.6 1946, uvádí: „Narodil jsem se 5. února 1862 v pohorské vesničce českomoravské vysočiny v Trpíně (okres poličský) na rozhraní mezi Čechami a Moravou, na starodávne svobodné rychtě“. (Foustka, 1947) Z knihy křtů z let 1840 – 1876 se dále dovídáme, že na farnosti patřící panství v Bystré bylo pokřtěno dítě Roberta Foustky katolíka, velkorolníka, syna Jana Foustky, svobodníka z Trpína č. 1 a matky Anny rozené Černhaus ze Žamberka č. 71 katoličky, dcera Jakuba Čapka z Olešnice č. 84 a Marie Anny rozené Klimenta z Olešnice 744. (1840-1876)

Dále uvádí: „Náš statek právě odděloval Čechy od Moravy, pro mne víc než sesterské země, protože odtud pocházela moje matka.“ (Foustka, 1947) Otec Robert Foustka držitel rychty v Trpíně a matka Josefa Foustková, rozená Čapková z Olešnice měli celkem pět dětí, čtyři syny: Břetislava, Roberta, Vladimíra, Otakara a dceru Hermínu. Věkový rozdíl mezi nejstarším Břetislavem a nejmladším Otakarem byl dvanáct roků.

Do obecní školy nastoupil v září roku 1869, těsně po reformaci školství v RU na základě zákona č. 62 vydaného 14. května 1869. Tři třídy absolvoval na Trpínské obecní škole, kde byl jeho učitelem E. Brok. Čtvrtou třídu před nástupem na Reálné gymnázium v Praze absolvoval na obecné škole v Olešnici, kde jeho učitelem byl J. Hapták. Foustkům intelektuální rozvoj byl částečně předurčen prostředím, ve kterém vyrůstali. Vděčně vzpomíná na dětství ve vlastní esej *Život na Trpínské rychtě*⁴ a také K. Galla v esej *k sedmdesátinám B. Foustky* napsal: „Foustka prožil zlaté mládí ...na staré rychtě v Trpíně. Význačná polohou i tradicí byla pro okolí střediskem kulturního a společenského života,...kde se shromažďoval kulturní život celého širokého okolí. Sjížděli se sem vynikající osobnosti kraje i šlechtici z okolních panství. Tvořily se tu společenské kroužky, bývali zde diskuse i zábavy při klavíru“. (Trojan, 1932) V takovéto společnosti se formovala od dětství Foustkova osobnost, vztah k lidem a k národnímu uvědomění. V roce 1874 nastoupil do primy akademického gymnázia v pražském Klementýnu. Do sekundy

⁴ V archivu autora

nastoupil v roce 1875 na C. K. reálné gymnázium v Praze, dům „U Města Paříže“.⁵ Velice úspěšně jako „primus“ pokračoval ve studiu tercií a kvartou na C. K. reálném gymnáziu v Praze v Jindřišské ulici. Pozoruhodné jsou Foustkovy vzpomínky i poznámky z tohoto období. „Když bylo na čase jít na střední školu, otec mně dal zapsat přímo na akademické gymnasium, tehdy renomovaný ústav čistě klasického typu, s osmi hodinami latiny hned od primy. (Trojan, 1932), (Foustka, 1947)

Vzpomíná na profesora Kolíška, kterého jako učitele měl velice rád. Naopak s velkou lítostí nesl, když na počátku sekundy pro velký počet žáků se musel zřídit paralelka v domě „U Města Paříže“. (Trojan, 1932) Pozoruhodná je jeho další poznámka, která ho provází pak celé jeho pedagogické působení. „Profesor, to je něco, co se musí již narodit jako profesor – profesor natus non factus⁶, svou třídu musí mít opravdu rád. Zaplať pán bůh, že jsem i na nižším gymnáziu měl některé vynikající učitele, zejména prof. Frantu pozdějšího ředitele a prof. Uhlíře (také pozdějšího ředitele)“. (Trojan, 1932)

V roce 1878 přechází do kvinty na Reálném a vyšším gymnáziu ve Spálené ulici v Praze, kde započal slavnou éru dvou generací, jak o tom pojednává ve svých vzpomínkách téměř ve věku pětadesáti let v roce 1947. Celé čtyři roky studií na reálném a vyšším gymnáziu ve Spálené ulici v Praze si udržel místo druhého „primuse“, tj. nejlepší (vynikající) prospěch ve třídě. Prvním „primusem“ ve třídě byl Kalousek synovec univerzitního profesora historika Kalouska. To byl primus pilný s nezájmem o veřejné dění. (Foustka, 1947) Studovalo se mu skvěle a s lehkostí. Z vlastní píce a s radostí četl klasiky v latinských i v řeckých originálech. Od jara vstával kolem páté hodiny ranní a četl svého oblíbeného Sofokla nebo jiného řeckého, případně latinského autora v krásném kapesním vydání. Nejčastěji pobýval v blízkém sadu tenkrát zvané „Kanálka“. Bydlel nedaleko v Balbínově ulici na Vinohradech, proti tenkrát zvané Eichmanově zahradě.⁷ Vzpomíná, že vzadu v zahradě po levé straně byl krásný květinový záhon, za nímž již bylo žitné pole a zde v tichu venkovské přírody četl v předstihu Sofokla, Euripida. Zatím co kamarádi spolužáci zápasili ještě s Xenofontem nebo Herodotem, on četl již Aischyla a Platona, nebo latinského Catula a Titula i Propertia. (Foustka, 1947) V roce 1881 odmaturoval na výtečnou. Současně tento rok se stal také Pražanem. V roce 1881

⁵ Část Prahy v obvodu Vršovice, které se díky rozlehlým bulvárům říkalo „U města Paříže“

⁶ profesorem se člověk musí narodit

⁷ Vinohrady, do roku 1960 Královské vinohrady, městská čtvrť Prahy

Foustkovi rodiče prodali Trpínskou rychtu a celá rodina Foustkova se odstěhovala do Prahy. Sourozenci Hermína a Otakar se narodili již v Praze.

Po úspěšné maturitě kuriózním způsobem získal stipendium císaře pána na celé univerzitní studium. „Někde v zastrčeném koutku úředních novin se objevila poznámka, že se vypisuje zvláštní stipendium ze soukromé pokladny panovníkovy zaklausulované poznámkou, že nárok na ně má jen ten abiturient, který má na maturitním vysvědčení z těch předmětů, jež hodlá studovat na universitě, známky nikoliv jen výbornou, nýbrž známku výtečnou. To byla totiž známka, která se tenkrát výjimečně povolovala, když někdo nápadným způsobem vynikal nad požadavky pro známku výbornou. Já jsem o tomto stipendiu nic nevěděl. Odsluhoval jsem si po maturitě dobrovolnický vojenský rok u polního dělostřelectva. Ale můj mladší bratr Robert se svým právnickým smyslem někde to ohlášení vyčetl, nic mi neřekl, ale mým jménem zadal o ono stipendium a za nějakých čtrnáct dní jsem se k svému překvapení dováděl, že jsem stipendium obdržel. A to pro celé univerzitní studium. Mohl jsem si vybrat studium duchovědné nebo přírodovědecké, protože mé *maturitní* vysvědčení bylo silně proseto výtečnými známkami“. (Foustka, 1947) Získanému stipendiu se také říkalo „zlaté stipendium“, které činilo 300 zlatých ve zlatě a rovnalo se 357 zlatých ročně.⁸

Jak již v pamětech uvedl, v roce 1882 nastoupil dobrovolný rok. Byla to vojenská služba, kterou se rozhodl vykonat u polního dělostřelectva, konkrétně u Prvního dělostřeleckého pluku v Praze. V závěru dobrovolné vojenské služby byl povýšen císařem pánem do důstojnické hodnosti, poručíka polního dělostřelectva.⁹

Na podzim roku 1883 nastupuje na vysněnou, nově vzniklou Pražskou univerzitu. O svém vstupu na půdu univerzity nadšeně psal: „Universita, jaké to kouzelné slovo. Rozsvět' se světlo a rozlij své paprsky široko daleko po zemi i po moři. Universita! Veškerost, souhrn všeho duchovně krásného, čistého, ideálního, vznešeného. Něco, na čem trůnila Jeho magnificence Mistr Jan Hus. S takovými ideami jsem vstupoval jak posluchač na universitu. Bylo to v ten čas, kdy se česká universita osamostatnila a oddělila od utrakvistického monstra. Všechna univerzitní světla nemusí vždy svítit s největší výše, mohou být i kazy na tom světle, ale mně osud opět přál“. (Foustka, 1947)

Na půdě univerzity potkává své bývalé učitele, kteří se mezitím habilitovali na univerzitě jako Josef Král filolog, Jan Gebauer bohemista, Jaroslav Goll historik a Otakar

⁸ Obrázek 3

⁹ Obrázek 4

Hostinský estetik a učitel umění, který se řadil k českému realistickému hnutí. Na čelním místě byl profesor Masaryk. Ihned po příchodu na univerzitu se zapsal do jeho semináře. Ve svých pamětech nadšeně vzpomíná: „...z vídeňské university přišel na katedru filosofie jako mimořádný profesor nikdo menší nežli T. G. Masaryk. Universita stala se náhle střediskem duchovního vzruchu, zvláště když se i přírodovědci (jako profesor Seydler, fysik) nebo vynikající lékaři (jako prof. Dr. Reinsberg) záhy přidružili ke spolupráci. Bylo to jedno z nejkrásnějších tvůrčích údobí národa českého. Doba náhlého duchovního rozkvětu národa, doba vnitřního obrození. Doba velkých zápasů a bojů, doba skvělého zápolení a věrné součinnosti všech, kdož na tomto obrození pracovali“. (Foustka, 1947)

Zmiňované osobnosti a celá řada dalších byly zapsány do semináře profesora Masaryka a usilovaly o vzdělání v oblasti filosofie a nově vznikajícím oboru sociologie. I když byl Foustka zapsán jako student filologie, zajímal se velice intenzivně o Masarykovy přednášky z filozofie a sociologie. Významná je jeho poznámka, kterou hrdě uváděl: „Přihlásil jsem se hned do semináře prof. Masaryka. Bylo nás s počátku jen velice málo. Já s Drtinou¹⁰ jsme vykládali prvé kapitoly francouzského zakladatele sociologie Augusta Comta. Po několika výkladech byl jsem pozván na večeri do rodiny Masarykovy, kde jsem se seznámil s řadou vynikajících osobností kulturního života českého a od té doby vzniklo duševní přátelství mezi učitelem Masarykem a mladým posluchačem a jeho oddaným žákem, přátelství, jež jsem po celý život střežil a střežím jako posvátný poklad“. (Foustka, 1947)

Již v této době Masaryk věděl, že potřebuje věrné spolupracovníky. Od první chvíle setkání si Masaryk Foustku vyhlédl, ale v této době nemohl tušit, že Foustka se na politiku nehodí. Postupem času se Foustka vyprofiloval jako vynikající student, velice dobrý organizátor a vynikající a houževnatý pedagog. Pro tyto vlastnosti ho později Masaryk vybral za svého nástupce na katedře Filozofie filozofické fakulty pražské univerzity a jako samozřejmostí byla na oplátku Foustkova podpora Masaryka v jeho politickém úsilí. V průběžích studií na univerzitě vyslal v roce 1887 Masaryk Foustku, jako i další vybrané studenty, na studijní pobyt do Paříže. Bylo to v období, kdy univerzita Sorbonna dostala novou podobu. Není známo, zda v průběhu studijního pobytu navázal nějaké kontakty nebo komunikaci s učiteli. Měl však možnost se zdokonalit ve francouzském jazyce a

¹⁰ Drtina je František Drtina, pozdější děkan filozofické fakulty, který z profesorem Masarykem a profesorem Hostinským habilitovali Foustku

důkladně se seznámit s učením Augusta Comta a dalších pokračovatelů v jeho učení sociologickém.

V průběhu studií se velice aktivně zapojoval do společenskopolitického dění kolem Masaryka. Předně se jednalo o rukopisné spory, tj. spor o pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského a několika dalších staročeských literárních textů, který téměř sto let zaměstnával české historiky, literární historiky a vlastence. Horlivě psal do časopisu *Athenaeum*, který založil Masaryk a sám redigoval v letech 1883 – 1893, rovněž psal od roku 1886 do Herbenova časopisu „ČAS“, jenž sehrál významnou roli v tzv. období bojů o rukopisy. B. Foustka o tom píše: „To byla doba takzvaného realismu nejdříve jako kulturního hnutí, později jako politického úsilí. Účastnil jsem se všech bojů již jako universitní posluchač i později. V horkých bojích rukopisných stál jsem podle poznané pravdy na straně odpůrců pravosti těch památek, ačkoliv mi to vyneslo všelijaké pronásledování se strany pravověrných, pracoval jsem v Herbenově časopisu ČAS, byl jsem stálým spolupracovníkem Masarykovy Naší doby“. (Foustka, 1947)

Studia na pražské univerzitě ukončil v roce 1886. Jednohodinovou rigorózní zkoušku z filozofie dne 8. července 1887 složil na výtečnou u komise ve složení profesorů Durdík, Hostinský a Kvíčala. Odbornou dvouhodinovou rigorózní zkoušku z filologie složil u komise ve složení profesorů Kvíčala, Jireček a Král na téma „O některých elegiích Tibaltových“ dne 20. ledna roku 1888 a byl mu udělen akademický titul doktor filozofie.¹¹

2.3 Pedagogická, vědecká a politická činnost do roku 1905

V období „boje o Rukopisy“ se Foustka dostal do nemilosti u profesora Kvíčali, jenž byl v letech 1887-1888 děkanem filozofické fakulty. Kvíčala si přál, aby jeho posluchači učinili nějaký projev proti redakci časopisu ČAS, který založil roku 1886 Jan Herben, když se kvůli svému angažování proti tzv. Rukopisům rozešel se svým předchozím zaměstnavatelem, vydavatelem Národních listů Juliem Grégrem. Foustka nejen že psal do časopisu ČAS články na podporu Masaryka, ale chodil do jeho filozofického semináře, kde odevzdal též seminární práci. Kvíčalova nemilost se brzy ukázala při ústní rigorózní zkoušce z latiny v lednu roku 1888. Profesor František Groh při příležitosti sedmdesátých narozenin B. Foustky vzpomínal na tuto událost takto: „Foustka byl poslední kandidát toho dne. Všichni odešli, předseda zkušební komise Wáclav W.

¹¹ Obrázek 5

Tomek pracoval ve vedlejší místnosti, kromě examinátora a zkoušence zbyl jsem ve zkušebně já samojediný, schoulen za vysokými kamny, pocházejících snad ještě z dob jezuitských. Kvíčala dával Foustkovi spoustu otázek, ani na jednu nezůstal Foustka dlužen odpověď, ale Kvíčala po každé prohlašoval stereotypně: „mohl bych k tomu leccos poznamenati, ale já Vám položím jinou otázku.“ Tak to šlo půl druhé hodiny. Byl jsem tehdy a jsem dosud pevně přesvědčen, že Kvíčala posoudil Foustku nespravedlivě, uznal ho za způsobilého jen pro nižší gymnasia. Nicméně Foustkovi jeho nepřízeň neuškodila, dostal ihned místo suplentské na gymnasiu v Třeboni a v letním termínu téhož roku 1888 nemohl mu Kvíčala odepřít aprobace úplně“. (Trojan, 1932) Kvíčalova msta za postoj Foustky v období boje o rukopisy byla příčinou opuštění Prahy na devět let do Třeboně.

Přes všechny peripetie dne 16. září roku 1888 nastupuje svůj „úřad“ suplujícího učitel pro latinu a řečtinu na Obecném reálném gymnáziu v Třeboni.¹² Na obecném reálném gymnáziu v Třeboni zůstane devět let. Není to však statické setrvání na jednom místě. Hodně cestuje po českomoravských krajích. Získání místa suplujícího učitele je dostatečný důvod ve věku sedmadvaceti let změnit svůj mládenecký život.

Dne 29. dubna roku 1889 se konečně nabízí možnost uspořádat si i osobní život a ožení se s Marií Breghovou (narozena 9. května 1866) z Králik. V pozůstalosti po B. Foustkovi nenajdeme o manželce Marii Foustkové ne více než účty za léky, lékařskou zprávu, sporadickou korespondenci a ateliérový snímek mladé manželky.¹³

V Třeboni se jim 17. února roku 1890 narodí dcera Zdena. Zdena Foustková, provdaná Wattersonová byla česká novinářka, překladatelka, publicistka, filmová referentka Prager Presse a v revui Prospekt v letech 1930-1931. Prosadila se i jako autorka knihy cestopisu Listy z Ameriky – 1931. Nejvýznamnější částí jejího života představovala překladatelská činnost, ve které se věnovala převážně překladům z angloamerické literatury. (Bradnová, 2002) Po dvou letech suplentských na obecném reálném gymnáziu v Třeboni získává B. Foustka dekret řádného středoškolského profesora. V místě svého působení je velice činný. Založil v roce 1889 treboňský Sokol a sám se aktivně podílel na jeho činnosti.

V gymnaziálním sborníku v Třeboni a poté vlastním nákladem vydal studii *Turgot jako sociolog* (Foustka, 1891). Jedná se v podstatě o monografii z dějin sociální filosofie a

¹² Obrázek 6

¹³ Obrázek 7

vlastně z „prehistorie“ sociologie. Chce upozornit na Turgota jako na předchůdce A. Comta. Do současnosti byl Turgot objeven již dalšími sociology.

Petrusek M. ve svém hesle v Slovníku českých sociologů u Foustky poznamenává, že studie o Turgotovi je „prakticky nedostupná“. (Nešpor, 2013) K tomu jen dodejme, že studie je běžně dostupná ve knižním fondu Národní knihovny ČR pod číslem nár. bibl. Cnb002705752.

Foustka od chvíle, kdy Masaryk vůči němu choval přátelství, zval ho i do rodiny, byl Masarykovi oddaný. Později se svěřil K. Gallovi, svému asistentovi na katedře sociologie: „zůstal jsem od té doby neochvějně věren Masarykovi a stál jsem po boku jeho kruhu v bojích o rukopisy. A hned první moje vědecká práce Turgot sociolog vycházela jako výplod jeho vychovatelského ovzduší vědeckého“. (Trojan, 1932)

Pokrokové směry zastupoval i ve své středoškolské činnosti v Třeboni. 20. března 1892 přednesl *Reformu studií klasických profesorskému sboru na treboňském gymnasiu*. Reforma obsahovala 11 bodů.¹⁴

Foustkovi v roce 1894 přivítali další přírůstek do rodiny. Narodil se syn Jiří.¹⁵ V letech svého treboňského působení B. Foustka nezhálel. V poklidném prostředí maloměsta se věnoval rodině, pedagogické a překladatelské činnosti. Foustka byl „multilingvista“. Písmem i slovy ovládal jazyk latinský, řecký, německý, francouzský a anglický. V roce 1896 vydává v Praze s Nákladem Jana Laichtera *Dějiny vědy politické se zřetelem k mravovědě. Díl I a Díl II*. od Paula Janeta (1823-1899), (I. díl počet stran 388, II. díl počet stran 561), překlad z francouzštiny. V roce 1897 nákladem Jana Laichtera v Praze vydává publikaci *Vychovatelští reformátoři* od Roberta Herberta Quicka (1831-1891), (počet stran 596), překlad z angličtiny. Následně v roce 1898 vyšla rovněž nákladem Jana Laichtera v Praze publikace *Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu*, kterou napsal Karl Theodor Keim (1825-1878), (počet stran 761) přeložen z německého originálu. V tomto období tedy Foustka napsal k vydání více než 2300 stran překladů ve třech jazycích, což lze pokládat za vynikající výkon při péči o rodinu, pedagogické práci na gymnáziu a společenské angažovanosti.

¹⁴ Obrázek 8

¹⁵ Jiří Foustka, zubní lékař v Praze, Přeložil do češtiny *Utopii od Thomase Mora*, ke kterému úvodní slovo napsal B. Foustka.

V roce 1897 Foustka v Třeboni skončil a přestěhoval se zpět do Prahy na adresu Královská 38, Praha – Smíchov. Než nastoupil jako učitel na smíchovském gymnáziu, krátce jeden školní rok působil jako učitel na gymnáziu na Malé Straně (dříve Malostranské gymnáziu, dnes Gymnázium Jana Nerudy). Od roku 1898 působil na Reálném a vyšším gymnáziu v Praze na Smíchově, kde před sedmnácti lety maturoval. Vznikla zde i jeho studie *Sociologie a školy střední* (1902).

Masaryk se svými spolupracovníky Františkem Drtinou, Janem Herbenem, Janem Gebauerem, Eduardem Benešem, Josefem Grubrem, Prokopem Maxou a Břetislavem Foustkou 1. dubna 1900 založili Realistickou stranu, jinak Českou stranu lidovou – pokrokovou. Na zakládající schůzi mluvil Foustka svůj projev.¹⁶ Politická angažovanost B. Foustky v Masarykově národním a politickém hnutí je naprosto opomíjena v československých dějinách a rovněž v dějinách československé sociologie. Masaryk věděl, že Foustka není a nikdy nebude politikem, ale je oddaný, dobrý organizátor, chytrý a velice nadaný pedagog a propagátor. A Masaryk takovéhoho neúnavného dělníka velice potřeboval. Již od roku 1888 B. Foustka přednášel, agitoval, propagoval a prováděl osvětu na různá témata v Čechách na Moravě v Slezsku, ale i ve Vídni pro české Vídeňany. Tiskovým orgánem strany Realistické byl deník Čas a měsíčník Nová doba, do něhož Foustka horlivě psal na témata demokratizace státu, sociální reformy a pokroková kultura.

Před akademickým rokem 1900/1901 již měl cílevědomě našetřeno a odjel na studijní cestu do Paříže a Berlína. Byl si naprosto vědom, že bez zahraničního studia je obtížné se dostat na pozici učitele na vysoké škole. V roce 1900 byl vydán Foustkův překlad *Základy sociologie: rozbor jevů, týkajících se asociace a společenské organizace* (1900) od amerického sociologa Franklina Henry Giddingse, nákladem Jana Laichtera v Praze. Tato publikace byla až do roku 1932 jediná, která sloužila při výuce sociologie. V letech 1916-1933 vychází sice publikace Sociologie I. díl z autorské dílny Emanuela Chalupného, ta ale nebyla tolik frekventovaná.

Další publikace, které Foustka v tomto období do roku 1905 napsal na různá témata, byly: *Sociologie a školy střední* (Foustka, 1902); *Glosy k studentské sebevraždě* (Foustka, 1904); *Zásady ženské otázky* (Foustka, 1904); *Vliv soudobé monogamie na mravnost* (Foustka, 1905); *Student a sexuální otázka* (Foustka, 1905).

S největší pravděpodobností na doporučení T. G. Masaryka si B. Foustka v roce 1904 podal na filosofické fakultě české, Karlo-Ferdinandovy univerzity žádost o

¹⁶ Text projevu se zachoval v materiálech z pozůstalosti, archiv autora

habilitační řízení pro obor filosofie se zřetelem k filosofii sociální či sociologii a jako habilitační práci předložil publikovanou monografii *Slabí v lidské společnosti* (Foustka, 1904). Své zdůvodnění žádosti charakterizoval jako „kritiku selekčních teoretiků“ s důrazem na studium „zesílených proudů degeneračních“. Spis, o němž se profesor Masaryk v posudku pro ministerstvo vyučování (ve Vídni) vyjádřil, že je to monografie kritičtější a lepší nežli většina cizojazyčných spisů o tomto problému. (Masaryk, 1905) Po publikaci byl náklad rychle rozebrán. Ze spisu se přednášelo v Praze i na venkově. B. Foustka byl habilitován dne 26. dubna 1905.

Presidium České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění dne 2. dubna roku 1905 B. Foustkovi schválilo studijní stipendium pro studium na berlínské univerzitě. Zde Foustka jako čerstvý docent navštěvoval semináře a věnoval se studiu německých filozofů. O jeho studijním pobytu se vesměs nezachovaly v pozůstalosti žádné materiály krom dekretu Prezidia České akademie věd císaře na stipendium ve výši 200 korun na cestu.¹⁷

Ačkoliv v žádném dodnes známém veřejném životopisu B. Foustky (Ottův slovník; K. Galla BF, 1932; J. Král: ČsF, 1937; A. Dratková: Osmdesátiny B. F., ČM 1942; (Vaněk, 1986); Slovník českých sociologů (Nešpor, 2013); Republika sociologů (Nešpor, 2011); M. Petrusek, DČS, 2014) nenajdeme jedinou zmínku o politické angažovanosti B. Foustky v Masarykově Realistické straně a osvětové politické agitaci v Čechách. Ve skutečnosti jeho život práce a dílo v období 1900 -1919 bylo protkáno politickou angažovaností ve prospěch politiky T. G. Masaryka podpoře a agitaci pro vznik samostatné československé republiky.

2.4 Pedagogická, vědecká a společenská činnost do roku 1919

Do Realistické strany (jinak Česká strana lidová-pokroková) byl Foustka přizván F. Drtinou. Společně při univerzitních studiích navštěvovali nadšeně Masarykovy semináře, kde sedávali spolu v první lavici. (Foustka, 1947) S Františkem Drtinou byl také v příbuzenském stavu.¹⁸ S největší pravděpodobností s návrhem při výběru Herbenova listu ČAS pro Realistickou stranu přišli Foustka s Drtinou. Nitky k Herbenovu listu Čas vedou nejen z období Herbenově angažovanosti proti takzvaným Rukopisům, ale i přes jeho

¹⁷ Obrázek 9

¹⁸ František Drtina si vzal za manželku se sestřenicí Foustky, Hermínou

manželku také redaktorku listu ČAS.¹⁹ Pro úplnost Foustka do časopisu ČAS od roku 1887 psal (boj o Rukopisy) a od roku 1898 pravidelně přispíval různými články. Týdeník ČAS se od roku 1900 stal orgánem Realistické strany a od roku 1901 pak vycházel jako deník.

Masaryk měl velké charisma. Dokázal natolik zaujmout a přesvědčit, že z jeho posluchačů a z lidí, které si pustil do svého soukromí, se stali trvalí stoupenci. Foustka je okouzlen Masarykem již v jeho semináři. Masaryk si ho pravděpodobně v této době již vyhlédl. Jak Foustka uvedl ve svých vzpomínkách, Masaryk ho brávil i do rodiny a seznamoval s mnoha přívrženci a přáteli.

Od vstupu Foustky v roce 1900 do Realistické strany a Masarykova hnutí byla jeho angažovanost, práce a vědecké publikace inspirovány Masarykem. Ve vzpomínkách uvádí: „Byl jsem pozván na večeři do rodiny Masarykovy, kde jsem se seznámil s řadou vynikajících osobností kulturního života českého a od té doby vzniklo duševní přátelství mezi učitelem – Masarykem a mladým posluchačem a jeho oddaným žákem, přátelství, jež jsem po celý život střežil a střežím jako posvátný poklad. To byla doba takzvaného realismu nejdříve jako kulturního hnutí, později jako politického úsilí“. (Foustka, 1947)

V roce 1904 s největší pravděpodobností na Masarykovo doporučení si podává žádost na habilitaci (v habilitační komisi byl předsedou profesor Masaryk, členové profesor Hostinský a profesor Drtina) a 1. března roku 1905 byl habilitován na docenta Karlo-Ferdinandovy univerzity.

V duchu Masarykovy politiky národního obrození, v duchu vzdělanosti a ozdravení národa zahájil v roce 1902 lidové přednáškové cykly, později od roku 1905 to byly univerzitní extenze. Přijal funkci předsedy (aby vystřídal F. Drtinu) ve Společenském klubu Slávia, zahájil neúnavnou práci v protialkoholickém hnutí s cílem ozdravení národa. Pustil se do hnutí za zrovnoprávnění žen. Nadále pokračoval v překladatelské práci a neustal ani ve vědecké činnosti a publikacích. Zvláštní kapitolu v jeho neúnavné práci tvoří univerzitní extenze. Jsou to tisíce kilometrů najetých (vlakem) v Čechách na Moravě a v Slezsku. Přednášel také Čechům ve Vídni. Odpřednášel tisíce hodin na školách v sokolovnách ve společenských budovách i v hostincích. Nebylo snad jediného českého města, kde by nebyl přednášel v celých cyklech, na kursech i jednotlivě. Byl velice hrdý na to, že počet jeho přednášek převyšoval počet Masaryka a Drtiny. Sida Volfová ve svých vzpomínkách uvádí: „Význam universitních extensí pro venkov je nedoceněn. Přinášejí pravého vědeckého ducha do prostředí malých měst, jsou mostem k aktuální kultuře a

¹⁹ Herben si v roce 1892 vzal za manželku Bronislavu Foustkovou, sestřenicí B. Foustky

seznamují venkov s pražskými vědeckými osobnostmi. A v tom je téměř jejich význam hlavní. Přinášejí věcnou kulturu a přivádějí vědecké osobnosti“. (Trojan, 1932) Foustka je v tomto období českým bardem. Vyřizuje také bohatou korespondenci (sporadicky se zachovala v pozůstalosti), ve které různé osoby za sebe nebo za spolek děkují za přednášky a vysoce hodnotí toto úsilí.

Přednáší převážně tato témata: Právo existence malého národa, Světový názor moderního člověka, Tělesná kultura moderního člověka, Sokolstvo a jeho úkoly a cíle, Sociální úkoly nové doby, Moderní stát a jeho úkoly, Národ a národnostní filosofie nové doby, Ženská otázka a ženské hnutí, Otázka dětství a mládí, Sociální péče o mládež, Otázky demokratismu, Mravní výchova moderního člověka, Duchovní organizace společnosti (věda, umění, veřejné mínění, tisk, mravnost, náboženství), Kultura střizlivosti.

Jednu z kapitol ve Foustkově životě tvoří Společenský klub Slávia. Byl založen v roce 1903 (původně studentský literární a řečnický spolek) se sídlem v obchodním domě Novákové „U Štajgrů“ v Praze II., ve Vodičkově ulici. Spoluzakladatelem Společenského klubu Slávia byl profesor František Drtina. Tajemník spolku profesor Jaroslav Navrátil o spolku píše: „Byl to klub pokrokové inteligence české, jenž si vytkl důležitý úkol v našem národním životě: Pomáhati ku povznesení našeho společenského života i získati vhodné fórum, na němž by se česká pokroková společnost pražská mohla nejen scházeti a společensky vyžiti, nýbrž i reprezentovati při náhodných návštěvách významných cizinců, kteří by chtěli poznati blíže náš život. I v této příčině vykonal Společenský klub Slávia značný kus práce propagační, nejen za předsednictví univ. prof. Dra. Frant. Drtiny, jenž byl jeden ze spoluzakladatelů a získal si o klub a rozšíření jeho snah zásluhy veliké,...“. (Trojan, 1932) Společenský klub Slávia organizoval různé večery diskusí, přednášky ze všech oblastí společenského života i vědy a také představení uměleckých souborů. Hotovou palácovou revoluci způsobilo pozvání členů Moskevského divadla u přísných ochránců demokratického řádu klubu. Toto neuvážené pozvání stálo profesora Josefa Grubera předsednické místo. Po jeho rezignaci nastal problém, koho zvolit za předsedu klubu. Po návrzích profesora Masaryka, profesora Drtiny a doktora Cyrila Duška, odpovědného redaktora časopisu ČAS byl tehdy ještě docent Břetislav Foustka zvolen novým předsedou spolku. V této funkci setrval do 3. března roku 1910, kdy požádal VI. Výroční valnou hromadu Společenského klubu Slávia o uvolnění z funkce předsedy z důvodu nedostatku času. Tajemník spolku profesor Jaroslav Navrátil byl velice zklamán odchodem Foustky z předsednictví a jeho dlouhou éru předsedávání hodnotil velice kladně

a velkým uznáním. Na veškeré bohaté činnosti klubu měl Foustka značný podíl. Spolupracoval, radil, vyjednával i přednášel. Mnohé z tehdejších veřejných akcí klubu daleko přesahovaly spolkový rámec. Jmenujme jen soubornou výstavu malíře Františka Kupky, jejíž instalaci po prvé význačněji na sebe upozornil arch. Josef Gočár, nebo cyklus přednášek O české kultuře, jehož opravdovou sensací bylo první veřejné vystoupení básníka J. S. Machara, nebo přednáška F. X. Šaldy. (Trojan, 1932) Za Foustky byl klub střediskem výkvětu kulturního života. Zde se setkávali lidé s T. G. Masarykem, jehož řada přednáškových a debatních večerů byli událostí doby. V klubu se poprvé objevil i Eduard Beneš. Foustka si velice vážil toho, že za jeho předsedávání klub hojně navštěvovali Tomáš i Charlotta Masarykovi. Ve svých vzpomínkách uvidí: „Měl jsem štěstí, býti častěji poblíže také paní Masarykové. Nejen pro neobyčejnou vzdělanost, ale i pro zvláštní vysokou ušlechtilost. Vzpomínám si, že chodila na mé první univerzitní přednášky, že přišla i na mou přednášku o sociální kultuře v cyklu přednášek společenského klubu Slávia.“ (Foustka, 1947)

Foustka vybírá k sociologickému zpracování témata, která jsou v popředí dobových sociálních otázek. Studuje především socialismus a problémy demokracie, práce, nezaměstnanosti, pauperismu (hromadná chudoba) a alkoholismu. Jeho boj proti alkoholismu a „za ostrízlivění národa“ tvoří významnou část jeho života a tvorby.

Inspirován Masarykem v roce 1904 publikuje spis „Zásady ženské otázky“. Zahájil velký přednáškový cyklus ve všech ženských spolcích v Čechách i na Moravě. Jednou ze zakladelek pražského Ženského klubu českého byla v roce 1903 Charlotta Masaryková. Ve svých memoárech Foustka uvedl: „Vzpomínám si, jak na její impuls jsem se dal do studia nezaměstnanosti a přednášel jsem o tom problému za její přítomnosti v Ženském klubu českém. Po přednášce jsem zaslechl, jak paní Masaryková ke kroužku kolem ní prohodila: Foustku máme rádi, Foustka je náš“. (Foustka, 1947)

V roce 1912 píše Břetislav Foustka osobní dopis T. G. Masarykovi.²⁰ Ve svém dopise se odvolává na podnět F. Drtiny, aby požádal o služební postup. Píše, že od habilitace 26. dubna 1905 uplynulo čtrnáct semestrů docentské práce a celá řada (jmenuje) mladších docentů mě předešla tím, že byli jmenováni mimořádnými profesory. Uvádí: „Přednáším obsáhlá kolegia, překračuji rozsah docentského penza.

²⁰ Obrázek 10

Počet zapsaných posluchačů: Zimní semestr 1908/1909	415	Letní semestr 1909	387
	1909/1910	515	1910 468
	1910/1911	566	1911 404
	1911/1912	570	1912 398
	1912/1913	608	1913 500

Celkem: 4461 zapsaných posluchačů za období pěti let²¹

Masaryk se od roku 1900 převážně již věnuje politické činnosti, do roku 1914 je však ještě vedoucím katedry. Po něm Foustka převzal jeho přednášky a semináře z filozofie i ze sociologie již od roku 1906. Masaryk návrh na jmenování mimořádným profesorem do Vídně podal, ale mimořádným profesorem byl Foustka jmenován až 1. března roku 1915. S ohledem na odchod T. G. Masaryka do exilu, Foustka převzal i katedru filozofie po Masarykovi a konečně mohl být jmenován mimořádným profesorem. Z let 1910 až 1915 se zachovalo málo informací o činnosti B. Foustky. Mezi archivovanými doklady je dopis ředitelství Svatoboru, který je adresován Břetislavu Foustkovi, kde se sděluje, že Královská společnost nauk a Česká akademie a ředitelství Svatoboru²² udělila z Odkazu F. L. Riegera za rok 1913 odměnu 400,- korun za dosavadní práci a podporu vědy.²³ Bezesporně velké uznání pro Břetislava Foustku, ale tento úspěch se neobjevuje v žádném z jeho životopisů ani jako společenská prestiž a uznání.

Vznik nové republiky je zdánlivě na dosah, ale cesta je ještě daleká. Je první válečný rok a Foustku, i když je důstojníkem rakouské armády, v jeho padesáti třech letech se na jeho osobu mobilizace nevztahuje. Na bojištích se stále bojuje, ale ve vnitrozemí jde život v celku normálně. Těživé jsou frontové zprávy a neustále stoupající drahota zejména potravin. V únoru roku 1915 syn Jiří (zubní lékař) nastoupil dobrovolný rok, tj. vojenskou službu, u 102. zeměbranného pluku v Plzni. Foustka otec to nese velice těživě.

Mezi archiváliemi se nachází malý notýsek od Živnobanky z roku 1915. V únorové poznámce je uvedena adresa Břetislava Fousky v Paříži, Hotel Letitia Boulevi Ro. 344. O zahraniční cestě v únoru roku 1915 do Paříže nenajdeme jedinou další zmínku. Můžeme pouze spekulovat. V roce 1915 se žádný sociologický kongres nekonal. Byl svolán do Vídně, ale z důvodů války byl odvolán. Další možnost se nabízí jako cesta za Masarykem, který je od konce roku 1914 v pařížském exilu. Jestli Foustka byl Masarykův kurýr, jako E.

²¹ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i.č. 212, prof. Foustka

²² Svatobor, příspěvkový spolek založený v roce 1862. Každoročně uděloval cenu za práci a podporu vědy.

²³ Obrázek 11

Beneš, je skutečně jen spekulace. Ve volné poznámkové části notesu se ještě nachází několik jmen a adres s jednoduchými nákresy. Co znamenají a k čemu sloužili, můžeme opět jen spekulovat.

Z období let 1915 až 1918 se zachovalo velice málo dokladů. To, co víme s určitostí, je že přednáší na univerzitě, kde vede souběžně filozofický seminář a nadále učí na Reálném a vyšším gymnáziu na Smíchově. Je to možné doložit zachovanými úředními doklady z tohoto období.

V roce 1910 publikuje V České mysli sedmnáctistránkovou studii „T. G. Masaryk jako sociolog“. V úvodu píše: „Masaryk k nám přinesl sociologii. Také jedno novum vedle mnoha jiných, jež se druzí k jeho jménu. Před tím se skoro ani její název neznal. A jeho vlivem představa sociologie zdomácněla u nás dříve než na příklad v Německu“. (Foustka, 1910) Dále už jen pojednává o tom, jak Masaryk viděl sociologii počínaje od Comta až Marxovi.

Foustka uvedl, že sociální otázka by se mohla řešit v duchu socialismu, a proto je socialismu věnováno jeho velké kritické a srovnávací dílo *Sociální politika: Socialismus a sociální hnutí* (Foustka, 1911), na jehož deváté stati spolupracoval s Edvardem Benešem a pojednávají v ní o poměru socialismu k národnosti a mezinárodnosti. Touto statí tehdy vstupoval Beneš do vědeckého okruhu české sociologie. Kniha, o níž V. Krejčí²⁴ v Právu lidu napsal, že do té doby je to nejlepší a nejpoučejší dílo o problémech socialismu.

Od roku 1912 se Foustka věnuje otázkám ochrany dítěte a péči o něj. V roce 1912 publikuje spis *Ochrana dětství a mládež* (Foustka, 1912), která je prvním soustavným obrazem o životě mládeže a sociálních úkolech společnosti vůči mládeži. Spis měl za následek utvoření některých sociálních institucí v Čechách (především ústav pro úchylnou mládež v Hradci Králové). O vybudování ústavu v H. Králové se Foustka sám zasloužil.

V roce 1915 nakladatelstvím Josefa R. Vilímka v Praze je vydán jeho další spis *Péče o dítě: Sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. (Foustka, 1915)

Vedle teorií i faktického socialistického hnutí si dále všímá uskutečňování socialistických cílů, to jest socialistické politiky parlamentní i svépomocné, odborového hnutí a družstevnictví jakož i orgánů těchto hnutí, a ty navzájem srovnává. Socialismu věnoval též studie: *Die Vergeistigung des Sozialismus* (1908), *Der Tsechischer Sozialismus*

²⁴ František Václav Krejčí (1867-1941) byl český spisovatel, novinář, kritik a překladatel, politik, meziválečný poslanec a senátor

(1908), *Socialismus a náboženství* (Foustka, 1909), *Úvaha o českém socialismu* (Foustka, 1910), *Zduchovnění socialismu* (Foustka, 1912).

Avšak i jeho četné práce o demokracii, ať jsou to odborné studie nebo úvahy o praktických problémech demokracie (Foustka, 1917-18), *Národ nesmrtelný* (Foustka, 1918), *Vojsko v demokracii* (1918) a *Problém rovnosti v demokracii* (1918), všechny vydané v roce 1918 se neustále vracejí k socialismu. Foustka totiž zdůrazňoval, že politická demokracie nutně musí být dovršena na poli hospodářském i kulturním demokracií sociální a širokým zpřístupněním vzdělání.

2.5 První řádný profesor sociologie a budování československé sociologie

Připomeňme si, že první světová válka končí 11. listopadu 1918 v 11 hodin dopoledne. Samostatné Československo bylo vyhlášeno 28. října 1918 v 9 hodin ráno. Jeho hranice byly vymezeny mírovými smlouvami a z nich vycházejícími rozhodnutími v rámci versailleského mírového systému. Večer 28. října vydal Národní výbor první zákon, zákon o zřízení samostatného československého státu. V neděli 22. 12. 1918 přednesl Masaryk na Pražském hradě své první poselství, ve kterém nastínil koncepci Československého státu. (Pacner, 2012)

Do čela Ministerstva školství a národní osvěty byl postaven Gustav Habrman, který ve spolupráci s Františkem Drtinou položil základy vzdělávací soustavy v nové republice. Břetislav Foustka byl 1. března 1919 jmenován řádným profesorem filozofie a sociologie na filozofické fakultě pražské univerzity, později Univerzita Karlova²⁵. Prezidentský dekret byl vystaven na jmenování profesorem sociologie a filozofie.

Zavedení kteréhokoli nového oboru do univerzitní výuky v Rakousko-Uhersku předpokládalo jednak vypsání příslušných přednášek, tedy existenci docentů nebo ještě lépe profesorů disponujících „venia legendi (docendi)“²⁶ pro daný obor, jednak zřízení oborového semináře, obdoby dnešní katedry, která představovala alespoň základní institucionální zázemí a v jejímž rámci byla konána seminární cvičení.

Pro dosažení druhého cíle přitom byl nezbytnou podmínkou ten první. Ředitelem semináře byl obvykle jmenován řádný profesor příslušného oboru, i když existovaly

²⁵ Rozhodnutím československého parlamentu zákonem z roku 1920 tzv. lex Mareš, Archiv Univerzita Karlova

²⁶ Oprávnění přednášet na vysoké škole

výjimky v podobě honorovaných mimořádných profesorů nebo i docentů (v případě sociologie se ovšem nic takového neuplatnilo). (Nešpor, 2012) Výuku sociologie jakožto jedné z filozofických disciplín zavedl na české Karlo-Ferdinandově univerzitě T. G. Masaryk v akademickém roce 1884–85 přednáškou Praktická filosofie na základě sociologickém. Jednu ze tří přednášek, které Masaryk na filozofické fakultě obvykle ročně míval, věnoval sociologii i po většinu následujících let. Šlo o Dějiny sociologie, Kapitoly ze sociální patologie, Sociální otázku, Sociologické učení o státě nebo Základy sociologie, a sociologicky relevantní byl také jeho systém vědeckého poznání prezentovaný v Konkrétní logice. Platilo, že Masaryk sám byl profesorem filozofie. Sociologie se pěstovala na jediné universitě, a to ještě z dobré vůle profesora filozofie. (Nešpor, 2012)

Cestu k jejímu hlubšímu etablování jako akademické disciplíny představovaly habilitace Břetislava Foustky (1905) a Edvarda Beneše (1912) ze sociální filozofie. V roce 1912 fakulta pro Foustku žádala i mimořádnou profesuru a ministerstvo kultury a vyučování mu ji titulárně udělilo o tři roky později, také se zřetelem k Masarykovu odchodu do exilu. Ani tehdy ovšem nedošlo ke zřízení samostatného sociologického semináře. Foustka ostatně vedle sociologických témat traktovaných ve zřetelné návaznosti na Masaryka, jehož přednášky fakticky nahradil už v prvním desetiletí kvůli Masarykovu politickému angažmá, nadále přednášel také filozofii; ze sociologie přednášel hlavně Kapitoly ze sociální patologie, Moderní stát, Otázku sociální a dělnickou, Sociologii náboženství a Soustavy socialismu. (Nešpor, 2012)

Pro novou československou univerzitu všechny výše uvedené předpoklady Břetislav Foustka splňoval a 1. března 1919 byl jmenován řádným profesorem sociologie.²⁷ Vybudovat samostatný sociologický seminář byl úkol nelehký. V tomto těžkém období mu pomocnou ruku s největší pravděpodobností podal jeho přítel profesor František Drtina, který byl nejbližším spolupracovníkem ministra školství Československé republiky Gustava Habrmana.

V pozůstalosti B. Foustky, o sociologickém semináři se zachovali tyto doklady: Opis sdělení Zemské správy politické v Praze čí. 11/A786/1 ai 19., M. č. 254040 ai 19. ze dne 22. srpna 1919, vyúčtování prvotních nákladů na nejnutnější zařízení a vybavení sociologického semináře a Stanovy sociologického semináře české univerzity²⁸, které byly schváleny výnosem ministerstva školství a národní osvěty dne 3. prosince roku 1919 pod

²⁷ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i.č. 212, prof. Foustka

²⁸ Archiv autora

číslem 59.131 prokazují, že Sociologický seminář na filozofické fakultě univerzity pražské byl v roce 1919 založen.²⁹ Rovněž se zachoval opis seznamu posluchačů semináře a kopie žádostí o prostory pro sociologický seminář. Další materiály, o které byla práce doplněna, jsou čerpány z Archivu Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i. č. 212, prof. Foustka, Katedra.

Sociologie od prvopočátku neustále zápasila s nedostatkem prostor. Nutno dodat, že do rozdělení univerzity na českou a německou v roce 1882 sídlila Filozofická a Teologická fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity v Klementýnu.³⁰ Po rozdělení univerzity zde zůstala pouze česká část do roku 1930, kdy se Filozofická fakulta přestěhovala do novostavby (postavena v letech 1924 – 1930) na nynějším Palachově náměstí.

Zahájení akademického roku 1919/1920 se však B. Foustka nezúčastnil. Ministr školství Gustav Habrman udělil B. Foustkovi stipendium na cestu do Ameriky. Dne 2. září 1919 v 8,00 hodin odjel z Prahy do Paříže Orient-Expressem. Dne 6. září 1919 se společností Transatlantique na lodi FRANCE odplul z Le Havre do New Yorku. 15. září 1919 se ubytoval v hotelu Pennsylvania na Seventh Ave., 32. Pečlivý Foustka si uschoval nejen jízdenku z Orient-Expresu a lodní lístek, ale i účet z prvního ubytování v New Yorku. Další cenné informace se zachovaly ve „Vzorném kapesním kalendáři“ z roku 1918 a v kalendáříku od Živnostenské banky 1915³¹ (Foustka měl ve zvyku používat nepopsané kalendáříky z předchozího období). Na začátku poznámek nadepsané „Amerika“ jsou adresy a telefony pravděpodobně kontaktních osob v Paříži, v New Yorku, v Chicagu a další. Poznámky o Americe a hlavně osobní poznámky, nic víc se v notýskách nezachovalo. Podrobným studiem notýsků však bylo možné získat velice cenné informace o celém Foustkově pobytu v USA.

Podle záznamů na cestě z Prahy do Paříže a pak do Le Havre byl od 2. září do 6. září. Zde se nalodil na zaoceánskou loď „FRANCE“ společnosti Compagnie Générale Transatlantique do New Yorku. Pravděpodobně se na pár dnů v Paříži zastavil u pana K. Jirásky na 6 rue d'Olger, ale účel pobytu není známý. Plavba z Le Havru do New Yorku trvala do 13. září, kdy se v New Yorku vylodil v půl desáté večer. V přístavu ho čekal V. B. Tuma, tajemník Československé národní aliance v New Yorku.

²⁹ Obrázek 12

³⁰ Klementinum, stavební komplex v Praze na Starém Městě. Od roku 1654 sídlo filozofické fakulty univerzity Karlo-Ferdinandovy. Do současnosti sídlo Národní knihovny a Státní technické knihovny. Univerzální encyklopedie LEDA

³¹ Obrázek 13

Po bádání a analyzování různých poznámek a hesel se bylo jednoznačně konstatováno, že Foustka neodjel do USA na výlet za státní peníze, jak to hodnotili někteří po jeho návratu i v pozdějším období. Odjel připraven podle svých možností a informací s cílem navštívit krajany a informovat je o novém Československu. Dále také hodlal navštívit kolegy sociology v Chicagu, v Michiganu a v New Yorku se záměrem informovat je o české sociologii. V New Yorku setrval do 15. září, kde pravděpodobně navazoval kontakty a čekal na pana Peškovského z Bohemian National Alliance v Chicagu. S navazováním kontaktů v New Yorku mu byli nápomocni pánové Pavlovitch a Kopecký z českého konzulátu. V pondělí v šest hodin večer odjel do Niagary Falls, kam přicestoval ráno 16. září. Záznam o tom, že byl u Niagarských vodopádů, není, ale pokud se volila tato cesta do Chicaga, tak byla prohlídka vodopádů záměrem. Ještě v ten den 16. září večer v půl desáté automobilem vyjel se svým doprovodem do Chicaga. Dne 17. září ho na Bohemian National Alliance v Chicagu přivítal pan Votava a Beneš (učitel). V Chicagu zůstal do 8. října 1919.

Převážnou část svého času věnoval návštěvám, rozmluvám s obyvateli české čtvrti a přednáškám ve školách a v Sokole. Zúčastnil se také koncertů, divadla a vítání vracejícího se legionáře ze Sibíře plukovníka R. Medka (1890-1940). Velice vřelé vztahy navázal s místním úspěšným podnikatelem panem Janouškem, který mu byl nápomocen při komunikaci v Chicagu. Půjčoval B. Foustkovi automobil i s řidičem, prostřednictvím svých známostí pomáhal navázat kontakt s chicagskou univerzitou a univerzitou v Michiganu.

V pondělí 22. září pan Janoušek doprovodil B. Foustku na michiganskou univerzitu, kde se setkal s profesorem Charlesem Hortonem Cooleyem, který na Michiganské univerzitě přednášel sociologii. Navíc Cooley byl jedním ze zakladatelů Americké sociologické asociace, ale v době Foustkovy návštěvy to byla okrajová záležitost. Foustka se s Cooleyem setkal náhodně. Původně mněl schůzku jen s prezidentem michiganské univerzity Albertem Johnem Murphym, který po prohlídce školy následně seznámil Fostku s Cooleyem. Je pravděpodobné, že vzhledem k oborům, o které se oba v té době zajímali, mohlo jít o inspirativní setkání.

Podle Foustkovy poznámky našli ještě čas k prohlídce Michiganského jezera. V Chicagu Foustka měl 28. 9. přednášku v Sokole o svatém Václavovi. Měla obrovský úspěch a ohlas. Místní obyvatelé české čtvrti ho zdravili a chtěli s ním hovořit. Následně pak byl požádán, aby přednášel ve slovenském Sokolu.

Dne 3. října měl smlouvenou schůzku s děkanem chicagské univerzity Albionem Woodbury Smallem. Po prohlídce školy Small seznámil Foustku s Robertem Ezra Parkem. V té době Foustka ani netušil a ani nemohl tušit, že se setkal se sociologem, který hrál hlavní roli ve vývoji Chicagské sociologické školy. Park byl již v té době řádným profesorem na chicagské univerzitě. Setrval zde až do roku 1933, kdy odešel do důchodu. Věkově si byli velice blízcí, ale jestli našli i společná témata k hovoru, to se v poznámkách nezachovalo.

Dne 4. 10. vyjel B. Foustka z Chicaga do Pittsburghu. Po zdoluhavé cestě si krátce odpočinul a pak pokračoval na cestě do New Yorku, kam přijel dne 7. října roku 1919. Již následující den ve středu 8. 10. měl schůzku na Columbijské univerzitě s Franklinem Henry Giddingsem. Poslední informace o jeho pobytu v New Yorku se týká večere s Giddingsem v den setkání. V článku „Kritici a popravčí. ...“ z roku 1940 za nedůstojných okolností vedených O. Machotkou proti Foustkovi se také Foustka zmiňuje o setkání s Giddingsem. (Machotka, 1938-39) (Foustka, 1940) Uvedl, že když v roce 1919 byl na vědecké studii v Americe a navštívil také Giddingse na Kolumbijské universitě. Giddings v přátelském rozhovoru prohlásil, že teď (v roce 1919) by své Principles postavil docela jinak. Při jejich sepsání se však musel spokojit při své synthese s řadou hypotéz, dohadů a spekulací. (Foustka, 1940) Další záznamy se o pobytu od 9. října do 30. října nezachovaly. Je možné, že existoval i třetí notýsek se dalšími záznamy v New Yorku, který se v pozůstalosti nezachoval.

Ve druhém notýsku je část nadepsaná „Amerika 1919 Cesta zpět“. Poznámky se váží většinou k činnosti na lodi a k únavné plavbě, která se vleče pomaleji, než plavba do New Yorku. Na závěr je k Foustkově studijní cestě v USA vhodné připomenout, že F. H. Giddings slíbenou literaturu pro seminář, o kterou ho Foustka požádal při setkání, poslal. Dne 6. října 1924 byly prostřednictvím Vyslanectví Československé republiky ve Washingtonu dodány z Columbijské univerzity New York knížky na Ministerstvo školství a národní osvěty. Přes všechny problémy a potíže, se kterými Foustka v průběhu pobytu zápasil, ať již se jednalo o zdravotní problémy, obrovská náročnost cestování, veliká únava, finanční náročnost, hodnotil pobyt v Americe jako velký přínos.

Do Prahy se vrátil v pondělí 20. listopadu 1919. Jeho práce započala a pokračovala neustálým sháněním prostor a prostředků pro sociologický seminář. Pro vedoucího katedry filosofie a prvního profesora Františka Krejčího byly prostory katedry filosofie posvátné a nebylo místo pro sociologii.

V akademickém roce 1920/1921 se opětovně přednášelo čtyři hodiny praktické filosofie na základě sociologie, dvě hodiny sociologické problematiky a dvě hodiny semináře „výklad a teorie pokrokové“. Do semináře se mimo studentů filozofické fakulty přihlašovali i studenti právnické fakulty.

Po vzniku samostatného Československa nepochybně vlivem ohlasu T. G. Masaryka se sociologie stala „módním oborem“. Podle výkazů se počet studentů každým rokem zvyšoval. Podle záznamů bylo do sociologického semináře v akademickém roce 1919/1920 zapsáno 47 filozofů, 3 jiní, 43 cizinců a 5 studentů z Přírodovědecké fakulty. Celkem se přednášelo osm hodin: čtyři hodiny praktické filosofie na základě sociologie, dvě hodiny sociologické problematiky a dvě hodiny praktického sociologického semináře. Mezi přihlášenými studenty do sociologického semináře v akademickém roce 1919/1920, který pravidelně na seminář docházel, byl i Karel Galla (1901-1985), pozdější asistent B. Foustky. Foustka přednášel s obtížemi. Semináře se konaly všude tam, kde bylo v Klementinu volno. Přes veškeré problémy prostorové, ekonomické a personální dosáhl Foustka již v akademickém roce 1920/1921 toho, aby studenti zapsaní na sociologické přednášky a seminární cvičení mohli ze sociologie graduovat. Sociologie se stala již v akademickém roce 1920/1921 rigorózní disciplínou a první studentkou, která obhajovala svou rigorózní práci na téma „*Sociologie a psychologie ženy*“ byla Marie Gebauerová (1884), v seznamu rigoros FF UK uvedena pod číslem 1062.³² V této souvislosti uvedme, že Z. R. Nešpor mylně uvádí ve své studii z roku 2012, že sociologie se stala rigorosní disciplínou až v roce 1931 a Alois Rathausky, je v seznamu rigoros FF UK v březnu 1923 pod číslem 1233 uveden omylem. (Nešpor, 2012) Foustka v období od roku 1920 až do roku 1932 předsedal, nebo byl členem sedmdesáti pěti komisionálních rigorózních zkoušek, pod pořadovými čísly 1010-1779. Další členové, kteří se střídali v komisích, byly profesori Krejčí, Drtina, Kádner, Kozák, Lesný, Král,

V období od roku 1919 do roku 1932 byl znatelný nárůst studentů sociologie na FF české UKF / UK v Praze.

V této souvislosti se spoléhám na M. Tulachovou, která prostudovala několik stovek archiválií a katalogů studentů za každý akademický rok a své bádání zahrnula do studie *Disertace pražské university 1882–1953* (Tulachová, 1965)

³² Archiv UK Praha, FF, Rigorosa II., č. 1062

Tabulka 1. Studenti sociologie na FF české UKF / UK v Praze do roku 1930/31

Období	sociologické disertace	z toho aktivní sociologové	aktivní sociolog. z jiných oborů
do 1900/01	1		1
1901/02-1905/06	5		
1906/07-1910/11	6	2	1
1911/12-1915/16	1		1
1916/17-1920/21	1		2
1921/22-1925/26	11	1	4
1926/27-1930/31	32	1	

Zdroj: Archiv UK Praha, FF, Rigorosa I. – III. [srov. Tulachova 1965]

Sociologický seminář vedl B. Foustka do roku 1932, kdy byl 15 února pensiován. Jeho nástupcem se stal J. Král (1882-1978), který byl povolán z univerzity J. A. Komenského v Bratislavě a jmenován nástupcem F. Krejčího (vedoucího katedry filozofie) a následně B. Foustky (vedoucí katedry sociologie). Král přebírá od Foustky vybudovanou katedru, přestěhovanou do prostor v novostavby FF UK a studenty oblíbený a dobře fungující seminář sociologie.

Pro zimní semestr 1920 povolilo Ministerstvo školství a národní osvěty B. Foustkovi z důvodů vědecké práce placenou dovolenou a osvobození od konání přednášek s tím, že sociologické cvičení seminární bude vykonávat v tomto semestru v plném rozsahu.³³ V tomto období mněl Foustka rozpracovanou rozsáhlejší práci o demokracii s tematikou „Demokratismus a jeho problémy filosofické a politické...“, kterou z největší pravděpodobností chtěl dokončit a připravit do tisku. Z neznámých důvodů tato práce zůstala v rukopisu a byly uveřejněny jenom kratší studie v různých sbornících.

V návaznosti na Foustkovo členství v Mezinárodním sociologickém institutu v Paříži přišel koncem roku 1921 organizační podnět od Cosentiniho svolat do Prahy mezinárodní sociologický kongres. O nabídce se jednalo na schůzi, z Foustkovy iniciativy svolané odborovým přednostou dr. Lukášem na 11. únor 1922. Dostavili se na ni prof. František Mareš senátor, prof. Břetislav Foustka, prof. Josef Král a dr. Emanuel Chalupný.

Na následné schůzi byl přečten přípis generálního tajemníka Mezinárodního ústavu sociologického v Paříži, René Wormse, jenž podnik Cosentiniho ostře odmítal jako

³³ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i.č. 212, prof. Foustka

„usurpaci“ osoby nekompetentní. Tím byl návrh pro naše aktéry ukončen. Cosentini pak svolal nabízený sjezd do Vídně. Jediným přínosem z ankety o svolání mezinárodního sociologického sjezdu byl většinový zájem o založení sociologické společnosti. Na četných schůzkách v sociálním ústavu, kterých se zúčastňovali prof. Gruber, poslanec Modráček, prof. Macek, dr. Klineberger, dr. Štern, redaktor Žalud, dr. Chalupný a prof. Foustka bylo diskutováno o plánu sociologické publikační činnosti, které by se ujala nějaká organizace. Pro tuto organizaci se zejména řešila finanční otázka na publikační činnost přispívat aspoň podporou od příslušných ministerstev nebo vědeckých korporací. (Svoboda, 1921-22)

Zatímco se tyto události děly v Praze, pracoval za podobným cílem publikační činnosti profesor A. I. Bláha (1879-1960) v Brně. Zamýšlel při svém universitním semináři organizovat sociologickou práci (bibliografii, překlady spisů sociologických, revui atd.) a dopisoval si o tom s Chalupnými. Chalupný se chopil iniciativy a chytře uveřejnil jmenování tří sociologů (Bláha, Foustka, Chalupný, členy Mezinárodního ústavu sociologického v Paříži) a považoval to za oficiální potvrzení i zahraničí. Sám to pak komentoval způsobem, že se rozhodl konečně učinit zásadní krok a po schůzi v sociálním ústavě, 23. února navrhl Foustkovi, že vypracuje stanovy sociologické společnosti. Koncept stanov Chalupný poslal 3. března prof. Foustkovi i navrhl terminu konání (16. dubna) ustavující schůze společnosti. (Chalupný, 1935)

Ze vzpomínek Chalupného se mimo jiné také dovídáme, že Foustka nespěchal s rozhodováním, kdežto Bláha Chalupnému sdělil, že nebude již déle čekat na výsledek pražských porad a začne při svém semináři vydávat knihovnu sám. Z toho je možno usoudit, že Bláhovi nešlo ani tak o založení sociologické společnosti, ale o vydavatelskou činnost. K tomuto úsudku můžeme dospět i z následného průběhu zakládání sociologické společnosti. V dalším kroku Sociální ústav sám koncept stanov rozeslal a navrhl pro schůzi sociologů den 23. června. Došlo k ní však až 30. června. Na schůzi byla přijata konečná úprava stanov. Bouřlivá debata se vedla o názvu společnosti. Chalupný nakonec do názvu prosadil jméno Masaryka. Bláha nebyl uspokojen s výsledkem schůze. Kromě stanov nebyla totiž na ní vyřízena otázka knihovny a o sociologické revue se vůbec nejednalo. I z tohoto lze usuzovat, že Chalupnému snad šlo jen o přivolání pozornosti na svou osobu ze strany Beneše a Masaryka a Bláhovi šlo jednoznačně o vydávání sociologické revue. Dne 8. října redaktor Žalud sdělil, že s názvem společnosti Masaryk souhlasil. Stanovy společnosti byly podepsány prof. Foustkou, prof. Gruberem, dr. Chalupným, dr.

Klinebergerem, prof. Macekem, poslancem Modráčkem a redaktor Žaludem a vzaty na vědomí výnosem Ministerstva vnitra z 21. listopadu 1924, č. 77.877.

Dále se ze vzpomínek Chalupného dovídáme, že 10. listopadu se sešla další přípravná schůze, která schválila Bláhův návrh na vydávání jednotné sociologické knihovny, ale nesouhlasila s jeho vydáváním u firmy P. v Brně. Z návrhu Chalupného bylo schváleno další usnesení požádat prezidenta Masaryka, aby jako I. svazek dovolil vydat svou Rukověť sociologie. (Chalupný, 1935) K projednání souhlasu Masaryka s vydáním I. svazku Rukověti sociologie byl pověřen Foustka, který na audienci u prezidenta Masaryka byl. Zachovala se zmínka v notýsku z roku 1924, kde je poznámka audience u TGM.

V dopise z 6. prosince navrhl redaktor Žalud svolání širší schůze k projednání personálních náležitostí a stanovení termínu ustavující valné hromady. Schůze se konala dne 22. prosince 1924, na něž bylo usneseno, aby ustavující valné shromáždění se konalo 12. ledna 1925 a zasedání se usneslo i na návrhu na volbu výboru. Na této schůzi Foustka sdělil, že dosud si nevyžádal slyšení u pana prezidenta ohledně vydání jeho sociologického spisu. Dne 2. ledna 1925 vyšlo v novinách prvé oznámení o chystané ustavující valné hromadě „Masarykovy sociologické společnosti“ a 12. ledna se konalo valné shromáždění v přednáškové síni sociologického semináře filosofické fakulty Karlovy univerzity v Praze. Zasedání zahájil a řídil prof. Foustka, o úkolech MSS promluvil dr. Chalupný a z přítomných hostů měl projev ředitel „Ukrajinského sociologického ústavu“ v Praze M. Šapoval. (Chalupný, 1935)

Již po zasedání valného shromáždění se Šapoval obrátil na Foustku s žádostí o podporu „Ukrajinského sociologického institutu“, který uvažoval založit. Je dlužno dodat, že ve dvacátých a třicátých letech 20. století se Praha stala vedle Paříže, Berlína, Krakova a Varšavy význačným střediskem ruské a ukrajinské emigrace. Díky velkorysé nabídce Tomáše G. Masaryka zde našli ti, kdo ztroskotali v zápase za svobodnou Ukrajinu, nový domov, nové pracovní příležitosti a perspektivu dalšího vzdělání. Pražská pobočka vídeňského sociologického ústavu se v roce 1925 přeměnila v Ukrajinský sociologický ústav, který fungoval do roku 1932. (Hlaváček, 2015)

Dodejme, že B. Foustka od roku 1925 žádal Ministerstvo školství a osvěty aby byl zřízen Sociologický ústav Československý při Karlově Univerzitě. V dalším dopise ze dne 24. února 1927 opětovně navrhuje (v bodě 6.) zřízení sociologického ústavu jako pracovní ústav. „Tento návrh vychází z přání všech sociologů československých.“ Dopis se zachoval v kopii v pozůstalosti po Foustkovi.

V nově vzniklé Masarykově sociologické společnosti bylo usneseno vydávat „Sociologickou knihovnu“, prezidentovi republiky byl vysloven dík za svolení, aby společnost nesla jeho jméno, rovněž bylo rozhodnuto přednést mu prosbu, aby jeho *Rukověť sociologie. Podstata a metoda* vydaná roku 1900 v „Naší době“ a knihkupecky nedostupná, směla být vydána jako první svazek „Sociologické knihovny“. (Chalupný, 1935) K vydání *Rukověti sociologie. Podstata a metoda* jako první svazek Sociologické knihovny nedošlo. Pan prezident ji vydal v nakladatelství Čin.

Jednomyslně byl zvolen první výbor dle návrhu podaného přípravným komitétem. Předsedou byl zvolen prof. Foustka, náměstkové prof. Bláha a prof. Král (všichni představitelé sociologických kateder na československých univerzitách), jednatel dr. Chalupný, pokladník redaktor Žalud, ostatní členové: prof. Gruber, dr. Klineberger, prof. Macek, poslanec Modráček, odborový rada Škrach a dr. Štefánek. Jako druhý jednatel byl zvolen dr. Fajfr. Prvním úkolem společnosti bylo založení „Sociologické knihovny“. Redakce „Sociologické knihovny“ byla usnesením výboru složena ze šesti osob: prof. Bláha, prof. Foustka, prof. Gruber, dr. Chalupný, prof. Král a odb. rada Škrach. Již na přípravném zasedání 10. listopadu 1924 vzniklo usnesení, aby prof. Foustka a poslanec Modráček intervenovali u ministra školství pro zastoupení sociologie v komisi pro reformu středních škol a zavedení výuky sociologie na středních školách a o rozšíření vysokoškolské výuky tohoto předmětu (první návrh v poslanecké sněmovně podal O. Srdínko v roce 1922, ale nebyl přijat.

Hlavní činnost Společnosti nicméně spočívala ve veřejných přednáškách, které se měly konat třikrát měsíčně, a v uzavřenějších schůzích, jimž byl rezervován poslední týden v měsíci. Ve skutečnosti to však bylo mnohem méně často: v roce 1925 se konaly pouze tři přednášky, o rok později čtyři a v roce 1927 pouze jedna. Členové společnosti ovšem současně přednášeli na různých vysokých školách, konali osvětové přednášky v Praze i dalších městech, vystupovali v rozhlase. Účastníci přednášek organizovaných MSS se nejčastěji scházeli na pražské Filosofické fakultě nebo na Ministerstvu sociální péče. Po konfliktu brněnské a pražské sociologické školy se scházeli v různých pražských kavárnách. V MSS dokonce ve čtvrtém roce jejího trvání (1928) došlo ke krizi. Chalupný ve své publikaci k 10. výročí MSS, v Sociologickém revue hodnotil následovně: „K vůli VI. svazku (Menší řady) Sociologické knihovny, jejž předseda dal vydat bez vědomí většiny členů redakce Sociologické knihovny. Při vyřizování konfliktu výbor uznal za nutné zamezit opakování takového případu stanovením přesného redakčního řádu

Sociologické knihovny. Ale k dojednání řádu nedošlo a od 31. října 1928 i po celý rok 1929 nebyla svolána ani jediná výborová schůze, ani nekonána žádná přednáška neb jiný projev činnosti spolkové“. (Chalupný, 1935)

Z. R. Nešpor ve své publikaci (Nešpor, 2007) danou neshodu v MSS popsal jako krizi Masarykovy sociologické společnosti v meziválečném období, kterou vyvolalo publikování Machotkovy a Ullrichovy *Sociologie v moderním životě* (1928), jejíž autoři prosazovali prakticky aplikovatelný empirický výzkum jako (víceméně) jedinou náležitou sociologickou metodu a odmítali „velké teorie“ sociální statiky a dynamiky. Hlavním postiženým se cítil být E. Chalupný, který si zakládal právě na svém systému sociologie, jenž pokládal za přísně vědecký. Rozpory uvnitř MSS vedly ke kompromisní volbě nového výboru v březnu 1930. Předsedou společnosti byl zvolen Emanuel Chalupný, zatímco Foustka se stal čestným předsedou, jednatelem se stali J. Šíma a představitelé pražské školy J. Mertl a Z. Ullrich. (Nešpor, 2007) Tyto impertinence byly jednoznačně zaměřeny proti Foustkovi, aby již uvolnil místo řádného předsedy společnosti. Pozoruhodné je, že Foustka kterému je v MSS vytýkáno svolení k mimořádné publikaci díla Machotky a Ullricha, tak později se stejný aktéři propůjčí k jeho hanobení.

Rozporům mezi pražskou a brněnskou sociologickou školou se nicméně nepodařilo dlouhodobě zabránit, mimo jiné i proto, že pražští sociologové začali vydávat vůči brněnské „Sociologické revui“ konkurenční časopis „Sociální problémy“ (1931). J. Král ze MSS vystoupil v roce 1933, jeho další kolegové (O. Machotka, J. Mertl, T. Pistorius, Z. Ullrich a V. Verunáč) o dva roky později. Nastalo období kategorizace. Nejvýše byla kategorie „zakládajících členů“ (patřili mezi ně J. A. Baťa, E. Beneš, M. Hodža, A. Masaryková ad.). Další z kategorií byla kategorie „čestných členů“ (J. A. Baťa, E. Beneš a A. Masaryková) a ze „členů dopisujících“ včetně členů zahraničních. Ani jeden z členů jmenovaných kategorií se na činnosti společnosti nijak nepodíleli. (Chalupný, 1935)

Foustka v únoru roku 1923 požádal děkanství filozofické fakulty o změnu přednášek na katedře sociologie. Místo kolegia Utopický socialismus žádá o zařazení přednášek ze Všeobecné státovědy a kolegia Sociologický rozbor naší doby.

Mezi úspěchy, které Foustka do penzionování v roce 1932 dosáhl, patří vedení Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V letech 1928 a 1929 byl B. Foustka jmenován děkanem fakulty. Prakticky byl prvním sociologem, který byl poctěn touto funkcí.

Dříve než Foustka odešel do penze, hledal svého nástupce. 10. 1. 1932 píše A. I. Bláhovi do Brna. Konstatuje, že v polovině února opustí Karlovu univerzitu a vzhledem

k tomu, že si ho velice váží, by ho rád navrhnul profesorskému sboru za svého nástupce. Dále v dopise se ještě zmiňuje, že chtěl mu to navrhnout již po odchodu F. Krejčího do důchodu.

Poznamenejme ale, že v profesorském sboru by to nebylo prošlo, poněvadž místo bylo rezervováno již pro J. Krále, který neustále usiloval o návrat do Prahy.

Rovněž velkou poctou pro československou sociologii v roce 1925 představovala volba Foustky mimořádným členem České akademie věd a umění, čím bylo dosaženo demonstrativního uznání oboru sociologie jako vědního oboru a v roce 1932 byl Foustka zvolen řádným členem České akademie věd a umění. V letech 1934 až 1938 se dostala B. Foustkovi a zároveň oboru sociologie pocta nejvyšší. Profesor Břetislav Foustka byl zvolen předsedou I. třídy Akademie. Od dob profesora Durdíka, který byl tajemníkem třídy, byla filozofická skupina, tj. první třídy, k níž patří i sociologie, poctěna předsednickým zastoupením.

2.6 Penze

Dne 5. února roku 1932 oslavil Břetislav Foustka své sedmdesáté narozeniny. První kdo mu k jeho narozeninám blahopřál, byl prezident republiky T. G. Masaryk státním telegramem.³⁴ K sedmdesátinám jeho nejbližší a nejvěrnější vydali číslovanou publikaci v soukromém nákladu pod názvem *Břetislav Foustka Hrst osobních vzpomínek k jeho sedmdesátinám*. (Trojan, 1932) V redakčním okruhu jsou uvedeni Doc. PhDr. Karel Galla, JUDr. a PhDr. Zdeněk Ullrych, za redakci „Vyšší Národ“ je uveden Dr. A. Procházka a za Československý abstinenční svaz tajemník Václav Rubeš. Vzpomínkami na B. Foustku přispěli: Marie Burešová se vzpomínkami na rychtu u Foustků, prof. František Groh vzpomínal na Foustku univerzitního posluchače, dcera Zdenka Foustková-Watterssonová píše o drahém tátovi, Dr. Jarmila Šlamborová píše o Foustkovi jako učiteli, Jaroslav Trojan vzpomíná na přednášky z „Praktické filozofie“, Dr. Zdeněk Ullrych hodnotí nezapomenutelné a hodnotné Sociologické semináře, Dr. Josef Seifer vzpomínal na Foustku překladatele, velice cenné jsou vzpomínky Doc. Dr. Karla Gally, a další. O famózní úvod se postaral se svou básní k Foustkovým sedmdesátinám J. S. Machar.

Břetislav Foustka byl skutečně dne 15 února roku 1932 pensionován a odchází po více než třiceti letech z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Jeho nástupcem se stal J. Král,

³⁴ Poznámka o gratulaci Masaryka v kapesním kalendáři z pozůstalosti B. Foustky, archiv autora

který byl povolán z univerzity J. A. Komenského v Bratislavě a jmenován nástupcem F. Krejčího (vedoucího katedry filozofie) a následně B. Foustky (v roce 1934) jako vedoucí katedry sociologie. Foustka na katedře přednášel ještě do roku 1934.

V roce 1932 sice odešel na trvalý odpočinek, avšak v roce 1946 mu profesorský sbor filozofické fakulty obnovil doktorát filozofie (tato tradice, která se udržuje v Polsku, u nás zanikla).³⁵ Břetislav Foustka sice odchází do penze, ale nikoliv na odpočinek.

Od roku 1917 byl dopisovatelem Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. V roce 1925 byl zvolen mimořádným členem České akademie věd a umění a v roce 1932 byl zvolen členem ČAVU. Byla to pocta nejen pro Břetislava Foustku za jeho dlouholetou vědeckou práci, ale byl tím poctěn vědní obor, který zastával.

Od roku 1932 se mohl věnovat více vědecké práci a abstinentnímu hnutí. Ještě stále pracoval na publikaci své Praktické filozofie a hlavně na nejrozsáhlejším díle připravovaném k tisku o vůdcovství z hlediska sociologického.

V roce 1933 v edici České akademie věd a umění publikuje svůj poslední překlad *Lord kancléř Francis Bacon z Verulamů a jeho Essays* (182 str.). Výstižně vykresluje životopis Baconův na pozadí alžbětinské doby a ukazuje, jak Baconova činnost a jeho filosofie se stávají jejím výrazem. K této biografické skice se pojí obsáhlá studie o Baconových esejích a jejich vzorný překlad. Svou prací upozornil Foustka na málo sledovanou část Baconova díla. Sociologické nazírání napomohlo Foustkovi ozřejmit i dílo Masarykovo, z něhož čerpal filosoficky i mravním zaměřením.

Následně v roce 1934 napsal předmluvu k publikaci Bedřicha Konaříka, Léčení alkoholismu v cizině a u nás. Nákladem Československého abstinentního svazu napsal společně s Hynkem Fügnerem publikace pod názvem *Chorobný alkoholismus jako jev sociálně patologický*: kritický příspěvek k sociální patologii a k sociální hygieně. Vlastním nákladem v roce 1939 vydává publikaci pod názvem *Sociologie*. Předposlední Foustkovou publikací je heslo Sociologie v Ottově slovníku naučném nové doby, za které sklídl obrovskou kritiku od O. Machotky. (Machotka, 1938-39) Rozčarování Foustky bylo tak velké, že vlastním nákladem uveřejnil svoji obranu a odpověď na nedůstojný, neetický až urážlivý článek O. Machotky v Sociologickém revue pod názvem „Kritikové a popravčí“. (Foustka, 1940)

Od roku 1930 Foustka bojuje se svou srdečnou nemocí a několikrát navštíví lázně Poděbrady. Vleklá nemoc milované manželky Marie ho po krátkém rozhodování přiměje

³⁵ Obrázek 14

vystěhovat se z Prahy a přihlásit manželku k léčení v Poděbradech. Ve Foustkově pozůstalosti se zachovala legitimace číslo 1721070 léčebného fondu, ve kterém je záznam z 1. dubna 1937, kdy byla Marie Foustková přijata k léčení. S největší pravděpodobností v roce 1937 opouští po dlouhá léta obývanou Prahu-Smíchov na adrese Královská 38³⁶ a vystěhuje se s manželkou do lázní Poděbrady, kde zakoupil malý domek na adrese Chládkova ulice číslo popisné 448/II, současnosti vedena pod číslem 356/51. Objekt patří Středočeskému kraji, Zborovská 81/11, Smíchov, Praha 5 a je zde Střední zemědělská škola a Střední odborná škola Poděbrady.

V únoru roku 1937 k jeho pětasedmdesátinám blahopřál telegramem prezident Edvard Beneš.

Foustkova manželka ve věku 72 let umírá v roce 1938 a je pochována na poděbradském hřbitově, číslo hrobu 349.

Z roku 1942 se zachoval jeho poznámkový kalendář, ve kterém je zmínka, že ke svým osmdesátým narozeninám dostal blahopřejný telegram od protektorátního prezidenta Emila Háchy.

Na psacím stroji psané vzpomínky „Dvě generace, které studovali na témže ústavě...“, v rozsahu dvaceti stránek, byli napsané v Poděbradech do 28. června roku 1946.³⁷ Zachovala se pouze kopie na průklepovém papíře, ale zato velice cenná. Není známo, kde je originál strojopisu, jestli ho Foustka někam, nebo někomu zasílal, to se zřejmě již nedopátráme. Tato retrospektiva je velice cenným zdrojem informací a údajů z období Foustkova mládí a studií na Reálném a vyšším gymnáziu v Praze ve Spálené ulici. Je velice hrdý na to, že všichni tři jeho bratři: Robert, Vladimír i nejmladší Otakar studovali na Reálném a vyšším gymnáziu v Praze ve Spálené ulici.

Břetislav Foustka ve svých dožitých pětiosmdesáti letech dne 22. února roku 1947 umírá. Nekrolog napsal Karel Galla.

Je pochován na Poděbradském evangelickém hřbitově, číslo hrobu 349 a 350 společně s manželkou a s dcerou Zdenou Wattersonovou, která byla vložena do hrobu v roce 1980.

Je smutné, že Břetislava Foustku pro další generace nepřipomíná nikde žádný nápis, označení, nebo jen malá zmínka. Také jeho hrob je v Poděbradech opuštěný a náhrobní kámen zbořený.³⁸ V průběhu bádání materiálů po Foustkovi jsem rovněž pátral po

³⁶ Obrázek 15

³⁷ Archiv autora

³⁸ Obrázek 16

příbuzenstvu a po dlouhodobém pátrání se mi podařilo získat kontakt na Karla Foustku ze sourozenecké větve Břetislava Foustky, který se vrátil před nedávnem s celou rodinou z Kanady. Slíbil, že se o údržbu hrobu postará.

2.7 *Kritikové a popravčí*

V časopisu Sociální problémy, kde byly řídícími osobnostmi Josef Král, Otakar Machotka a Zdeněk Ullrich, uveřejnil Otakar Machotka v roce 1939 článek: *Sociologie, heslo v dodatcích Ottova naučného slovníku* (Machotka, 1938-39), které pobouřilo B. Foustku natolik, že se na tento článek rozhodl odpovědět. Odpovědí byl Foustkův článek pod názvem *Kritikové a popravčí. Odpověď Otakaru Machotkovy a redakci revue: Sociologie a sociální problémy* (Foustka, 1940), který uveřejnil v Sociologické revui na vlastní náklady v roce 1940.

Záležitost by mohla být v podstatě Foustkovou odpovědí vyřízena, až na to, že až do současnosti přetrvávají ve Foustkově biografii Machotkovy, Ulrychova a Králova degradace jeho díla a osobnosti. Řekněme si tedy, co vedlo Machotku (bývalého studenta Foustkova sociologického semináře) k článku proti Foustkovi, který uveřejnil v roce 1939.

Předmětem „kritiky“ je Foustkovo zpracování hesla Sociologie pro dodatek k Ottově slovníku naučném nové doby (sešit 236, str. 70 a n.).

Machotka má snahu zdiskreditovat osobnost B. Foustky v očích čtenářů, ale i v očích jeho redakce a implicitně i v očích vydavatele. Snaží se vsugerovat čtenáři, že Foustkův příspěvek je psán bez porozumění a pochopení podstaty a že je plný nesprávností. Definice jsou podle Machotky příliš široké a bezobsažné. Použité definice sociologie od jiných autorů jsou vybrané velice nešťastně a neříkají nic podstatného. Charakteristika metod je neúplná a je to hromada cizojazyčných slov neříkající nic podstatného. Charakteristika sociologických autorů je nesprávná a nevýstižná. Foustka se podle Machotky dopustil hlubokých omylů při dělení sociologických směrů a nepochopil autory. Z Machotkových argumentů má čtenář nabýt dojmu, že Foustka je neznalec a je politováníhodné, že redakce Ottova slovníku dovolila článek o sociologii otisknout. (Machotka, 1938-39) Jaké je skutečné pozadí a podstata Machotkova teatru?

Posuďme, jak to vysvětluje Foustka: „Když se totiž Ottův slovník přiblížil k heslu Sociologie, byl jsem požádán redakcí i vydavatelstvím (stalo se tak přípisem již z 31. prosince 1938), abych do Slovníku napsal ústřední článek SOCIOLOGIE. Jakkoli lhůta

byla krátká, článek jsem napsal. Redakce se obrátila právě na mne možná i proto, že jsem byl v původním Ottově slovníku rovněž autorem hesla Sociologie, a přála si, abych napsal též jeho doplněk“. (Foustka, 1940) O chystaném hesle sociologie do Ottova slovníku a o nabídce k vypracování hesla právě Foustkovi se dověděli pánové O. Machotka, Z. Ullrich a zejména J. Král. Z. Ullrich a J. Král okamžitě intervenovali v redakci Slovníku, aby Foustkovo heslo nebylo uveřejněno a aby namísto něj heslo dostal ke zpracování J. Král. Předem upozornili redakci, že pokud nabídku nepřijmou, Foustkovo heslo se setká s nepříznivou kritikou a Slovník bude v očích čtenářů a odběratelů diskreditován. Redakce Slovníku byla ve svízelné situaci a nabídla řešení cestou smíru a dohody. Dalšímu nátlaku redakce podlehl a vrátila s omluvou článek B. Foustkovi a heslo svěřila J. Královi. Celé jednání bylo vedeno bez účasti B. Foustky, ten byl pouze vyrozuměn obšírnou omluvou redakce Slovníku. Navíc celý Foustkův článek s heslem se dostal aktérům do rukou.

Foustka neustoupil a napsal odvolání generálnímu redaktorovi. A jak Foustka zaznamenal, generální redaktor píše: „Rozhodl, aby můj článek SOCIOLOGIE ve Slovníku uveřejněn byl. Pánové se dovolávali toho, že z jejich okruhu byla zpracována řada hesel ze sociologické oblasti a že tudíž mají jediní právo i na ústřední heslo“. (Foustka, 1940) Ve finále udělala redakce ústupek a za Foustkovým článkem byl vytištěn i příspěvek J. Krále. Ottův naučný slovník a kulturní veřejnost byly zachráněny.

Ale ani toto řešení J. Králi a jeho okruh neuspokojil a následně se objevila pomstychtivá kritika Foustkova hesla napsaná Machotkou. I když je B. Foustka z kritiky naprosto konsternován, ve své rozsáhlé odpovědi reaguje jednoznačně a kvalifikovaně na všechna Machotkova a Králova invektiva. Posuďme nyní Machotkovy odvolávání na mravnost a etiku. V souvislosti s obsahem a okolnostmi vzniku jeho článku položme si otázku, co v Machotkova pojetí znamená mravnost a etika. Rozhodně se ani jednou z těchto zásad neřídí. Foustka mimo jiné podotýká, že není první, kdo čelí proti Machotkově nejapné kritice a kdo byl Machotkou tímto způsobem „drcen“. Dále se okrajově zmiňuje, pro méně zasvěcené, že oddanost O. Machotky J. Králi je snadno vysvětlitelná a pochopitelná. Je to tentýž Král, který v Bratislavě Machotku habilitoval, doporučil ho na mimořádného profesora a do Prahy na českou Karlovu univerzitu slavně převedl, když zde obdržel Foustkův sociologický stolec.

Machotka v závěru své odborně teatrální kompozice přidává bonus. Uvádí: „Proti jednomu místu bych se však rád ohradil, tj. proti tomu, kde mne F řadí mezi své žáky, stejně neprávem jako J. Mertla, a Z. Ullricha. Formovali jsme se vědecky nikoliv

v semináři F., který jsme ovšem navštěvovali, nýbrž pobytem u cizích vynikajících sociologů. F. Seminář nám nedal ani formování metodické ani nějakou orientaci celkovou“. (Machotka, 1938-39)

Foustka odpovídá velice pregnantně: „Zde jsem užil termínu: »odchovanci«, maje na mysli to, že Machotka právě jako pan Ullrich, za nějž hovoří, do mého semináře chodili. Byli to tito pánové sami, kteří se kdysi pasovali na mé žáky. A abychom se dostali zase na pole morální, bude záhodno jim připomenout jejich vlastní slova: »Našemu milovanému učiteli prof. dr. Břetislavu Foustkovi v nejhlubší a nejoddanější vděčnosti za vše, co pro nás a pro tuto knihu učinil“. Tak to stojí ve věnování knížky Sociologie v moderním životě, kterou spolu Machotka s Ullrichem napsali. A dále: „Svému drahému učiteli, panu univ. profesoru dru Břetislavu Foustkovi s projevem hluboké úcty a vděčnosti jeho oddaný žák, Vinohrady 27. dubna 1927. Otakar Machotka. A v předmluvě se ještě můžeme dočíst: „Za mnohé cenné rady a pokyny vděčím pp. Profesorům Břetislavu Foustkovi, Paul Fauconnetovi na Sorbonně a Maurice Halbwachsovi na universitě v Strassburku“. (Machotka, 1928)

O. Machotka v letech 1919-1923 studoval sociologii, historii a geografii na FF UK. Jeho další odborný vývoj tehdy předznamenala účast na sociologickém semináři B. Foustky. V letech 1924-1925 studoval sociologii na univerzitě ve Štrasburku a na pařížské Sorbonně. Útoky na Foustkovu osobu Machotkova kritikou neskončily. Mimo následné články redakce Sociální problémy se dne 18. července roku 1939 objevil článek v Lidových novinách podepsaný šifrou „K“, který veřejnosti sděluje, že kritika Foustkova článku v Ottově Slovníku je pro něho zdrcující.

Redakce časopisu Sociální problémy následně pokračovala článkem anonymního redaktora se šifrou „R“ (řídícím redaktorem časopisu SP byl sám osobně J. Král), ve kterém se můžeme dočíst, že redakční anonym se dále diví, jak mohl Foustka Giddingsovi přičítat také spekulativní konstrukce, když Giddings je přívržencem empirických metod. Tedy především směšuje zde kritik Giddingsova úsilí o empirickou metodu, v řadě spisů jím samým prokázané, s některými myšlenkovými konstrukcemi, které má ve svém syntetickém životním díle *Principles of Sociology*. Foustka ještě dodává: „A tu se mohu pro svůj soud dovolat neklasičtějšího svědka, samého Giddingse. Když jsem roku 1919 konal vědecká studia v Americe a navštívil také Giddingse na Kolumbijské universitě, prohlásil v přátelském rozhovoru, že teď (1919) by své Principles postavil docela jinak. Při jejich sepsání že se však musil — přes všechny pokroky v sociologickém badání —

spokojit při své synthese řadou hypothes, dohadů a spekulací. Ovšem nemyslel spekulací žádné vymyšlení?“. (Foustka, 1940) Kritik „R“ se po čase také odhalil a z jeho článku bylo jasné, co ho tak irituje v souvislosti s Foustkou. Byla to publikace J. Krále, Československá filozofie, kterou Foustka neglorifikoval natolik, jak si to autor knihy představoval, a to považoval za neodpustitelný přestupek.

Z hlediska dějin československé sociologie je důležitá Machotkova poznámka v článku SP, ve kterém pod čarou a v závorce na straně 215 uvádí: „Ostatně by bylo v zájmu pravdy, aby bývalí jeho posluchači vyličili způsob práce ve Foustkově semináři, aby bylo možno posoudit, byl-li onou, přísně vědeckou školou, jak jej F. sám označil“. (Machotka, 1938-39) Připomeňme si v této souvislosti Ullrichův příspěvek „Sociologický seminář“ do sborníku k Foustkovým sedmdesátinám. Cituji: „Profesor Foustka řídil seminář způsobem brilantním nejenom jako vědec, ale i po lidské stránce. ...Hlavní zřetel prof. Foustky směřoval vždy k podněcování vědeckých snah posluchačů semináře. V tomto směru nabylo učitele nad něho. ...Znám celou řadu dávno vystudovaných jeho žáků, kteří jsou sním stále ještě ve vědeckém styku, obracejí se k němu o radu, ... mněli jsme ho rádi.“ (Trojan, 1932) Dodejme pro úplnost, že Ullrich s Machotkou chodili do Foustkova semináře ve stejnou dobu a seděli v posluchárně vedle sebe jako dobří přátelé. Z. Ullrich je absolvent Právnické fakulty a Filozofické fakulty UK, doktorát získal ze sociologie a filozofie, v sociologickém semináři B. Foustky se seznámil s dalšími představiteli tzv. „pražské sociologické školy“, O. Machotkou a J. Mertlem. Je to ten samý Ullrich, který habilitoval ze sociologie u J. Krále, kterému byl nejbližší spolupracovníkem, a tajemníkem redakce SP. Paradoxně byly to stejní aktéři, pro které byl Foustka přinucen odejít z funkce předsedy MSS za údajně svévolné vydání spisu Sociologie v moderním životě v roce 1928 z dílny Machotky a Ullricha.

Všechny úskoky, znevažování, napadání zejména, která byla vedena výše jmenovanými autory na sklonky jeho života, Foustku natrvalo poškodily. Překáží jim bezmála osmdesátiletý sociolog na penzi. Tato podkapitola je záměrně vkládána do této práce. Rovněž i ostatní části práce by mněli posloužit k vytvoření jiného pohledu na Břetislava Foustku, na jeho osobnost i sociologický odkaz, než se kterými se setkáváme soudobé literatuře a v dějinách české sociologie podávané J. Králem, Machotkou, Ullrichem, posléze Šiklovou, Petruskem a Nešporem, kteří parafrázovali J. Krále a jeho přívržence.

2.8 Dílo Břetislava Foustky

Bibliografie

- Turgot jako sociolog (1727-1781), J. Příbyl, České Budějovice, 1891
- F. H. Giddings, Jan Laichter, Praha, 1900
- Slabí v lidské společnosti. Ideály humanitní a degenerace národů, Jan Laichter, Praha, 1904
- Abstinence jako kulturní problém: Význam střízlivého života pro kulturní snahy národa, Grosman a Svoboda, 1908
- O Tomáši Morusovi, Světová knihovna, Praha, 1911 a 1935
- Sociální politika. Socialismus a sociální hnutí, Česká politika Leschinger, Praha, 1912
- Sociální otázka. Socialismus a sociální hnutí, díl II., Česká politika Leschinger, Praha, 1912
- Ochrana dětství a mládí, Česká politika Leschinger, Praha, 1913
- Péče o dítě. Sociální postavení evropské mládeže a její ochrana v míru i válce, Jos. R. Vilímek, Praha, 1915
- Alkoholism a tělesná výkonnost národa, Čsl. Abstinentský svaz, Praha, 1922
- Alkoholism a ideály národa, Čsl. Abstinentský svaz, Praha, 1922
- Alkoholism a tělesná výchova národa, Čsl. Abstinentský svaz, Praha, 1922
- Alkoholism a organism, Čsl. Abstinentský svaz, Praha, 1923
- Alkoholism a organism. Několik kritických poznámek o vlivu alkoholu na organismus lidský a zejména o působení malých dávek, Čsl. Abstinentský svaz, Praha, 1923
- Etika a Eugenika, Eugenická spol., Praha, 1925
- Duše Ameriky, Moser, Praha, 1926
- Vývoj technického hospodářství Spojených států amerických, napsal Stanislav Špaček, Elzevir B., Moser, Praha, 1926
- O významu sociologie pro moderního člověka, Praha, 1929
- Sociologický rozbor dnešní doby: soudobá populárně-vědeckých přednášek o soudobé společnosti, Elzevir B. Moser, 1930
- Pro zdraví a zdatnost naší mládeže, Čsl. abstinentský svaz, Praha, 1931
- Masaryk jako harmonický génius, 1931
- F. Baconovi (Lord kancléř Francis Bacon z Verulamumu a jeho Essaye, Praha, Česká akademie 1933
- Chorobný alkoholism jako jev sociálně patologický, Československý abstinentský svaz,

Praha, 1935

Chorobný alkoholismus jako jev sociálně patologický: kritický příspěvek k sociální patologii a k sociální hygieně, spoluautor Fügner H., Čsl. abstinentní svaz, Praha, 1935

Bedřich Konárik šedesátníkem, spoluautor Procházka A., Čsl. abstinentní svaz, Praha, 1935

Sociologie, vlastním nákladem, Praha, 1939

Kritikové a popravčí. Odpověď Otakaru Machotkovy a redakci revue: Sociologie a sociální problémy. In: Sociologická revue, roč. 11, č. 3-4, Brno, 1940

Sborníky

Reforma klasických studií, Naše doba, Praha, 1894

O sociologie a střední školy, Naše doba, Praha, 1902

Zrovnoprávnění žen, Ločák, Springer, Praha 1904

Zásady ženské otázky, Ločák : Springer, Praha 1904

Otázka sociální. Socialismus a sociální hnutí, Česká politika IV., Praha, 1904

Sociologie, Ottův Slovník naučný sv. XXIII. 10/1, Praha, 1905

Student a sexuální otázka, Nová doba, Praha 1905

Herbert Spencer, Ottův Slovník naučný, Praha, 1905

Nezaměstnanost, Obzor nárohodospodářský, 1906

F. H. Giddings, Ottův Slovník naučný, Praha, 1908

O rakouském hnutí abstinentním, Naše doba, Praha, 1909

Henry George Sociální problémy, Naše doba, Praha, 1909

Sociální péče o mládež a naše instituce humanitní, Naše doba, Praha, 1909

Socialismus a náboženství, Naše doba, Praha, 1909

Úvaha o českém socialismu, Nová doba, Praha, 1910

K otázce sebevraždy mládeže. Zhodnotme život!, Naše doba č. 5,6,7,8,9,10, Praha, 1911

Dva stíny v životě mládeže, Ochrana mládeže I. seš. 1,2,3,4, Praha, 1911

Práce ve smyslu humanitním, Olomoucký Pozor, Olomouc, 1911

Úvaha o českém socialismu, Nová doba, Praha, 1912

Tělesná kultura a hospodaření, Obchodní rozhledy, Praha, 1912

Šťěstí a práce: I. Šťěstí, Obchodní rozhledy, Praha, 1913

Česká politika, Díl 5., Kulturní, zvláště školské úkoly české politiky, Jan Laichter,

Praha, 1913

Ochrana mládeže a mládí, Česká politika V, 1913

Štěstí a práce: II. Práce, Obchodní rozhledy, Praha, 1914

Hobhouse, Liberalismus, Naše doba, Praha, 1914

Česká politika, Naše doba, Praha, 1915

Hus, česká reformace a nová člověk, Naše doba, Praha, 1915

Válka a alkoholism, Naše doba, Praha, 1915

Problémy světové války, Naše doba roč. 24, seš. 1,2,3, Praha, 1916-17

Alkoholism a výživa národa, Naše doba 24, č. 11, Praha, 1917

Demokratism, jeho význam a jeho problémy, Naše doba, Praha, 1917/18

Filosof vladař, Naše doba 24, seš. 3, Praha, 1918

O světovém názoru moderního člověka, Zlín, 1918

Moderní člověk a otázka mírová, Nová doba, Praha, 1918

Nový život, Naše doba, Praha, 1918

Národ nesmrtelný. Postavení národa českého ve světové situaci a jeho demokratické úkoly, Naše doba, Praha, 1918

Sociologická tribuna. Několik slov úvodem, In: Parlament, roč. 7, 1928-29

Abstinence, Slovník sociální, národohospodářský a politický, Janeček, Praha, 1930

President T. G. Masaryk, Přednáška v slavnostním shromáždění filosofické fakulty Karlovy university na počest osmdesátých narozenin p. presidentových, Rektorát university Karlovy, 1932

Sociologie, Ottův Slovník naučný, Dodatky sv. I., díl. IV., Praha, 1940

Cizojazyčné publikace

Die Tschechische Abstinenzbewegung, Tschechische Revue, Prag, 1908

Die Abstinenz als kulturproblem mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Völkerstämme, Bruder Suschitzky, Wien, 1908

Die Vergeitigung des Socialismus. Eine Eutgegunng, Tschechische Revue, Prag, 1912

Zur Geschichte der Tschechischen Socialismus, Grünbergs Archiv für die Geschichte des Socialismus III. 1., 1912

Národ nesmrtelný, Naše doba 24, seš. 2, Praha, 1918

Der Soziolog des Lebens, 1930

Časopisecké a novinové příspěvky

- Sociologické rozhledy, Česká mysl, Praha, 1898-1904
- O studiu sociologie, Almanach Slávie, Praha 1901-2
- Vliv soudobé monogamie na mravnost, Česká mysl, Praha, 1902
- Degenarece a regenerace ve společnosti lidské, Česká mysl, Praha, 1902
- Sociologie dnešní rodiny a manželství, Česká mysl, Praha, 1903
- Některé vztahy mezi sňatečností a populací po případě mezi organizací společenskou a rodinou, Česká mysl 4, č. 5, Praha, 1903
- Glossy k studentské sebevražednosti, Věstník českých profesorů, Praha, 1904
- K ženské otázce, Rozhledy sociologické, Praha, 1904
- Živoucnost evropského lidstva, Pražská lidová revue, Praha, 1905
- Organizujeme mládež k životu abstinentnímu, Pražská lidová revue, Praha, 1906
- Zásady Čádovy v péči o mládež, Budoucnost, Praha, 1918–19
- Kultura střízlivosti, Zdraví Lidu, Praha, 1909
- Socialismus a náboženství, Česká mysl 10, č. 3, Praha, 1909
- Význam abstinence pro jednotlivce a národy, Čítanka obchodní akademie, Praha, 1910
- T. G. Masaryk jako sociolog, Česká mysl, Praha, 1910
- Úvod do vysokoškolského studia a života, Studentská Revue, Praha, 1910
- T. G. Masaryk a abstinence, Sborník Masarykův, Praha, 1911
- Hlad dětí a strádání školní mládeže, Pražská lidová revue, Praha, 1911
- Čína, Pražská lidová revue, Praha, 1912
- Lidé bez přístřeší, Pražská lidová revue, Praha, 1912
- Zduchovení socialismu, Hlídka času, Praha, 1912
- Volební právo žen, Pražská lidová revue č. 3, Praha, 1913
- Moderní člověk a mírové hnutí, Mírová čítanka, Praha, 1914
- Utopie a pokrok, Mírová čítanka, Praha, 1914
- Společný nepřítel všech. Boj za ostřízlivění národů v době válek, Pražská lidová revue, Praha, 1915
- K boji proti prostituci a úsilí o čistší život, Pražská lidová revue, Praha, 1916-1917
- Amerika a její problémy, Pražská lidová revue 9., Praha, 1917
- Moderní člověk a národ, Naše listy 30.12 1917, Praha, 1917
- Demokratism, jeho význam, jeho problém, Pražská lidová revue č. 7, Praha, 1917-18

Národ svobodný a nesmrtelný, Naše listy 10.9 1918, Praha, 1918
Vojsko v demokracii, Naše listy 17.9 1918, Praha, 1918
Problém rovnosti v demokracii, Naše listy, 1918
Filosof vladař, Naše listy 24.12 1918, Praha, 1918
Pod zorným uhlem věčnosti, Národ č. 50, 19.12 1918, Praha, 1918
Lidová univerzita, Materiály I. sjezdu, Praha, 1920
Sociologie a etika eugenismu, Česká mysl, Praha, 1923
O významu sociologie pro moderního člověka, Česká mysl, Praha, 1929
Naše příští generace, Česká mysl, Praha, 1930

Překlady

Dějiny vědy politické se zřetelem k mravnosti, napsal P. Janet, Díl 1., 2., Jan Laichter, Praha, 1896
Vychovatelští reformátoři, napsal R. H. Quick, Jan Laichter, Praha, 1897
Řím a křesťanství: nástin boje mezi starou a novou vírou v římské říši za prvních dvou století našeho letopočtu, napsal T. Keim, Jan Laichter, Praha, 1898
Základy sociologie: rozbor jevů týkajících se asociace a společenské organizace, napsal H. F. Giddings, Jan Laichter, Praha, 1900
Všeobecná státověda, napsal G. Jellinek, Jan Laichter, Praha, 1906

Různé

Utopia/Tomáš Morus: přeložil J. Foustka, J. Otto, Praha, 1927
Sociologie v moderním životě: směry orgsnisace, úkoly, napsali Machotka O. a Ullrich Z., Orbis, Praha, 1928
Integrace lidstva: sociologické předpoklady principu sebeurčení národů, napsal Fryček V., Melantrich, 1929
Léčení alkoholismu v cizině a u nás, napsal Konařík B., Čsl. asbtinentní svaz, Praha, 1934

Publikace o Foustkovy

Břetislav Foustka: Hrst osobních vzpomínek a příspěvků k jeho sedmdesátinám, redakce Trojan J., Ullrich Z., Galla K., Miloš Procházka, Praha, 1932
Foustka Břetislav, Ottův slovník naučný, sv. 28, Praha

- J. Král: ČsF, 1937
- A. Dratvová: Osmdesátiny Břetislava Foustky, Česká mysl., Praha, 1942
- Galla, Karel: Břetislav Foustka, In: Sociologická revue, roč. 13, č. 1-2, 1947
- Vaněk, A., Slovník českých a slovenských sociálně politických myslitelů a sociologů 1848 – 1980, UNIVERZITA Karlova, Praha, 1986
- Bláha, I. A., Československá sociologie, Od svého vzniku do roku 1948 Brno, 1997
- Petrusek, M. a kol., Dějiny sociologie, Grada, Praha, 2011
- Nešpor, R. Z., Republika sociologů, Zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce, Scriptorium, Praha, 2011
- Nešpor, Z. A kol., Slovník českých sociologů, Academia, Praha, 2013
- Nešpor, R. Z., Dějiny české sociologie, Academia, Praha, 2014

3 Foustka sociolog

3.1 Ženská otázka

Ženská otázka má v Čechách bohatou historii. Její kořeny jsou v ženských spolcích, které sahají do roku 1813, kdy v Praze byla založena „Jednota paní a dívek ku podporování ženské umělosti“ a její charitativní činnost, ať již jakkoliv zaměřená, umožňovala ženám veřejně vystupovat a také se scházet. Její „lidumilná“ činnost byla veřejností oceňována a sloužila ke cti i manželům, kteří činnost svých manželek tolerovali. V roce 1848 byl založen první historicky doložený spolek Sestry Slovanské čili Spolek Slovanek, ale její činnost mněla po potlačení revoluce krátkého trvání v rámci potlačení veškerých občanských svobod. Po uklidnění společenské atmosféry v roce 1851 byl založen spolek Svaté Ludmily, který hmotně podporoval nemajetné ženy, pro chudé dívky organizoval kurzy šití a rovněž podporoval chudé rodiny, které neměly v Praze domovské právo. Od roku 1865 spolek podpořila svým vstupem Marie Riegrová, která již delší dobu usilovala o založení ženského vzdělávacího spolku, ve kterém by se ženy seznamovaly s péčí o děti, hygienou, psychologií, estetikou, etikou, literaturou a dalšími. V roce 1868 přinesly Národní listy zprávu s oznámením, že známé osoby zakládají instituci Jednota dam „k podporování blaha v rodinách přiměřenějším vychováním mládeže“, která se zřizuje v Praze. Jednota byla založená z podnětu paní Fr. Sv. Amerlingové. Později na jednotu navázal Spolek paní sv. Anny, který založil Karel Slavomír Amerling. Pak už situace byla natolik příznivá, že vznikali další spolky jako Ženský výrobní spolek (1871), Minerva (1890) Ústřední spolek českých žen (1897). Další vývoj šel k Ženskému klubu českému (1904), Výboru pro volební právo žen! (1906) až vyvrcholil v r. 1923 v Ženské národní radě. (Secká, 2010)

Masaryk potřebuje příznivce a na jeho popud Foustka zahajuje vekou přednáškovou kampaň, které součástí je podpora žen, a jejich hnutí za nezávislost a volební právo. Po celých Čechách neúnavně přednáší na veřejnosti a v ženských spolcích. Současně publikuje články a studie, ze kterých jmenujme Sociologie dnešní rodiny a manželství (1903), Zrovnoprávnění žen (Foustka, 1904), Zásady ženské otázky (Foustka, 1904), K ženské otázce (1904).

Do let 1900-1910 spadá také počátek takzvané druhé průmyslové revoluce a následně v oblasti osvětové práce bylo možno pozorovat zvýšenou aktivitu dělnické třídy, která je spojena s bojem hospodářským a politickým, což se také odrazilo v proletářské osvětě.

Také ženské hnutí si vytvářelo vlastní ústředí, v čele stál Ženský klub, založený v roce 1904.

Foustka je bezesporu v otázce podpory ženského hnutí inspirován Masarykem. Přímý kontakt s Masarykem v Realistické straně a také jeho publikace *Ideály humanitní* (Masaryk, 1901). Byl aktivním členem českého ženského hnutí, které usilovalo o osvobození žen (a dle jeho slov zároveň i o osvobození mužů a celé rodiny). Byl si ovšem vědom, že slovo emancipace má negativní konotace a ženy i muži se ho bojí. Proto ji definoval pozitivně, jako emancipaci od útlatku, jako nový způsob života. Např. právo žen na vzdělání považoval za cestu k jejich větší nezávislosti, důstojnosti a osobnímu rozvoji. Neúnavně prosazoval také volební právo žen, čehož bylo dosaženo až roku 1918 spolu se založením Československé republiky. Nešlo jen o to, že ženy mohly volit a být voleny, ale především byly konečně de iure uznány jako svéprávné členky společnosti, jako skutečné občanky. Nicméně boj za reálnou rovnost pokračoval i nadále. V lednu 1907 se uskutečnila volební reforma, jejímž výsledkem byl volební zákon, který přiznával všeobecné rovné hlasovací právo v Předlitavsku. Hlasovací právo bylo přiznáno všem mužům starším 24 let se stálým bydlištěm. Na ženy se opět "zapomnělo". Ženy sice neměly aktivní volební právo, ale přišlo se na to, že zákon z roku 1861 neříkal výslovně, že se poslancem nemůže stát žena. Nikdo zřejmě nepředvídal, že by k takové situaci vůbec mohlo dojít. V momentě, kdy se tato skutečnost odhalila, postavila ve volbách do českého zemského sněmu v roce 1908 sociálně demokratická strana na svou kandidátku první ženu Karlu Máchovou ve volebním Okrese Vyšehrad-Hradčany-Holešovice. Skončila ve druhém kole, byl to přesto první úspěch. V doplňovacích volbách v okrese Mladá Boleslav-Nymburk v roce 1912 byla navržena za kandidátku Národní strany svobodomyšlné (mladočeši) spisovatelka Božena Kunětická-Viková. Byla zvolena 850 hlasy (Karla Máchová, která také kandidovala za sociální demokracii, dostala jen 415 hlasů). Místodržitel pro Čechy, hrabě Thun, jí však odepřel poslanecký certifikát s odůvodněním, že byla zvolena jen díky nedokonalosti zákona. Teprve v Československé republice se dočkala poslaneckého křesla. Byla jednou z prvních evropských žen, zvolených do parlamentu, pouze ve Finsku byly ženy voleny již od roku 1906. (Nedvědová, 2004)

Foustka ve svých přednáškách obviňoval kapitalismus a politiku, protože udržují stávající názor na ženy. Věděl, že ženy jsou schopny se aktivně podílet na všech činnostech, které dělají muži. Proto se zasazoval o to, aby ženy vstoupily do veřejného politického, kulturního a hospodářského života a byly tak postaveny na roveň mužům,

protože muž a žena se od počátku kultury vyvíjeli společně, bok po boku a vše sdíleli. Ženy pracují všude s muži a podílejí se stejně jako muži na ekonomice. „Problém“ ženy v domácnosti se rozvíjel především ve středních třídách, kde měly ženy volný čas. Ten jim vyplnilo jen trochu němčiny, franciny, šití a strádání výbavy.

Vzhled Foustky v tomto období (bylo mu 42 let) byl velice příjemný, byl šarmantní a na svou dobu dobře oblečený muž. O to snadnější byla jeho cesta do ženských spolků a klubů. Pražský Ženský klub často navštěvovala Charlotta Garrigue-Masaryková. Někdy kolem roku 1904 po přednášce v klubu na téma „Zásady ženské otázky“ ho oslovila, jestli by mohl pro ženy přednášet i na témata Práce a Nezaměstnanost. K tematice spojenou s nezaměstnaností byl tedy Foustka inspirován Charlottou Garrigue-Masarykovou. (Foustka, 1947) V období nastudování přednášky ho tematika práce a nezaměstnanosti natolik zaujala, že následně publikoval několik článků a studií.

Již před více než sto lety věděl, že při řešení společenských problémů je nutné zaujmout komplexní přístup, tudíž nezkoumat jednotlivé problémy oddělené od kontextu, nýbrž se zabývat celkem a uvědomovat si vzájemné vztahy mezi různými jevy, související příčiny a následky. A to i v otázkách postavení žen, které se zdaleka netýkají jen žen samotných.

Dodejme ještě závěrem, že Foustka byl ženským hnutím velice kladně oceňován. Dostával četné dopisy, ve kterých mu sdělovali poděkování za jeho přednášku a podporu hnutí, ale v mnoha případech se obraceli na něho i o rady. Uveďme torzo vzpomínek Marie Burešové z brněnského setkání, kam se sjeli ženy ze širokého okolí. Tenkrát si poznamenala jeho výroky: „Žena rovnoprávná usilující vědomě o své vlastní, i své rodiny a svého národa zdokonalení — to je typ příští ženy. Jakmile společnost uzná ženu za rovnocennou, otázka ženská zmizí a bude jen otázka lidská. Já děkuji panu Foustkovi ještě dnes jménem moravských pokrokových žen za tato slova, jimiž křísil naše sebevědomí“ (Trojan, 1932).

3.2 Eugenika

Z řeckého slova „eugenēs“ ze kterého je odvozen název eugenika znamená „dobrý původ“. Eugeniku můžeme krátce definovat jako sociálně-filozofický směr, který má snahu sociologicky o biologické i sociální zušlechtění lidstva a o zlepšení, nebo dosažení nejlepšího genetického fondu člověka. (Červenka, 2008) Pojem eugenika poprvé použil

britský vědec Francis Galton (1822-1911)³⁹, který je rovněž považován za zakladatele eugeniky.

Úvodem si udělejme krátký exkurz do dějin eugeniky. Již Platon vyslovil základní myšlenku pozitivní eugeniky, když uvažoval o ideálním-nejlepším potomstvu mužů a žen. Vznik eugeniky byla výplodem dlouhých polemik o lidských rasách. Francouz Artur de Gobineau (1816-1882) již v roce 1855 ve své *Eseji o nerovnosti lidských plemen* (Gobineau, 1942) tvrdil, že hlavní hybnou silou dějin byly vždy zděděné rasové vlastnosti. O čtyři roky později je publikována Darwinova kniha *O původu druhů* (1859), ve které předložil řadu důkazů, že rozmanitost života vznikla rozrůžňováním druhů ze společných předků. Darwinova kniha vyvolala rozsáhlou diskusi a nejhorlivějším propagátorem darwinismu byl právě již výše jmenovaný Francis Galton. V roce 1904 založil Galton Národní eugenickou laboratoř a vzápětí i Společnost pro eugenickou osvětu, jež si mimo jiné kladla za cíl sterilizaci duševně nemocných a neduživých. Sám Darwin varoval před degenerací lidí. (Budil, 2005)

Myšlenky z Darwinových prací byly inspirujícími pro skupinu evropských myslitelů (německý zoolog a antropolog E. Haeckel, jeho nástupce A. Ploetz, radikál F. Lenz, genetik E. Bauer, antropolog E. Fischer a W. Schallmayer), kteří tyto myšlenky dále rozvíjeli – dnes jsou známý pod označením sociální darwinisté. S myšlenkami sociálního darwinismu se zabýval H. Spencer ve své knize „*O zákonech a příčině pokroku*“ (1857).

S cílem zabránit zvyšování počtu „podřadných členů společnosti“ se ujala myšlenky eugeniky i Američanka M. Sangerová. Autorem, který měl velký vliv na další vývoj eugeniky byl rovněž Angličan H. S. Chamberlain. V roce 1899 vydal v Mnichově knihu *Základy dvacátého století*. Pomocí eugenických principů se následně v USA prováděla rasová selekce přistěhovalců. První zákon o sterilizaci méněcenných a asociálních živlů byl vydán v roce 1907 v USA. Přelomovým rokem se stal pro eugeniky rok 1912, kdy Londýnská univerzita uspořádala první Mezinárodní eugenický kongres, kterého se zúčastnilo tři sta přívrženců z celé Evropy i Spojených států amerických. Další kongres se později konaly v roce 1921 a 1932 v New Yorku, kde se vedly ostré diskuse. (Darwin, 1936) V Anglii se lidská genetika jako věda a eugenika se od sebe lišila. V USA však naopak byla eugenika považována za lidskou genetiku. V roce 1910 byla zřízena kancelář Eugenics Record Office. Do roku 1931 bylo v 26 státech USA přijato sterilizační zákon, podle kterého mohli být sterilizováni ti, kteří byli slabí a s duševními chorobami, na

³⁹ Galton byl bratrancem Charlese Darwina

vlastní žádost, což se vymyká logice. Ve třicátých letech 20. století existovalo 29 států sdružujících eugeniky a bylo vyučováno na mnoha vysokých školách. V Sovětském svazu, po revoluci, byl v Leningradu založen úřad Eugeniky pod vedením J. Filipčenka. Sovětská eugenická společnost byla založena v Moskvě v roce 1920 a měla své pobočky v několika velkých městech. Od roku 1923 byla také publikována ruská eugenika. V Německu byla eugenika spojena dlouhou dobou s rasovou hygienou. Téměř v každé evropské zemi se prokazatelně šířilo eugenické myšlení, včetně dobrovolných sterilizačních zákonů. Bylo tomu tak i ve Švédsku a v Dánsku. Maďarské hnutí Eugene, vzhledem k politické situaci, bylo pod německým vlivem. Proti eugenice se ostře postavila Katolická církev a papež Pius XI. ji explicitně odsoudil včetně její aplikace v roce 1930.⁴⁰ (Budil, 2005) Eugenika vešla do lidské historie spíše kvůli své negativní formě v ideologii nacistického Německa a USA.

Česká, později Československá eugenická společnost (ČES) byla založena v roce 1915. Prvním předsedou byl filozof a pedagog František Čáda (1855–1918) a mezi jejími prvorepublikovými členy byli Ladislav Haškovec (1866–1944), Vladislav Růžička (1870–1934), Karel Herfort (1871–1940), Jaroslav Kříženecký (1896–1964), Josef Drachovský (1876–1961) a Břetislav Foustka. ČES neúspěšně prosazovala v legislativě např. povinné lékařské vysvědčení před sňatkem a zavedení možnosti přerušení těhotenství na základě eugenické indikace. Roku 1924 byl za pomoci ministerstva veřejného zdravotnictví založen výzkumný a propagační Československý ústav pro národní eugeniku. (Sekla, 1936)

Pro další konstituci rozdílů mezi česky pojatou eugenikou a rasovou hygienou na specificky české cestě k průlomu humanitní tradice do nadšení šlechtitelského úsilí přistupme k sociologii a eugenice Břetislava Foustky. Především to byl habilitační spis *Slabí v lidské společnosti, Ideály humanitní a degenerace národů* z roku 1904, na základě kterého začal být mimo jiné řazen mezi eugeniky. Již od počátku však patří mezi ty, kteří nejsou na radikální straně barikády. Foustka odmítá módní evropský pesimismus a filosofii německých sociálních darwinistů (Alfreda Ploetze a Wilhelma Schallmeyera), kteří spatřují příčinu degenerace v oslabení přírodního výběru ve společnosti a volají po návratu k tvrdé selekci. Ve svém spise výslovně upozorňuje na vědce, kteří hlásají, že moderní lékařská péče (o slabší děti či slabší rodičky) a rozmnožování sociálně slabších vrstev vede

⁴⁰ Encyklika Casti connubii

k úpadku. Žádají proto odvrát od sociální politiky, humanity a principů sociálního státu, kvůli kterým ze společnosti vymizel přirozený boj o život. (Foustka, 1904)

V řadě studií a článků (Degenarece a regenerace ve společnosti lidské, Sociologie dnešní rodiny a manželství, Zásady ženské otázky, Otázka sociální, Živoucnost evropského lidstva) píše o sociální politice, jmenovitě politice humanitní. Hledá řešení, jak co nejvíce omezit nemoc, bídu, neřest a zločin v lidské společnosti a nelze-li jim úplně odpomoci, jak předcházet těmto zločinům a útrapám. Recepty rasových hygieniků na usmrcování slabých a nemocných a na kastraci či sterilizaci nevhodných k rozmnožování považuje Foustka za příliš tvrdé. Diskutabilní by dle něj byla (či je v případě sterilizací v USA) i jejich aplikace v praxi.

Za podstatné příčiny úpadku, které by humanitní politika měla řešit, považuje Foustka venerické choroby, prostituci a alkoholismus. Z těchto tří příčin se rodí statisticky nejvyšší počet degenerovaných jedinců a tyto tři skupiny (pohlavně nemocní, prostituující a alkoholici) mají prokazatelně patologický vliv na své okolí.

Profylaktický boj má být veden proti prostituci jednak pomocí včasné uzavřených sňatků, dále nabádáním k pohlavní zdrženlivosti a úplnou abolicí prostituce, která však musí jít ruku v ruce se zrovnoprávněním ženy a zlepšením jejího sociálního postavení. Foustka odmítá reglementační přístup státní správy k prostituci, neboť sebeomezenějším tolerováním se zdravotní poměry ve společnosti nezlepší. K přechodu od reglementace prostituce k její abolicí (úplnému zákazu) sice skutečně došlo, avšak s rozporuplnými výsledky. Foustka odmítá reglementační přístup státní správy k prostituci, neboť sebeomezenějším tolerováním se zdravotní poměry ve společnosti nezlepší.⁴¹ (Lenderová, 2002)

Pokouší se proto, místo fantaskních představ o odstraňování slabých článků, o zavedení profylaktických opatření v oblastech, kde je statisticky původ degenerace nejlépe prokázán. Profylaktický boj má být veden proti prostituci jednak pomocí včasné uzavřených sňatků, dále nabádáním k pohlavní zdrženlivosti a úplnou abolicí prostituce, která však musí jít ruku v ruce se zrovnoprávněním ženy a zlepšením jejího sociálního postavení.

V případě alkoholismu vidí východisko v osvětové činnosti a v zakládání abstinenčních spolků. Naopak pozitivní eugenické snaze o zlepšení vrozených dispozic

⁴¹ Situace po roce 1922, kdy k vyhlášení aboličního zákona došlo, ukazuje, že pouhým zákazem se náprava očekávat nedá

národní populace v našem prostředí nejlépe konvenuje pečlivý partnerský výběr prováděný s ohledem na zdraví dítěte. Programem „malého národa“ má být snaha kodifikovat zákony, které napomohou co nejširšímu zdravému populačnímu růstu a sílení celého národního společenství.

Konkrétně Foustka podpořil návrh na zavedení povinných předmanželských prohlídek a vydávání manželských vysvědčení, které povolují sňatek.⁴² Změna manželského zákona by eliminovala nahodile uzavřené manželské svazky a přinutila by snoubence dozvědět se více o sobě, svém zdraví i partnerovi. Důležitý Foustkův požadavek na celonárodní dosah opatření, která nemají za úkol selektovat ty nejlepší vhodné ke křížení, ale naopak se snaží dosáhnout co nejpočetnějšího zdravého průměru. V popředí stála dnes těžko pochopitelná obava profesorů L. Haškovce, V. Růžicky a dalších z nebezpečí, jaká hrozí českému národu od nekontrolovatelně se rozmnožujících blbců, alkoholiků, pohlavně nemocných či úchylných a jejich potomků. (Janko, 1997)

Eugenika jako moderní hnutí může ovlivnit zdraví celých populací, a to (jak ukazuje Foustka) poměrně prostými zásahy jako předmanželské prohlídky, sexuální zdrženlivosti a lepší životosprávou, ve kterých se není nutné uchýlovat ani k radikálním zásahům jako je eutanazie nebo sterilizace. Prostřednictvím humanitních postojů Břetislava Foustky se ukazuje základní rozdíl mezi sociálním darwinismem, který humanitu a altruismus považuje za slabost. Pro českou eugeniku je humanita starostí o slabé, ale především o dobrý průměr v další generaci.

V roce 1925 Foustka vystoupil jako hlavní přednášející na zasedání eugenické společnosti k 10. výročí jeho založení a ke vzpomínce na J. G. Mendla. Zasedání se konalo v Praze dne 30. listopadu a Foustka přednesl již publikované téma Sociologie a etika eugenismu, kde poukazoval na riziko zneužití eugeniky radikálními evolucionisty, zdůraznil, že je nutné zaměřit se ne negativní eugeniku, tj. vymýcení negativních vlastností (vad) populace a jakoukoli jinou cestou by se eugenické hnutí vydalo vstříc zločinnému vyhlazování. (Foustka, 1923)

Uvědomoval si sociální rozměr problému, kterým se darwinističtí eugenikové zabývali pouze biologicky. Především bezvýhradně uznal rovnocennost mužského a ženského pohlaví. Podle něj se sexuální rozlišení týká pouze života pohlavního a do

⁴² Požadavek na zavedení předmanželských prohlídek byl aktuální v našem prostředí již před první světovou válkou ústy neuropatologa Ladislava Haškovce. K největší agitaci pro toto zákonné opatření došlo v roce 1919 při přípravě nového sňatkového zákona.

sociálního života nijak nezasahuje. Proto hlásal naprostou svobodu pohlaví a rovnocennosti ve společnosti, v čemž se shodoval i se socialistickým hnutím, kterému se věnoval ve svých studiích v následném období.

Foustka i v eugenice předběhl svou dobu. Když napsal svůj spis *Slabí v lidské společnosti, Ideály humanitní a degenerace národů* v roce 1904 nemohl ani tuši, že bude zařazena mezi jednu z prvních eugenicky pojímaných děl a že jeho zařadí mezi první české eugeniky. I další jeho práce v období od 1905 do roku 1915 potvrzovali jeho inklinaci k sociální patologii a k eugenice. Česká eugenická společnost vzniká v roce 1915 a to již zakládající členové ho řadí mezi eugeniky.

Položme si otázky, v čem spočívá Foustkova eugenika a jaký je jeho přínos? Je vůbec pozoruhodné, že Foustka pocházející z finančně dobře zajištěných poměrů inklinuje k sociálně patologickým jevům v RU společnosti. Poměrně finančně dobře zajištěný učitel se pouští do témat, které masovějším zveřejňováním nejsou příjemné pro žádnou vládu. Foustka je si vědom toho, že není politik, který může apelovat přímo na legislativu, není mecenáš, který může financovat odstranění nežádoucích společenských anomálií a riskuje, že se u svých státních chleboářců může dostat do nemilosti. Žádné subvence nemůže očekávat od císaře pána a ani od jeho vlády. Přes veškeré toto vědomí Foustka si volí tuto společenskou tematiku k vědeckému zpracování. Motivací je jeho hluboké humanitní přesvědčení. Pokud může pomoci jedinému jedinci ve společnosti, pokládá to za velký přínos. Je skutečností, že čeští lékaři a biologové, kteří se na počátku 20. století rozhodli začlenit do eugenického hnutí, nemohli tušit politické důsledky, které přinese radikální aplikace genetických poznatků na lidskou společnost. Foustkovi postoje v eugenice které následoval i Jaroslav Kříženecký (1896 – 1964), vyvedli českou eugeniku z možností zneužití eugeniky českými radikálními evolucionisty.

3.3 Problematika mládeže

Foustka jako na zakázku se soustřeďuje na témata rodina, péče o mládež, alkoholismus dětí a mládeže, sebevraždnost mládeže, život a sociální postavení mládeže. V průběhu let 1903-1912 se objevují menší publikace, které v podstatě kopírují hospodářský vývoj v Čechách. Převážně patologické jevy, které provází rodinu, i mládež připisuje chudobě a nedostatečnosti, která je v důsledku hospodářské situace ve společnosti.

V teoretické části obsahem nejrozsáhlejšího spisu *Ochrana dětství a mládež* (200 stran) podrobil zkoumání vraždy, týrání a mučení, prodej dětí, pracovní využívání dětí a jeho vliv na tělesný a duševní rozvoj mládeže, na její vzdělání, na stránky mravní a sociální, dále sebevražednost mládeže, dětský alkoholismus, prostituci a pohlavní rozvoj mládeže. V části aplikující získané poznatky na sociální péči o dítě a mládež probírá dosavadní metody a instituce této péče jakož i cesty a požadavky ochranné politiky v tomto oboru. Již bylo uvedeno, že do rámce těchto prací patří částečně i větší studie o nezaměstnanosti. Sociálním otázkám tohoto druhu věnoval Foustka řadu prací, vědecké i poučné.

Zájem Břetislava Foustky o mládež můžeme zařadit do oblasti empirického zkoumání a aplikované sociologie, která pak provází Foustku po celý jeho další život. Problematikou mládeže v publikované formě se začíná zabývat již ve své habilitační práci z roku 1904. V průběhu následného desetiletí pak vychází celá řada publikací s tematikou sociálního postavení mládeže, jejich života a nutností zabývat se jejich ochranou. Jde o problémové okruhy, které se týkají každodenního života, k nimž by se sociologie vždy měla obracet. Od tohoto období se Foustka zabývá reálně vzniklými sociologickými jevy ve společnosti.

Jednotlivá díla vznikají na základě společenské naléhavosti, výzev a jejich problémů a do české obecné sociologie přináší její aplikační formy ve snaze k řešení dílčích problémů. V „Naší době“ uveřejňuje první část své studie *Sociální péče o mládež a naše instituce humanitní*. (Foustka, 1909) Reaguje na společenské nešvary vůči dětem, jako je přetrvávající prodej dětí cizím agentům, dále je to týrání dětí, pracovní vykořisťování, pracovní zneužívání v domácnostech a v různých oblastech jako je průmysl, obchod, doprava, hostinská živnost, prostituce. K těmto dále přidává politické a národnostní útrapy, týrání nemanželských dětí, sirotek a hendikepovaných dětí. Výčet možná není úplný, ale tyto oblasti a jejich projevy jsou pro Foustku nejmarkantnější a nejnaléhavější k řešení.

Již v úvodu poukazuje na prodej dětí. „Jsou podnes přežitky z dřívějších dob: není-li výslovného práva prodávat děti — ve skutečnosti se tak dosud děje: za jak malichernou sumu dávají se naše děti na Nechanicku cizím agentům, aby je rozvezli po světě!“ (Foustka, 1909) Další utrpení, které uvádí, je vedle bídy, opuštěnosti i týrání dětí. Ve své publikaci uvádí, že týrání dětí není vůbec ojedinělý jev. Na veřejnost sice proniknou

obyčejně ojedinělé vzrušující soudní případy.⁴³ Ale ve skutečnosti je to jev hromadný, který uniká veřejnosti. Foustka dále uvádí, že tisíce dětí bylo postiženo ranami, jizvami, popáleninami, zlomenými údy, oslepeným zrakem, znetvořených řemeny, botami, lopatami, pohrabáči, žehlícimi želízky, vařící vodou, žhavými kleštěmi a podobně. Promlčovány jsou znásilněná děvčátka a dětská úmrtí z úzkosti a strachu.

Další stránkou v novodobé společnosti je, jak se společnost chová k dětem, které jsou zaměstnávány a doslova pracovně vykořisťovány, včetně dětí které jsou zneužívány v domácnostech k nepřiměřeným pracím. Moderní průmyslový kapitalistický řád vedle ženské práce těží z levné práce dětí a mládeže. Je až neuvěřitelné, že se malé děti nutí k prostituci a zcela cynicky se vyvinul chladnokrevný obchod s panenstvím. Dětská prostituce je rovněž provázena syfilitidou.

Výrazná je dětská zločinnost, kterou považuje za nejzávažnější sociální problém „nové doby“. Foustka uvádí příklady z Anglie a z Německa, kde dětská zločinnost klesla díky zákonům na výchovu a ochranu mladistvých s kriminální činností.

Dalším fenoménem ve Foustkově době je utrpení dětí a osudy nemanželských dětí. Nemanželské dítě patří k bytostem opuštěným, protože podle obecného názoru je to dítě „bez otce“. Co je prakticky nejhorší, že žádný zákon nezavazuje otce k péči o nepřiznané dítě. Nemanželské dítě má na čele vtisknuto „Kainovo znamení hanby“, je sociálně nerovnocenné, často v bídě, podrobena velké úmrtnosti, často figurující v prostituci a velmi často propadlé zločinnosti.

Jak dát nemanželskému dítěti otce? Doporučil, aby se posílila legislativa. V roce 1907 bylo zavedeno povinné zjišťování otcovství. A bilance této reformy byly nad očekávání příznivé. Soudním nesporným řízením 92% mužů doznalo otcovství a z nich 44% přislíbilo protokolárně manželství a legitimaci dítěte. V roce 1908 bylo legitimováno již 519 otců. (Foustka, 1909)

Další studie B. Foustky je rovněž reakcí na společenské dění. V souvislosti s případy žákovských sebevražd byli jako příčina označeni učitelé ve škole a v zápětí se konalo vystoupení učitelů proti obvinění a na obranu školy. Chápe to jako výzvu a snaží se zaujmout stanovisko k tomuto patologickému jevu. Je odhodlán problematiku revidovat ze širšího hlediska. Především chce zjistit, zda existuje sebevražednost dětská a sebevražednost mládeže a jestli se jedná o hromadný sociálně patologický jev. Vyhledává výsledky oficiálních šetření sebevražednosti mládeže. Získal výsledky šetření z Ruska.

⁴³ V rukopisu se zachovali všechny novinové výstřižky o deliktech na dětech z tohoto období

Lékařský odbor ruského ministerstva vyučování prozkoumal případy sebevražd a sebevražedných pokusů mezi ruskou mládeží školní a akademickou za školní rok 1907-1908 na učilištích podřízených tomuto ministerstvu⁴⁴ a bylo v ní zaznamenáno 83 sebevražd a 49 pokusů sebevražedných. (Foustka, 1912) Byl zklamán, že v rakouském ministerstvu kultu a vyučování se nevedl zvláštní přehled o jednotlivých případech ministerstvu hlášených. Naopak byl potěšen, že se mu povedlo sehnat hlášení z Čech. Česká zemská školní rada pokládala jev sebevražednosti za tak důležitý, že již od r. 1892 vedla přehledný seznam jednotlivých případů. Seznamy sice byly vedeny dosti lakonicky, ale i přes to byly vypovídající a použitelné k studiu. Seznam se týkal českých i německých školních ústavů v Čechách. Použitelná data byla z reálných gymnázií a učitelských ústavů. Záznamů z obecných škol bylo jen 21. Šetření ukázalo, že za dobu dvaceti let (1892-1911) bylo zaznamenáno 118 případů sebevražd. Foustka byl zklamán. Podle těchto záznamů nebylo možné ani v Čechách za dobu dvaceti let pozorovat pravidelné vzrůstání. Pozoruhodná byla léta 1900 až 1904, kdy rok 1902 si vyžádal dvanáct obětí a dvě následující léta dokonce dvakrát po sobě patnáct tragedií, což bylo jistě překvapivé.

K studentské sebevražednosti se nakonec vyjádřil tak, že „příčinu vidí ve veliké vyčerpánosti studentů ve škole. Ve škole sedí žáci týdně 29 až 34 hodin, to znamená 6 až 7 hodin denně. Připočteme-li k tomu domácí práce a soukromé kondice u chudých studentů, je to na úkor tělesného vývoje“. Jediné řešení vidí ve změně ministerských předpisů.

Dalším velkým problémem, který Foustka u mládeže vidí, je alkoholismus. Apeluje na obligátní výroky, že mládež je nadějí národa. V zápětí ale dodává, že mládež bude taková a bude takovou nadějí národa, jaké podmínky jí připravíme pro její rozvoj. Důrazně podotýká, že láska k mládeži musí být praktická. Všechny prostředky by mněli přispívat k jejímu rozvoji. Ve své prvotním pojednání proti alkoholismu s názvem „Organisujeme mládež k životu abstinentnímu“ upozorňuje a žádá všechny dospělé, aby děti zásadně nepožívali alkohol. Chápe, že jejich počínání není úmyslné, nýbrž převážně neuvědomělé. Tělesnou i duševní úroveň mládeže je možné zvýšit již od útlého věku. Vede přes zákaz požívání alkoholických nápojů. Označuje to za jednu ze složek k obrozování národa. Je nanejvýš nutné, aby mládež byla dovedena k tomu, aby si nenavykla velmi škodlivému zvyku požívat lihových nápojů. Zdůrazňuje, že to je záchrana pro budoucnost národa. (Foustka, 1913) Pro vysvětlení si uvedme, co vede Foustku k těmto varováním a osvětě. Alkoholová epidemie doprovázená legislativními úpravami produkce si našla cestu i do

⁴⁴ O zprávě referoval St. Bočkowski v Hlídce Času č. ?? r. 1909, str. 3. a n., odkud Foustka přejal tato data

Čech. Až nadměrná konzumace alkoholu postihuje i děti a mládež. Je si vědom, že rodina je pro osvětu nezpůsobitelná, aby podnikla abstinentskou výchovu. Konstatuje, že jen velmi málo rodičů dovede poučit děti o významu a nutnosti úplné zdrženlivosti. Také je si vědom toho, že i v inteligentních kruzích převládají předsudky o užitečnosti piva a mládeži se pravidelně dává večer sklenka piva nebo vína pro usínání. Příklad rodičů, kteří sami pijí, rozhodně nijak nepovzbuzuje k tomu, aby dítě, které již mělo jednu příležitost zkusit lihovinu, provádělo abstinenci. Uvádí rovněž příklad o tom, že jsou v Čechách (dle zprávy zemského výboru) místa, kde celá rodina i s dětmi místo polévky pojídá pálenku s chlebem do ní nadrobeným.

Podává okamžitě doporučení, jak stávající situaci co nejrychleji odstranit. Zákonně zamezit tomuto sociálnímu zlovyku, dále pro mládež organizovat výchovu k abstinenci. Je potřeba mládeži poskytnout poučení o škodlivosti lihovin pro organismus. Vést mládež k tomu, aby se organizovala v abstinentských družstvech, kde by se utužovala v protialkoholním přesvědčení. Až později, když se věnoval problematice alkoholizmu, byly jeho direktiva mnohem odbornější a účinnější.

Foustka ve svých závěrech dospívá k tomu, že za problematiku rodin a dětí může stát a proto stát by měl provádět taková právní opatření, která by důrazně intervenovala do rodin. Své názory formuluje mimo jiné, na základě liberálních myšlenek T. Hobbse (1588-1679), dále na základě sociálního liberalismu J. S. Milla (1806-1873) a určitě byl inspirován i Turgotem (1727-1781), který se dožadoval, aby církvi byla odebrána veškerá péče o chudé a byla tato péče přenesena na stát.

Vznikají první zárodky myšlenek o sociálním státě. Počátkem 20. století stát využil kritiku, která se vznesla na filantropické organizace z důvodu, že pole jejich působnosti nedokáže rovnoměrně pokrýt celou populaci. Stát se začal stavět do pozice instituce, která chce primárně zastupovat zájmy dětí. Bylo to v důsledku narůstající krize v rodinách a názory reformátorů na to, jakým způsobem by měl do rodin intervenovat. Buď musí zasáhnout a donutit je převzít odpovědnost za péči o děti bez zásahu státní politiky, nebo podpořit fungování rodin prostřednictvím zásahu sociální pomoci. Na těchto postupných změnách měl svůj podíl i Břetislav Foustka.

3.4 Socialismus a sociální hnutí

Od přelomu devatenáctého a dvacátého století se urychlil hospodářský, politický a kulturní vzestup české společnosti. V prvních letech 20. století docházelo ke krátkodobým, ale prudkým hospodářským krizím. Projevy se hlavně v letech 1901 – 1903, 1907 – 1909 a roku 1913. Přinášely opětovnou nezaměstnanost a vzrůst cen, především agrárních výrobků. Dělnická třída byla v Čechách před první světovou válkou nejsilnější sociální skupinou obyvatelstva. Početně nejsilnější složkou byli zemědělství dělníci, kteří představovali plnou čtvrtinu. Přelom 19. a 20. století je spjat se stávkovým bojem vedeny především za požadavky týkající práce, mezd, délky pracovní doby, zaměstnávání žen a dětí a bojem za všeobecné volební právo. V letech 1905–1907 boje zesílili pod vlivem zpráv o ruské revoluci. V roce 1907 byla přijata volební reforma zavedena rovné volební právo – ne však všeobecné, které bylo až v roce 1918. Poměry před první světovou válkou byly nestabilní. Od roku 1894 do 1914 byla patnáctkrát vyměněna vláda, problémem byla nevyřešená národnostní otázka. (2008) V tomto období vzniklo několik politických stran: Agrární strana pod vedením Alfonse Šťastného a Antonína Švehly, Křesťansko-sociální strana pod vedením Jana Šrámka. Jejich založení vycházelo z papežské encykliky papeže Lva XIII. *Rerum novarum*⁴⁵ z roku 1891. Dále to byla Národně-socialistická strana pod vedením učitele Václava Klofáče, Realistická strana Tomáše Garigue Masaryka, Hnutí „Omladina“, se kterou v roce 1894 byl veden vykonstruovaný proces, ve kterém bylo 67 lidí odsouzeno do vězení. (Wágner, 2012)

Mezi tématy Foustkových publikací z období let od 1905 až do roku 1915 je kontinualita. S příznačnou důsledností se pouští do studia společenského dění a hledání východisek a řešení ze společenských stigmat. I nyní se Foustka vkládá do společenského dění. Reflektuje historické skutečnosti, na které jako i jiných oblastí reaguje svými teoretickými rozborů a úsudky. Do rámce těchto prací patří *Otázka sociální. Socialismus a sociální hnutí* (Foustka, 1904), částečně i studie *Nezaměstnanost* (Foustka, 1906). Do této doby se žádný český autor, ani Masaryk, nevěnovali otázkám socialismu a sociálnímu hnutí. Svou bezmála čtyřsetstránkovou studii píše v období, kdy krize vracejí Marxovi myšlenky zpět do popředí. Foustka v tomto období zvažoval, že sociální otázka se dá řešit v duchu socialismu a proto socialismu je věnováno jeho velké kritické a srovnávací dílo *Sociální politika. Socialismus a sociální hnutí* (Foustka, 1911), na jehož deváté stati, o

⁴⁵ *Rerum novarum* (česky O nových věcech) je o dělnické otázce, ve které církev zaujala oficiální stanovisko k sociálním věcem (Univerzální encyklopedie 2008)

poměru socialismu k národnosti a mezinárodnosti, spolupracoval s E. Benešem, který v této době vstupoval do vědeckých kruhů české sociologie. Tuto práci F. V. Krejčí (1867-1941)⁴⁶ prohlásil za nejlepší knihu, která do té doby byla o socialismu napsána. Velice pochvalně se vyjadřuje o tom, jak Foustka popisuje dějiny socialismu, jakým způsobem rozebírá odlišnosti socialismu od individualismu, liberalismu a anarchismu. Stěžejní význam práce je v sociologicky zaměřeném rozboru socialistických směrů. Podává rozbor jednotlivých směrů a v jak velikém poměru jsou k socialistickému učení a jakou proměnou by museli projít k nastolení socialistického řádu z hlediska marxizmu a pomarxovského socialismu. Dále sleduje představy a zásahy socialismu do hospodářské oblasti, jak se projeví socialismus na stát a rodinu, dále sleduje otázky národnostní, náboženství, mravní, postavení vědy, vzdělávání i tělesné kultury. Dalšími oblastmi jeho zkoumání, vedle teorií i faktického socialistického hnutí je uskutečňování socialistických cílů, socialistické parlamentní politiky, odborového hnutí a družstevnictví, které navzájem srovnává. Socialismu věnoval též studie: *Socialismus a náboženství* (Foustka, 1909), *Úvaha o českém socialismu* (Foustka, 1910), *Zduchovnění socialismu* (Foustka, 1912). Rovněž i jeho četné práce o demokracii, ať jsou to odborné studie nebo úvahy o praktických problémech demokracie *Demokratism, jeho význam a jeho problémy* (Foustka, 1917-18), *Národ nesmrtelný* (Foustka, 1918), *Vojsko v demokracii* (Vojsko v demokracii, 1918), *Problém rovnosti v demokracii* (Problém rovnosti v demokracii, 1918), se neustále vracejí k problematice socialismu.

Marxův *Kapitál* je dlouhý, má náročné části, přečíst si ho od začátku do konce není nic jednoduchého. To není na margo Foustky, že by se z těchto důvodů vyhýbal četbě *Kapitálu*. Foustka Marxův kapitál četl. Ve svých přednáškách praktické filozofie o Socializmu přednáší některé části z *Kapitálu*. (1911) Uvádí mimo jiné, že v Marxově *Kapitálu* se užívá často slova komunismus ve smyslu socialismu. Foustka je eklektik. K Maxovi se dopracuje přes Kritiku Heglvi filozofie, přes Teze o Feuerbachovi a přes Engelsův *Vývoj socialismu od utopie k vědě* (1880).

Při psaní historického vývoje socialismu začíná Platonem, pokračuje T. Campanellou (1568-1639), T. Moorem (1779-1852) až k utopickým socialistům. Socialismus definuje jako pokus o nový sociální ideál, sociální hnutí je pokus uskutečnit tento nový ideál sociální. V roce 1918, kdy o socialismu přednáší v letním semestru, již

⁴⁶ František Václav Krejčí, český novinář, kritik a politik

mohl rozšířit svou definici o reálný socialismus v Rusku. Ve svém díle o socialismu z roku 1911 uvádí problémy socialismu a prostředky jakými se má tento převod uskutečnit.

1. V plánech starších utopistů se převod uskuteční dobrou vůlí, experimentem
2. U marxismu se uskuteční revolucí
3. U mladších socialistů se uskuteční evolucí, zákonitým postupem, zákonitým vyřazením
 - a) Bez výkupu (Marx, Engels, Vandervelde⁴⁷)
 - b) Výkupem (mladší socialisté) připomíná, že toto mínění dnes převládá

Sám Kautský⁴⁸ v jedné ze svých brožur je proti konfiskaci výrobních prostředků a chce jejich převod výkupem. Na podporu má posloužit:

1. Odstranění práva dědického
2. Progresivní daň na důchody bez práce

Přijímá stanovisko, že v krátké době, jak uvádí „přes noc, nebo za týden“, kdyby se uskutečnil socialistický převrat, nebyl by organizačně vybaven na převzetí ohromného celku výroby. (Foustka, 1911) Zde v podstatě navazuje na Marxe, který v souvislosti s existencí komunismu říká, že nemůže fungovat „bez hojnosti zboží“. V roce 1918 již na přednášce dodává: „Ale zárodky takových organizací již jsou“.⁴⁹

Na jeho publikaci *Otázka sociální. Socialismus a sociální hnutí* (1911) se ozvalo několik kritiků i pisatelů, kteří jeho spis nepochopili a kádrují jeho postoj. V roce 1912 napsal odpověď na kritiku svého díla pod názvem „Můj poměr k socialismu“ (Můj boj proti ortodoxnímu marxizmu). Německý překlad vyšel v *Tschechische Revue*.

V úvodu píše, že dílo vznikalo ne z politické příslušnosti, ale z vnitřní potřeby. Dále uvádí, že nemohl zůstat slepý a hluchý k jednomu z nejmohutnějších duchovních proudů a praktických úsilí přítomnosti, které se vyvíjí také na české půdě a nezaujmout k ní stanovisko.⁵⁰ Věcně a srozumitelně podává vysvětlení všem kritikům včetně odpovědi jednotlivcům, kteří infantilně argumentují z neznalosti.

Socialismu věnoval též studie: *Socialismus a náboženství* (Foustka, 1909), *Úvaha o českém socialismu* (Foustka, 1910), *Zduchovnění socialismu* (Foustka, 1912).

⁴⁷ Emil Vandervelde (1866-1938), belgický socialistický politik

⁴⁸ Karl Johan Kautský (1854-1938), německý socialistický politik, přední teoretik marxizmu

⁴⁹ Poznámka v rukopisu *Socialismus*, archiv autora

⁵⁰ Rukopis *Můj poměr k socialismu*, odpověď na kritiku, 1912, archiv autora

Studie *Socialismus a náboženství* předcházela rozsáhlému dílu o socialismu z roku 1911. Poměrně rozsáhlé studii *Socialismus a náboženství* Foustka usoudil, že otázka náboženství je v socialismu velmi aktuální. V průběhu studií starších socialistů jako jsou Saint-Simon (1760-1825), Robert Owen (1771-1858), Charles Fourier (1772-1832), aj. usoudil, že socialismus je s problémy náboženskými spjat daleko těsněji, než by se zdálo na první pohled. *Saint-Simon* příkladně pokládá socialismus za dovršení a splnění křesťanství, ovšem nového křesťanství, Robert Owen v Anglii je pro náboženství lásky a Fourier se svými přívrženci o svém směru užívá názvu „křesťansko-socialistický“.

Marx, i když čerpal z utopického socialismu, ovšem považuje náboženství za největší překážku pokroku a brání lidskému potenciálu. Neplatí to ovšem u německé strany sociálně demokratické, která ve svém programu sjednaném v Erfurtu roku 1891 prohlašuje náboženství za věc soukromou, a tím se zásadně odchyluje od Marxe.

Horší je situace v zemích katolických. Již pouhé tvrzení, že náboženství je věcí soukromou, je v zásadní neshodě s pretenzemi církve. Počínaje papežskou encyklikou „*Rerum novarum*“, dále papež Pius X, nebo papež Lev XII. vyhlásují socialismu boj vyhlazovací. V očích církve je lepší být protestantem než socialistou.

Jak již bylo výše konstatováno, že do doby Foustkových publikací se žádný český autor, ani Masaryk, nevěnovali otázkám socialismu a sociálnímu hnutí, dnes, po uplynutí celého století, lze konstatovat, že jeho kritická analýza teorie socialismu obstála i ve zkoušce času.

Inspirativnost plyne především z Foustkových schopností, jak pohlížel na problémy, které sužovaly dobu od začátku předminulého století, uměl reagovat, a jak je uměl zařadit do širokých souvislostí evropského myšlení.

Postihl poměrně přesně filozofické a sociologické slabiny komunistického i socialistického hnutí. Navíc zkoumal i další dimenze sociálních otázek, implicitně také kapitalistickou společnost.

Na rozdíl od některých svých současníků, si byl od samého počátku práce na tomto díle vědom navíc toho, že socialismus je nutno chápat teoreticky jako nový názor na svět. Sociální otázka, se totiž dotýká problémů, které jsou inherentní všem tzv. moderním společnostem. (Výraz moderní společnost přebírá od Masaryka). Socialismus považoval za jednu z nejvážnějších výzev moderní doby. Toto vědomí závažnosti socialistického hnutí, a zejména jeho marxistické varianty způsobilo, že mu věnoval tolik pozornosti a že proto usiloval o jeho hlubší, to jest filozofickou a sociologickou interpretaci. Sociální otázku

chápal především jako otázku mravní a spojoval ji s problémy náboženství. (Foustka, 1909) Proto není divu, že již v roce 1909 se věnuje otázkám socialismu a náboženství.

Foustka si byl velmi dobře vědom krize moderní společnosti a viděl, že socialismus je jedno z možných východisek. Nepovažoval však jeho marxistickou verzi za nosnou cestu z této krize. To ovšem neznamenalo, že by si neuvědomoval obecnou naléhavost sociální otázky. Podle Foustky je Marxova teorie nemorální a dogmatická. Jeho interpretace vztahu jednotlivce a společnosti je adekvátnější než Marxův sociologický objektivismus.

Součástí celého díla jsou dějiny socialistických teorií, které jsou také součástí univerzitních přednášek. Příkladal jim velký význam proto, že patří k předním kritickým a věcným analýzám marxismu na zlomu století.

Uvádí rovněž doporučení. Je pro soustavné zdokonalování sociálního a nemocenského pojištění. Doporučuje společenskou kontrolu nad hospodářským životem, odmítá však kategoricky státem řízené hospodářství. Naopak, zdůrazňuje pluralitu hospodářských subjektů při zachování různých typů vlastnictví a to od soukromého přes družstevní, skupinové, komunální až ke státnímu. Co myslí „kontrolou“, není jasné. Cílem těchto hospodářských a právních opatření by mělo být mimo jiné odstranění nezaměstnanosti. Foustka není socialista a jeho doporučení je možno brát jako reformy kapitalismu začátkem dvacátého století.

3.5 *Abstinence.*

Alkohol je nejstarší a také nejvíce užívanou psychoaktivní látkou na světě. Udělejme si krátký exkurz do historie alkoholu. Fermentované alkoholické nápoje se vyráběly již v neolitickém období 10 000 př. n. l. Důkazy o přípravě vína lze najít v historii Mezopotámie už kolem roku 3 500 př. n. l. V oblasti mezi řekami Eufrat a Tigris se zjistilo, že pivo připravovali starověcí Sumerové, Babylóňané i Asyřané již kolem 2 800 př. n. l. Masová produkce vína začala na řeckém poloostrově kolem roku 2 000 př. n. l. Nadměrné užíváním alkoholu Římanů vrcholilo kolem 1. století našeho letopočtu. Někteří historikové tento posun k nadměrné konzumaci alkoholu dávají do spojitosti se sociálním stresem a úzkostí. Ve středověku byly medovina, lidové pivo a víno z divokých plodů oblíbené nápoje mezi Slovy, Kelty, Germány, Skandinávci a Anglosasy, zatímco víno bylo populární mezi Románskými národy. Produkce alkoholických nápojů s omezeným množstvím alkoholu byla změněna na začátku středověku arabskými lékaři, kteří zavedli

proces destilace do Evropy. Většina receptur a postupů jeho výroby pochází od lékárníků a lékařů, kteří také ještě spolu s alchymisty jako jediní měli právo na přípravu destilátů a to až do konce 13. století. S průmyslovou revolucí je spojen počátek industriální výroby alkoholu a také i zlepšení trhu s alkoholickými nápoji, které se staly díky destilaci trvanlivější a tím pádem i skladovatelnější. Alkoholické nápoje začaly být v této době dostupnější, silnější a levnější než kdy dříve, což se samozřejmě odrazilo ve vyšší konzumaci alkoholu v Evropě, a to zejména mezi pracující třídou ve městech. Rozšíření konzumace mělo za následek změnu pohledu veřejnosti na opilost. Nejčastěji uváděným případem z této doby je tzv. gin mánie ve Velké Británii datující se od konce 17. století do začátku 18. Století. (Jenč, 1998)

Tresty za pití a opilost byly vyměřovány souběžně s výrobou alkoholu. V Číně v roce 1220 př. n. l. každý přistižen opilý byl odsouzen k smrti, v 5. a 6. století Konfucius a Budha zakázali pití alkoholických nápojů, v Indii (nedatováno) při přistižení v opilosti byli opilci nuceni pít vařící víno, vodu až k smrti, Indické ženě, která byla přistižena v opilosti, vypálili žhavým železem do čela podobu nádoby, z níž alkohol pila a pak byla vyhnána. Mohamed zakázal pít alkohol. Každý Říman mněl právo zabít svou ženu, pokud ji přistihl opilou, v Athénách za opilost byla vyměřena smrt a Karel Veliký (747-814) trestal každého opilce popravou. (Griffith, 2004)

Výrazný nárůst masivní konzumace alkoholických nápojů, především destilátů (jako jeden z vedlejších efektů průmyslové revoluce) a z ní plynoucí negativní sociální, zdravotnické i hospodářské dopady na obyvatelstvo, vyvolal počátkem 19. století reakci v podobě tzv. abstinentského hnutí, které bylo jako převážně sociálně-zdravotnické hnutí zaměřeno proti nadměrnému, později však i proti střídmemu požívání veškerých alkoholických nápojů.

V posledním předválečném hospodářském roce se jen v Čechách vyrobilo více než 9,3 milionu hektolitrů piva, což představovalo 45 % jeho produkce v celé monarchii. K tomu ovšem je třeba připočítat produkci pivovarů na Moravě, byť podstatně nižší, ale i ta činila ve stejném období necelých 1,6 milionu hektolitrů. Obliba piva v českých zemích měla trvale stoupající tendenci. Jestliže v roce 1841 na jednoho obyvatele Českého království mělo připadat 41 litrů piva, v roce 1913 to bylo již 139 litrů. Nezanedbatelná byla rovněž výroba lihu. V hospodářském roce 1913-1914 lihovary v Čechách vyprodukovaly něco přes 520000 hektolitrů lihu, který byl z větší části použit k výrobě různých druhů lihovin. (Jančík, 2014)

Za jistý český mezník zde lze považovat vystoupení T. G. Masaryka na 8. mezinárodním protialkoholním sjezdu ve Vídni roku 1901, kde se přihlásil k abstinenci samotné i k organizovanému protialkoholnímu hnutí. Ideu abstinence pak následně rozšiřoval mezi svými studenty na univerzitě i v oblastech své společenské činnosti. Vznikají první na tuto problematiku primárně zaměřené spolky a svazy. Roku 1905 je ustaven Zemský spolek proti alkoholismu, jehož prvním předsedou se stává lékař a profesor zdravotní vědy na pražské univerzitě Gustav Kabrhel (1857–1939).

V roce 1906 B. Foustka po zjištění rozsáhlého zasažení mládeže alkoholizmem publikuje svůj první malý spis „Organisujme mládež k životu abstinentnímu“ (1906) a zapojuje se do boje s alkoholismem. Dne 19. 5. 1908 se konala valná hromada členů Zemského spolku protialkoholního v Praze. Bylo zde rozhodnuto, že se spolek přejmenovává na „Abstinentní svaz československý“ a bude mít své lokální odbory. O několik dnů později byl zahájen sjezd v sále Plodinové burzy⁵¹, kde členové spolku zahájili toto setkání několika přednáškami k tématice alkoholismu. Svůj příspěvek přednesl například Gustav Kabrhel s tématem O degeneračních účincích alkoholu, přednášku na téma Alkoholismus a děti představila lékařka Eliška Vozábová (1874-1973)⁵², s příspěvkem Působení na rodinu vystoupil lékař Emil Kühnel (1889-1918)⁵³, se svou přednáškou O kultuře a střízlivosti nechyběl ani Břetislav Foustka, o zakončení se postaral Tomáš Garrigue Masaryk s přednáškou K studentstvu. (Mareš, 1980) Roku 1909 ke studentům promluvil T. G. Masaryk. Nejen studentům, ale také širší veřejnosti byly tištěny varovné brožury s ideou abstinence. Roku 1909 vydal také svou práci Břetislav Foustka ve které vysvětluje, jak přínosná abstinence je. Podle Foustky je moderní způsob života zdrojem sociálního, hospodářského a duševního blaha. Tvrdí také, že až celý svět pochopí, že je zapotřebí vzdát se veškerého alkoholu, nastane obrození větších rozměrů než v dřívější renesanci. (Foustka, 1908)

Je nutno dodat, že v roce 1906 v Brně proběhne první protialkoholní sjezd. Brzy se však na druhém protialkoholním sjezdu v Praze roku 1908 změnil název na striktně abstinentní, a vznikl tak Svaz abstinentní, později Československý abstinentní svaz (dále jen ČSAS). V tomto roce Foustka vydává dva spisky, „Kultura střízlivosti“ (1909) a druhý v německém jazyce *Tschechische Abstinenzbewegung* (Foustka, 1908). V době druhého

⁵¹ Účelem plodinové burzy byl nákup a prodej zemědělských komodit

⁵² Eliška Vozábová patřila mezi první ženy lékařky a významná osvětová pracovnice

⁵³ Emil Kühnel významný osvětový pracovník

sjezdu byl již Foustka předsedou svazu, ale sjezdu se z důvodů nemoci nemohl zúčastnit. V roce 1909 vydává svůj další spis *Abstinence jako kulturní problém* (Foustka, 1908). O Velikonocích roku 1911 se pak konaly přednášky určené učitelům a pedagogům. Šlo zejména o přístup k dětem a formu, jakou by měli pedagogové působit na děti v rámci protialkoholního opatření. Zpočátku však účast nebyla příliš uspokojivá. Na první přednášce, kterou vedl Břetislav Foustka a Alice Masaryková, bylo napočítáno 64 kantorů z Čech a Moravy. (Mareš, 1980) V Brně se roku 1914 konal čtvrtý rakouský protialkoholní sjezd, účastnil se ho například Eduard Beneš, Jan Šimsa, Břetislav Foustka a mnoho studentů, např. za studentské pelhřimovské hnutí Otto Rydlo. Ze zpráv Abstinentského věstníku se dozvídáme, že první schůze studentského spolku se konala roku 1913 a vedl ji místní pedagog. Ten si prý velmi pochvaloval aktivitu studentů, kteří měli referáty a přednášky na různá protialkoholní témata, sami přispívali na knihy a rádi se každou třetí sobotu ve velkém počtu scházeli. (Dlásek, 1913)

Po vzniku nové Československé republiky se Foustka až do roku 1921 věnuje pedagogické práci na Filozofické fakultě v Praze. I na abstinenci téma psal až do roku 1922.

Z podnětu ČSAS byl v novém československém parlamentu v roce 1920 přijat zákon, který omezoval výrobu alkoholických nápojů a zakazoval kořalku na celém území republiky. (Jančík, 2014)

Požívání alkoholu vede k prostituci a svůdnictví, nejde o čistou a pravou lásku, ale o lacinou a zapáchající alkohol. V lidech by se podle Foustky mělo probudit sociální svědomí, mravní čistota a sebeurčení. (Foustka, 1908) Na problematiku jedince pohlíží ve svém díle *Alkoholism a ideály národa* (Foustka, 1922), slovo národ skloňuje hned několikrát. Tvrdí, že ideály drží národ pohromadě a opilý člověk nemůže mít dobré ideály, nemůže být tělesně ani duševně zdatný, navíc tyto neduhy přenáší na další generace. Na základě Foustkových vědeckých poznání se ukazuje, že alkohol snižuje výkonnost národa, zapříčiňuje vyšší úmrtnost a chorobnost, obyvatelstvo má nižší imunitu proti ostatním nemocem. Jak sám tvrdí: „Silný nápoj plodí slabé lidi“. Člověk se podle Foustky při požití alkoholu nestává nadčlověkem ale zvířetem, ztrácí krásu a jemné myšlení. Jako občané bychom měli žádat o nealkoholní politiku. Na příkladě úspěšných prezidentů T. G. Masaryka, T. W. Wilsona nebo rakouského Michaela Hainische prezentuje slavné muže jako abstinenty. Rozumná demokracie by dle Foustkova názoru zakázala výrobu takového

jedu jako je alkohol, který zavinuje chudobu, bere nemajetným množství obilí a brambor. Jen abstinence je východiskem pro mravnost, šťastný život a demokracii. (Foustka, 1922)

Z podnětu Foustky a po dvouleté intervenci je přijat Holischerův⁵⁴ návrh, který upravoval zákon omezující prodej lihovin mládeži. ČSAS za intervence Foustky se podařilo získat finanční prostředky na zakoupení zámku Tuchlova u lázní Teplice. Dlouhodobým plánem členů svazu bylo zřízení ústavu pro léčení alkoholiků. Získání nemovitosti se podařilo zásluhou ministra zdravotnictví Bohuslava Vrbenského, který svazu zajistil i mimořádnou dotaci. Ředitelem ústavu se stal Bedřich Konařík, který měl s

léčebnou velké plány. Původně se plánovalo založení ještě jednoho léčebného ústavu v Hradci Králové, ale z mnoha objektivních důvodů ze záměru sešlo. Ze zpráv z časopisu Vyšší národ se dozvídáme, že první pacient přijel do Tuchlova v listopadu 1923. Sám Konařík píše, že zpočátku panovala k léčebnému zařízení velká nedůvěra. Až koncem dubna 1924 začalo přicházet větší množství pacientů. (Konařík, 1925)

Časopis Vyšší národ, jak je zmíněno výše, byl časopis vydávaný orgánem Československého abstinentního hnutí, založeno B. Foustkou a první číslo vyšlo roku 1921 v Praze. Pod tímto číslem je podepsán Břetislav Foustka a Antonín Procházka s redakční radou. Největší počet článků pochází právě od Břetislava Foustky, který dohlíží na rozdíl od Věstníku na striktně protialkoholní obsah a vzhled časopisu.

Na prvních stránkách tehdy nově vzniklého časopisu Foustka nejprve vysvětloval význam názvu Vyšší národ, odvolával se na svobodu státu, která spočívá v jeho vyspělosti. Vyspělý stát by se proto měl vyvíjet, zdokonalovat, stávat se více a více demokratičtější. Jako národ bychom měli jít příkladem ostatním národům, jelikož při dosahování svých cílů jsme největšími překážkami my sami. Sám Foustka je přesvědčen, že za ním nepůjdou jen osvícenci a tzv. inteligence, ale také zástupy rozumných lidí dobré vůle z různých vrstev. Na závěr své uvítací řeči dodal, že věří, že v dobu, kdy se o alkoholismu v československém národě bude vypravovat jako o pohádce.⁵⁵

Časopis se věnuje nejrozmanitějším příspěvkům a menším spolkům různých profesí či zájmů a velký důraz klade na studentská abstinentní hnutí. V článku popisuje na základě svých vzpomínek, jak začínalo studentské hnutí. Mluví o organizaci studentů, kterou vedl Břetislav Foustka, učil je k práci a měl mnoho projevů. V roce 1907 bylo založeno první studentské hnutí v Kroměříži a následně roku 1908 vydalo svolání českému studentstvu,

⁵⁴ Arnold Holitscher (1859-1942), hlavní iniciátor protialkoholních návrhů v poslanecké sněmovně

⁵⁵ Foustka, B. a redakce. In Vyšší národ, 1921, roč. 1, str. 1-2.

což byl požadavek na střední školy, aby sestavily statistiky o pití a nepití studentů a následně rozdaly přihlášky do spolku.

Bývalý člen dále popisuje akce, kdy studenti připevňovali letáky na kabiny profesorů, rozdávali je po městě, nabádali své kamarády a známé, ať se přidají. Spolupracovali s velikány, jako byl Břetislav Foustka, Gustav Kabrhel nebo T. G. Masaryk. Poslední číslo vyšlo roku 1945 a bylo redigováno Janem Hořejším, Foustka se vzdal funkce roku 1942 ze zdravotních důvodů.

Je nutno poznamenat, že alkoholový lobbisté pracovali neustále a vláda jako by neviděla výsledky protialkoholních opatření, přijala roku 1928 návrh zákona na uvolnění čepování lihových nápojů při volbách. Tímto měl být zrušen zákon z roku 1920, který omezoval výrobu alkoholických nápojů a zakazoval kořalku na celém území. Tento tah vyvolal velkou míru nesouhlasu s vládou právě u opozičních stran sympatizujících s abstinenty. Z vlády se například ozvali František Veselý a Jáchym Havelna a vyslovili se přímo, že „alkohol je zbytečnost, za kterou je škoda utrácet“. I přesto byl zákon většinou stran přijat, ale prezident Masaryk ho nepodepsal a vrátil oběma sněmovnám zpět. Byl proti, aby se den před volbami a v den voleb čepovalo a popíjelo. V rámci trvání oslav deseti let republiky byl uspořádán Týden střízlivosti, který se konal od 3. do 11. listopadu 1928. (Mareš, 1980)

Protialkoholické hnutí se rozrostlo do zemských svazů. Hlavní a zastřešující organizací veškerého protialkoholního hnutí v českých zemích a následně v republice byl však jednoznačně ČSAS. Ten měl svůj ústřední sekretariát v Praze a jednotlivá zemská ústředí na Moravě, ve Slezsku. V čele Svazu stál předseda, v době největšího rozkvětu jím byl univerzitní profesor sociologie Břetislav Foustka.

Roku 1931 se konal sjezd v Pardubicích při výstavě tělovýchovy a sportu v areálu pardubického muzea, jako tradičně proběhlo mnoho referátů a přednášek, kterých se zúčastnili i někteří studenti, následně se konala schůze členů. Na té bylo s překvapením zjištěno, že pivovary postupně začínají vykazovat vyšší a vyšší zisky. Do čela Svazu byl opětovně potvrzen B. Foustka.

V důsledku politické a hospodářské situace (světová hospodářská krize) spolek po roce 1931 podle Antonína Mareše nejevil žádné viditelné aktivity. Stále zde byli zakládající členi ČSAS, kteří se snažili držet na uzdě prodej alkoholických nápojů, starali se o finance, kterých nebylo nikdy dostatek na všechna plánovaná opatření a nadále podporovali léčebnu v Tuchlově. O plánovaných krocích se Antonín Mareš nevyjadřuje.

Další velký krok učinil Československý abstinentní svaz roku 1938, na základě územních změn a politické situace téhož roku byli nuceni členové svazu k reorganizaci.

Násilným obsazením Čech došlo k odtržení Slovenska a ztrátě Podkarpatské Rusi. Na základě jednání ze dne 15. 5. 1939 se ustavila nová organizace spojená z Československého abstinentního svazu, Sdružení abstinentů a Ligy nekuřáků v Český abstinentní svaz.

Ústředním časopisem nyní už Českého abstinentního svazu nadále zůstal Vyšší národ. K dořešení organizačních věcí bylo nutné svolat valnou hromadu, zde zasedali noví členové Českého abstinentního svazu, zasedání proběhlo 22. 6. 1939. Předsedou svazu byl zvolen Antonín Procházka, dalšími zakládajícími členy se stali Jan Šafránek, Karel Staněk, Jan Hořejší, Jan Nečas, Jaroslav Hořejší, Ladislav Havlík, Vladimír Rubeš a Břetislav Foustka.⁵⁶

Květen 1945 a národní osvobození přinesl členům spolku i spřízněné veřejnosti novou naději v obnovení činnosti Českého abstinentního svazu, spolek jako pokroková organizace působil v Čechách už bezmála 50 let. Následně se svaz zúčastnil zasedání výkonného výboru světového protialkoholního svazu v Bruselu, který probíhal prvních pět zářijových dní roku 1946, ale těchto akcí se již od roku 1942 Břetislav Foustka nezúčastňoval.

Jen s tichým úžasem můžeme obdivovat skoro čtyřicetileté úsilí Břetislava Foustky za ostrízlivění národa, na kterém mu tolik záleželo. Neočekával žádnou odměnu a ani se mu žádné nedostalo. Naopak velice často se setkával s nepochopením, proč jako vědec se věnuje boji s alkoholizmem než svému oboru, sociologii. Ano, Foustka nepochopen byl a to v mnoha směrech. Ti co tvrdili, že místo sisyfovského boje proti alkoholizmu se mněl věnovat sociologii, tak to se hluboce mýlí a vyjadřují se z neznalosti. Foustkův abstinentní boj byla také sociologie.

Boj proti alkoholizmu zdaleka neskončil. Píšeme 21. století a současná společnost nadále zoufale bojuje s rozsáhlým alkoholizmem mládeže i dospělých. Foustkova řešení, která byla dopracována lékaři, specialisty na psychopatologii a dalšími odborníky již v minulém století jsou dodnes platné a účinné.

⁵⁶ ANM. Antonín Mareš, historie ČSL abstinentního svazu. Praha. 1980. kart. č. 1, sv. č. 8, str. 66

3.6 *Přínos Břetislava Foustky pro českou sociologii*

Masaryk k nám přinesl sociologii a Foustka ji v Čechách etabloval. Již v předchozí kapitole bylo konstatováno, že již v Rakousko-Uhersku platili zásady, podle kterých pro zavedení nového oboru do univerzitní výuky museli být splněny všechny požadované předpoklady. Základním předpokladem byla existence docentů nebo ještě lépe profesorů disponujících *venia legendi* (*docendi*)⁵⁷ pro daný obor, dále bylo nutné mít vypsané přednášky a zřízení oborového semináře pro konání seminárních cvičení. (Placht, 1932) Přednášky ze sociologie, jako jedné z disciplín filozofie zavedl na české Karlo-Ferdinandově univerzitě Masaryk v akademickém roce 1884-85 přednáškou Praktické filozofie. Ze tří přednášek, které měl, jednu věnoval sociologii. Masaryk však byl profesorem filozofie a byla to jeho dobrá vůle přednášet sociologii. (Galla, 1968)

Cestu k hlubšímu etablování sociologie jako akademické disciplíny představovala habilitace Břetislava Foustky v roce 1905 ze sociální filozofie. To je období, kdy Foustka již jednoznačně ví, že chce být sociologem. Masaryk sice od jeho habilitace má významného spolupracovníka, ale již v tomto období je převážně orientován do politiky a na svou pedagogickou práci má stále méně času. Koncem roku 1914 odjíždí do exilu a na jeho místo je jmenován B. Foustka. Z opatrnosti režimu, díky jeho angažovanosti s Masarykem, dne 28. března 1915 byl jmenován jen mimořádným profesorem se zvláštním zřetelem k filosofii sociální, resp. Sociologii. To byl významný den nejen pro Foustku, ale i pro českou sociologii. Pravda je, že ve Francii díky E. Durkheimovi již byla v roce 1898 založena katedra sociologie, ale Fouskovi to umožněno nebylo, přitom zájem o sociologii byl pozoruhodně stále větší. Nárůst zájmu o sociální filozofii nebo o sociologii můžeme demonstrovat čísly. Velice tíživá situace nastala v akademických letech 1909/1910, 1910/1911 a 1911/1912. Zejména v zimních semestrech těchto let bylo nejvíce posluchačů. Počet zapsaných posluchačů v průběhu pěti let byl celkem 4461 zapsaných studentů.⁵⁸ V roce 1912 sice E. Beneš habilituje ze sociální filozofie, ale v roce 1914 odjíždí s Masarykem do exilu.

Jednoznačně však můžeme konstatovat, že Foustkova osobnost je pro českou sociologii existenčně nejdůležitější. Byla to pouze Foustkova dobrá vůle setrvat v sociologických přednáškách a cvičeních. Sílu mu dodával jeho pevný postoj k sociologii a obrovský zájem studentů o obor sociologie.

⁵⁷ Oprávnění přednášet na vysoké škole

⁵⁸ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i. č. 212, prof. Foustka

Pouze jeho zásluhou od roku 1905 do roku 1919 existovala česká sociologie a mohla se etablovat v období, kdy na začátku 20. století vycházela již sociologie vítězně ze zápasu o své umístění v soustavě věd a bojovala o uplatnění i na půdách akademických.

Na české univerzitě ale pořád katedra sociologie nebyla. Ten významný moment nastal až 4. srpna 1919, kdy prezident Masaryk jmenoval B. Foustku řádným profesorem sociologie a filosofie české univerzity v Praze s právní účinností od 1. března 1919. Mohl založil první katedru československé sociologie a dne 3. prosince 1919 skutečně založil první sociologický seminář.

Vznikla svobodná republika československá, ale ani nyní nemněla česká sociologie lehké postavení. Byla sice založená katedra, byl založený sociologický seminář a oficiálně katedra mněla do roku 1923 jedno docenta a jednoho profesora. Skutečnost byla ale taková, že docent Beneš, který habilitoval ze sociální filosofie v roce 1912, byl od roku 1914 v exilu a od roku 1919 byl zaneprázdněn prací v nové československé vládě jako ministr zahraničí a veškerá práce zůstávala na Foustkovi. Jenom formálně se změnil personální stav katedry v roce 1923, kdy byl docent Beneš jmenován profesorem sociologie a přednášel jenom příležitostně (1920/1921, 1932/1933 a 1934/1935). (Nešpor, 2012) Foustka již v akademickém roce 1920/1921 dosáhl toho, aby studenti zapsaní na sociologické přednášky a seminárních cvičení mohli ze sociologie graduovat. Sociologie se stala již v akademickém roce 1920/1921 rigorózní disciplínou. První studentkou, která obhajovala svou rigorózní práci na téma „*Sociologie a psychologie ženy*“ byla Marie Gebauerová (1884), v seznamu rigoros FF UK uvedena pod číslem 1062.⁵⁹ Foustka v období od roku 1920 až do roku 1932 předsedal, nebo byl členem sedmdesáti pěti komisionálních rigorózních zkoušek, pod pořadovými čísli 1010-1779. V období od roku 1919 do roku 1932 byl znatelný nárůst studentů sociologie na FF české UKF / UK v Praze. V této souvislosti uveďme M. Tulachovou, která prostudovala několik stovek archiválií a katalogů studentů za každý akademický rok a své bádání zahrnula do studie *Disertace pražské university 1882–1953* (Tulachová, 1965)

V roce 1932 odchází Foustka do důchodu a svému nástupci J. Královy zanechává přestěhovanou (z Klementina do novostavby FF UK), vybudovanou, dobře fungující katedru sociologie a velmi dobře fungující sociologický seminář o který jeví zájem nejen studenti filozofické fakulty, ale i studenti jiných pražských fakult. Jeho bezmála třicetileté úsilí o etablování sociologie do českého akademického prostředí by se nemnělo opomínat

⁵⁹ Archiv UK Praha, FF, Rigorosa II., č. 1062

a zasloužilo by si výraznější prezentace, než je v současných dějinách československé sociologii.

K sociologii Foustka dospěl Masarykem, ale již v habilitační práci se odklání od Masarykovské linie. U Masaryka si nejvíce cenil toho, že zjednal jasno o pojmu sociologie jako vědy, ujasnil její metody a že je nutno mít konkrétní cíle a sociologické myšlení. (Foustka, 1910) Není pochyb, že byl Foustka Turgotem inspirován ve svém studiu sociální problematiky. Proto si všímá hlavně těch stránek jeho díla, hlavně jeho filosofie dějin a filosofie společnosti, které jsou anticipací Comteových i jiných sociologických teorií.⁶⁰

Z toho plyne, že Foustka velice dobře znal Comtovo učení. Zaujalo ho jeho vědecké myšlení o společnosti a logický pozitivismus, se kterým se ztotožňoval i Masaryk. Foustka převzal z tohoto učení empirismus, který byl základním prvkem logického pozitivismu.

Hlásí se k novopozitivismu založený na logickém empirizmu a hlásí se k realizmu, jeho způsobu jednání a myšlení založeného na kritickém poznání skutečnosti, k jeho smyslu pro věčnost a skutečnost. Foustka nechce vstupovat do zmatků sociologického metodologického i věcného tápání. Svou práci zakládá na moderních empirických objektivních a induktivních metodách. Mluvíme tedy zde o bezprostředním studiu společenských faktů, syntetických teorií se snahou řešit otázku podstaty společenského jevu nebo sociálního vývoje s úmyslem nalézt řešení, prognózu pro společenský jev nebo fenomén.

Od svého nástupu na univerzitu měl několik vizí. Prioritně usilovat o to, aby se sociologie stala samostatnou akademickou disciplinou na české univerzitě. Také usiloval o vyučování na středních školách, ale toto úsilí ztroskotalo v československém parlamentu.

Přes všechny problémy a potíže, vedle mimořádného pracovního vytížení na univerzitě se dokázal věnovat ještě osvětové a vědecké práci.

Foustka ovládal několik jazyků (angličtina, francouzština, němčina, latiny, řečtina), ale i světovou literaturu týkající se nejen sociologie i jiných vědních oborů. Disponoval rozsáhlou knihovnou, kterou neustále obohacoval. Z každého studijního pobytu (Francie, Německo, USA) přinášel nejnovější literaturu. Pozoruhodná je řada překladů děl autorů Paul Janet, Georg Jellinek, Franklin Henry Giddings, Robert i Quick, Theodor Keim, Robert Michels a Francis Bacon, které činí celkem více než 4000 stránek.

⁶⁰ Turgota jako sociologa a ekonoma také připomenul po 82 letech Ronald L. Meek na Cambridžské univerzitě v Londýně

Tematicky se zpočátku Foustka inspiroval Masarykem, ale také americkým sociologem L. F. Wardem (1841-1913), který se silně zasazoval o rovnoprávnost žen a hlásal, že sociologie by vědecky měla, řídit společenský a ekonomický rozvoj společnosti. (Ward, 1906) Své sociologické náhledy na nerovné postavení žen podporu jejich emancipace, čerpal od J. S. Milla (1806-1873). Věděl, že při řešení společenských problémů je nutné zaujmout komplexní přístup. Uvědomovat si vzájemné vztahy mezi různými jevy, související příčiny a následky. A to i v otázkách postavení žen, které se zdaleka netýkají jen žen samotných.

Mohl by někdo nabít dojmu, že ženské hnutí je pouze a výhradně politickým programem, ideologií. Tato její političnost je tlakem na společenské změny a tvoří podstatnou část ženského hnutí. Foustka říká, že nové fungování vztahu mezi mužem a ženou přináší nové sociální vztahy. Právě to je moment, kdy se rodí feministická sociologie, primárně jako analýza společnosti a toho, jak určuje a vymezuje sociální role. Celá dlouhá desetiletí se pak sociologie a ženské hnutí tak nějak míjeli. Foustka svou roli splnil tím, že vystihl dobu, stal se jedním z tvůrců idejí pro prosazení změn pro ženské otázky v zákonech v nové společnosti.

Foustka je průkopníkem české eugeniky. Jeho humánní eugenika svítí dodnes jako maják a neměla by pohasnout už nikdy pro vyhlazování jakkoli hendikepovaných lidí.

Sociologie dětí, mládeže a také sociologie rodiny je dnes naprosto v jiné pozici, než v období, kdy se B. Foustka zabýval touto problematikou. Vlastně v období koncem 19. a začátkem 20. století bylo velice málo badatelů, kteří v evropském měřítku a vůbec v rámci Čech problematikou dětí, mládeže a rodiny sociologicky zpracovávaly. Přínosem Foustky je celá řada doporučení, které vyrůstají ze sociologických

podkladů zkoumaných sociálně patologických jevů. Právě na základě těchto doporučení vznikly první zárodky myšlenky sociálního státu.

Foustka průběžně odhaloval vědecké i společenské nedostatky socialismu. Jeho výroky vyznívají proti marxismu a pro jistý druh sociálního tržního hospodářství. Ve svých teoretických úvahách o vývoji socialismu došel k závěrům blízkým E. Bernsteinovi (1850-1932)⁶¹ Foustka přednášel o socialismu na české univerzitě a jeho publikace *Sociální*

⁶¹ Eduard Bernstein, německý politik a přední teoretik socialismu

politika. Socialismus a sociální hnutí (Foustka, 1911) vzbudila velký zájem a prospěla ke konfrontacím názorů o socialismus.

Jakkoliv bychom chtěli popřít abstinentní problematice sociologický podklad, byl by to velký omyl. Foustkův dlouhodobý zápas s nadměrnou konzumací alkoholu můžeme zařadit do aplikované sociologie. Dnes můžeme bez obav konstatovat, že jeho badatelská koncepce a metody byli jednoznačně platné a jeho přínos společensky nedoceněný.

Jeho aplikovaná sociologie vyrůstala z empirického rotoru. Byly spory o pojetí sociologického hlediska a o pracovní metody. Badatelské koncepce, spatřující těžisko v monografické práci založené na objektivních a induktivních metodách, a tedy na bezprostředním studiu společenských faktů. Jeho pionýrské úsilí naráželo na nepochopení i na útoky alkoholové lobby. Přitom Foustkovo úmyslem bylo pomocí sociologie nalézt řešení na odstranění, nebo alespoň zmírnění důsledků patologického jevu ve společnosti.

Foustka v mnoha směrech předběhl svou dobu. Především je to věcné zaměření své práce, Svou vědeckou práci postavil na stanovisko, že sociologie je věda úzce souvisící se sociálním životem a nesmí se uzavřít do neživotní vědy pro vědu, ale musí bádát tak, aby mohla na základě výsledků bádání navrhnout řešení především pro otázky aktuální. K výběru těchto témat ho vede i jeho hluboké humanitní přesvědčení. Zabýval se reálně vzniklými sociologickými jevy ve společnosti a snažil se nabízet konkrétní návrhy na řešení dílčích problémů. Foustku můžeme jednoznačně zařadit mezi předchůdce aplikované sociologie.

V závěru bychom neměli zapomenout na pocty, kterými byla česká sociologie poctěna v osobě Břetislava Foustky. V letech 1928 a 1929 byl B. Foustka jmenován děkanem Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Byl prvním sociologem, který touto funkcí byl poctěn. Velkou poctou pro českou sociologii v roce 1925 představovala volba Foustky mimořádným členem České akademie věd a umění, čím bylo dosaženo demonstrativního uznání oboru sociologie jako vědního oboru a v roce 1932 byl Foustka zvolen řádným členem České akademie věd a umění. V letech 1934 až 1938 se dostala B. Foustkovi a zároveň oboru sociologie pocta nejvyšší. Profesor Břetislav Foustka byl zvolen předsedou I. třídy České akademie věd a umění.

4 Nepublikovaná díla B. Foustky

4.1 Praktická filosofie

S pojmem „praktická filosofie“ se poprvé setkáváme u Aristotela. Systematicky rozdělil filosofii na "teoretickou filosofii", "praktickou filosofii" a "poetickou filosofii". Praktickou filosofii označil za protiklad teoretické filosofie. Dále uvedl, že praktická filosofie je to, co je nám blízko a rozdělil ji na etiku, politiku a estetiku. Etiku zařadil k základním filozofickým disciplínám. Z řeckého éthos znamená původní místo k bydlení, zvyk, mrav, mravní základ, kvalita charakteru člověka. Označil ji za lidský revoluční vynález. Etika je filozofickou naukou o správném jednání, je teorií morálky. Snaží se najít obecné a společné základy, na kterých morálka stojí. Etika je založena na hierarchii hodnot. (Bradnová, 2002) První, kdo v novodobé filosofii použil pojmenování „praktická filosofie“ byl Baruch Benedictus Spinoza (1632-1677), který společně s Gottfriedem Wilhelm von Leibnizem (1646-1716) byly největší racionalisté 17. století. (Deleuze, 2016) Etika je pro Spinozu základem politiky. Harmonické spolužití lidí a nashromáždění moci každého člena společnosti do moci lidu, která je posléze přenesena vládě, vede k zajištění nejúčinnějšího prosazování řádu ve společnosti a stability. Připomeňme ještě, že pro filozofickou etiku má velký význam racionální etický systém Immanuela Kanta (1724-1804), založený pouze na předpokladech lidské svobody a rovnosti a nezávislý na jakékoli nahodilé zkušenosti. (1998)

Platilo, že „Masaryk sám byl profesorem filosofie. Sociologie se pěstovala na jediné universitě, a to ještě z dobré vůle profesora filosofie“.⁶² (Galla, 1968)

Po své habilitace v roce 1905 B. Foustka postupně suploval přednášky T. G. Masaryka. Součástí těchto přednášek byly i přednášky z praktické filosofie⁶³ na základě

⁶² Čtvrtý svazek Masarykových spisů připravili editoři Jiří Gabriel, Milan Jelínek, Helena Pavlincová a Jan Zouhar. Obsahuje dvě semestrální přednášky Praktická filosofie na základě sociologie a Etika z kurzu Praktická filosofie. Obě přednášky zazněly v akademickém roce 1898/1899. Základem pro publikaci obou textů byl stenografický zápis, některého z Masarykových posluchačů. Strojový přepis stenogramu byl vydán tiskem u Josefa Aubrechta v roce 1899. Příloha obsahuje soupis Masarykových přednášek, na pražské univerzitě v letech 1882–1906.

sociologie. Podle archivních materiálů je zřejmé, že v akademickém roce 1910/1911 zařadil do přednášek a praktických cvičení vlastní přednášky praktické filozofie na základě sociologie (4 hodiny týdně) a první přednáška se konala dne 17. října 1910 od 11,00 hodin v auditoriu ústavu chemického.⁶⁴ Ze sociologie přednášel hlavně Kapitoly z obecné sociologie, Stát a Moderní stát Sociologii náboženství, Soustavy socialismu, Otázku sociální a dělnickou a Kapitoly ze sociální patologie. Sociologicky relevantní byl také jeho systém vědeckého poznání o obecných problémech.

V závěru nekrologu K. Galla napsal: „Pohled na jeho dílo není uzavřen. Odchází zanechává v rukopise – vedle své praktické filozofie – i své nejrozsáhlejší dílo připravované k tisku, na němž již před válkou dlouhá léta pracoval: o vůdcovství z hlediska sociologického“. (Galla, 1947)

Vedle rukopisu Praktická filozofie se zachovalo 153 stránek rukopisných poznámek z přednášek Praktické filozofie, rukopisné poznámky posluchačky Marie Chválkové, označené zima 1915-16. Rukopis Praktické filozofie se zachoval ve dvou objemných složkách. Obsahem složek pozůstává:

I. díl

Obecné problémy – ismy

1. Individualism

2. Kolektivism

3. Subjektivism

4. Objektivism

5. Positivism

6. Empirism

7. Racionalism

8. Skepticism

9. Pessimism

10. Pragmatism

11. Monism

12. Dualism

13. Utilitarism

14. Materialism

Universalism

Optimism

⁶³ Obrázek 18

⁶⁴ Rukopis přednášek Praktické filozofie, Archiv autora

15. Idealism

Realism

16. Kriticism

17. Humanitism

II. díl

Mravní ideál moderního člověka – ideál humanitní

Prvky a vývoj

Problémy ideálu humanitního

1. Humanita a síla
2. Indiferentism
3. Oběť – práce
4. Problém lásky humanitní, moderní láska praktická

Třídní boj

1. Dějiny socialismu a komunismu
2. Socialismus
3. Socialismus
 - a) Čechy
 - b) Rusko
 - c) Německo

Učení theoretické

1. Theorie funkcionální
2. Stát účelovým zařízením funkcionálním
3. Theorie smlouvy
4. Theorie etická – stát zřízení mravní
5. Theorie justická
6. Theorie energetická
7. Naturalistické teorie

Společnost a stát

1. Společnost
2. Stát

Teorie mocenské

1. Stát zřízením válečným
2. Stát zřízením třídním

III. díl

Společnost a stát (společnost a filosofie státu)

Stát

1. Podstata státu
2. Prvky státu
3. Stát jako zřízení společenské
4. Historické typy státu
5. Klasifikace státních typů
6. Státní formy
 - a) Monarchie
 - b) Republika (aristokratická, demokratická)
7. Stát a pokrok
8. Jelínkův státovědecký a sociologický subjektivism
9. Giddingsova theorie (kritický realismus)
10. Vznik státu a rodiny

Moderní stát

1. Obecná charakteristika
2. Funkce státu
3. Státní moc a její meze
4. Účely státu
5. Suverenita, svrchovanost státní
6. Stát a právo
7. Státní orgány
8. Stát a hospodářství
9. Teorie vládní (vláda a správa)
10. Organizace politická, Samospráva země a obce

Po podrobnějším zkoumání můžeme konstatovat, že rukopis Praktické filozofie není kompletní. Uvedená témata nemají kontinuitu. Z. R. Nešpor ve své grantové studii *Studium a studenti sociologie v Československu před nástupem komunistického režimu* uvedl, že Foustka přednášel také Kapitoly ze sociální pathologie a Sociologii náboženství.

(Nešpor, 2012) Tyto části v rukopisu chybí, jako i další materiály, které v průběhu dlouhé archivace byly vyjmuty z původní pozůstalosti.

Zpracování rukopisu k publikaci by nárokovalo velké časové penzum a není účelem této práce.

Je paradoxní pro Foustku, že on sám uznává nutnost mravního smyslu vědy a mravní orientace lidského života, ale není to platné pro jeho protivníky. Řešení vidí v prohlubování odborných znalostí o lidské společnosti. V řešení soudobých otázek vsadil na sociologii v přesvědčení, že člověku pomůže lepší vědecká znalost lidské společnosti. Proto se ve svém bádání zaměřil na moderní krizové jevy patologické u mládeže, rodiny, dělnictva a celkové společnosti.

4.2 Vůdce a vůdcovství

Vůdce je osoba, která vede skupinu, nebo uskupení, anglicky *leader*, německy *Führer*, a činí tak víceméně z vlastního uvážení. Vůdcovství je vedení lidí, anglicky *leadership*, německy *Führung* a je vlastnost osobnosti, která vede skupinu, uskupení k společnému, nebo k vlastnímu cíli. V malém encyklopedickém slovníku A-Ž heslo vůdce ani vůdcovství nenajdeme. (Král, 1972), rovněž v Malém sociologickém slovníku (Turek, 1970) o vůdci a vůdcovství nenajdeme ani zmínku. Hesla vůdce (vůdcovství), vůdce faktický, vůdce normální a vůdce sociometrický můžeme najít až v Sociologickém slovníku, kde najdeme seriózní vyjádření k terminu od různých autorů. (Geist, 1992) Ve zmíněné publikaci C. J. Barnard uvádí, že osobnost vůdce je komplex vlastností jako jsou energie, vytrvalost, sebevědomí, inteligence, znalost lidí, cílevědomé jednání a výmluvnost (1952). Vůdcovství se vztahuje ke kvalitě (schopnosti, vlastnosti) chování jedinců, kterým vedou lidi nebo jejich činnosti k organizovanému úsilí, uvádí K. Rainio (1955).

Lidé v průběhu svého života jsou konfrontováni s rolí vůdce a vůdcovství je stálým problémem lidstva. Historie vůdcovství sahá až k počátkům civilizace.⁶⁵ Doložitelné jsou teorie o vůdcovství z Mezopotámie z Egypta a ze starověkého Řecka. Sokrates své učitelství v Platonových dialozích popírány. Jinak řečeno záleží na problému, zda typ působení, který Platón připisuje Sokratovi, je učitelským působením. Ten problém je v tom, že Sokrates byl obviněn za prohru Atén v Peloponéské válce. Vůdcem byl

⁶⁵ Civilizace, z latinského *civis* je občan, *civilis* je občanský, hmotné a duchovní projevy lidské společnosti v jejím historickém vývoji. Pojem civilizace se užívá jako označení stupně nebo úrovně společenského vývoje, materiální a duchovní kultury (Bradnová, 2002)

Alkibides, který byl Sokratovým žákem. Vina Sokrata byla, že špatně připravil svého žáka. Panoval totiž názor, že filozof je odpovědný za přípravu správného vůdce.

U Platóna je vnímání vůdcovství silně spjato s rolí a pojetím státu. Platón na konci páté knihy svého nejdůležitějšího spisu - Ústavy, se zabývá vlastnostmi spravedlivých filosofů a zdůrazňuje, že láska k poznání, nikoliv však věcí, ale idejí, které jsou ve věcech odraženy, je základním předpokladem dobrého vůdce. Podle Platóna je nejdůležitější najít vhodnou ústavu. Ústavou podle Platóna není myšlen žádný soupis norem a zvyků, tak jak je ústava vnímána v současnosti, ale spíše počet a charakterové vlastnosti vůdců ke vztahu k ovládaným. Platón byl přesvědčen, že výběr filosofa – vůdce a jeho vzdělávání je ústředním tématem doby. Kromě schopnosti poznat objektivní pravdu, by měl filosof podle Platóna být také spravedlivý, uměřený, statečný a moudrý, což do jisté míry kopíruje Platonovo vnímání duše. Další kritéria úspěšného vůdce, podle Platóna je charakterová pevnost, statečnost, ale i pracovitost, bystrost, dokonalá paměť a vzhled. Vzhled je podstatnou složkou i dnešní prezentace politiků v masových médiích, stejně jako je podstatná paměť nebo pohotovost při televizních diskusích. Podle Platóna i žena se může stát vůdcem, pokud absolvuje stejnou cestu k vůdcovství jako muž, to znamená včetně vojenského výcviku. Není žádná činnost v životě, která by náležela jenom ženě a jiná jen muži. Podle Platóna by měli správcové - vůdci, tak i spravovaní (ochránci, pomocníci) by měli poznat, kdo je vůdce a kdo není. (Termann, 2015)

Aristoteles při srovnání člověka a zvířete o člověku uvažuje, jako o tvorů rozumném a který nemůže žít mimo společnost. Jak pro Platóna, tak pro Aristotela je společenství občanů ve státě založeném na zákoně a ctnosti, což pokládá za nejvyšší formu mravnosti. Politika pak pro něj není nic jiného než užitá etika. Aristoteles, stejně jako jeho učitel Platón si klade otázku. „Jaký stát je nejlepší?“. Vytvořil tři páry typů ústav. V každé z ústav spároval na jedné straně správnou a na druhé straně špatnou variantu. Na správné straně ústavy je obecné blaho, špatnou složkou ústavy je prospěch vládnoucích složek. Správnou variantu zřízení, kde vládne jeden vládce, nazývá královstvím, její nesprávnou verzi pak tyranidou. Rozdíl mezi Platónem a Aristotelem je ale v tom, že jako nejvhodnější formu vlády považuje aristokracii, v níž vládou ti nejlepší. Je to skupina ctnostných mužů. Další formou je Oligarchie – vláda bohatých, kteří vládou ve vlastním zájmu. Další formou je demokracie – vláda chudých a politea – vláda „střední třídy“. Žádné z těchto tří forem nedává přednost a tvrdí, že ústava funguje zdravím míšením forem. Za nejvhodnější

míšení doporučuje mísit aristokratické a demokratické elementy tak, aby střední stav tvořil těžiště státu. (Termann, 2015)

V období před naším letopočtem a pak celá staletí v našem letopočtu existovali ve vztazích mezi národy systémy, které komunikovali mezi sebou převážně náhodně. Hlavními aktéry těchto vztahů byla společenství typu městský stát, stát jako větší celek v podobě říše, náboženské společnosti a jiná společenská seskupení. Tyto společnosti měly hierarchickou strukturu a osoba, která byla v této hierarchii nejvýše byla vůdcem a měla nejvyšší moc, která byla nezpochybnitelnou autoritou. Faraoni, císařové, králové a jiní vůdci rozhodovali podle svého uvážení. Výjimku tvoří antické Řecko a antický Řím, kde se vůdcové nějakou historickou dobu museli odpovídat senátu.

Od vynálezu písma bylo bezpočet záznamů o vůdcích a badatelských výsledků v oblasti vůdcovství. Připomeňme si ještě stanovování pravidel vlády, na rozdíl od antického přístupu Platona a Aristotela u Niccoló Machiavelliho (1469-1527), který vychází z praktických a reálných skutečností. Nevychází z etických východisek, ideálů ani hledání pravdy a dobra. Vycházel z předpokladu, že společnost nepodléhá boží vůli, ale přirozeným zákonům a hybnou silou dějin nejsou morální principy, ale zájem a síla jednajících lidí. Člověk proto nemůže být posuzován podle příkazů křesťanské morálky, musí být brán takový, jaký skutečně je, to znamená bytost nadaná rozumem, energií, vůlí a silou. (Adamová, 2000) V díle Vladař potvrzuje, že umění vládnout se nerozvíjí v ideálním světě, ale ve světě reálném a že vládnutí je především o poznání a zvládnutí sil, které hýbou světem, např. násilí či lži. Vláda spočívá v tom, že jsou přesně vymezeny její cíle a prostředky. Vůdcem je ten, kdo je udatný, moudrý a zároveň, kdo dokáže správně rozvrhnout vlastní možnosti potřebné k poznání a ke zvládnutí sil, které hýbou světem, a dokáže je využít pro svůj cíl. (Machiavelli, 1997) Silný panovník je oprávněn k zajištění blaha státu a použít lsti i násilí. K těmto teoretickým závěrům však nikde nenapsal tezi „účel světí prostředky“, která je mu připisována. (Bradnová, 2002)

Na počátku 20. století bylo samozřejmým názorem, že vůdce a vůdcovství je čistě rysem, který je založený na základě dědičnosti, která je kombinací několika vlastností vůdčí osobnosti. „Rozený vůdce“ byl fenomén, ke kterému se vyjadřovali jednotlivci sporadicky. Na cestě k současnému pojmání vůdce a vůdcovství mimo jiných významná byla díla Thomase Carlylea (1795-1881) a Francise Galtona (1822-1911) se kterým jsme se setkali již v předchozí části této práce o Eugénice. Oba se dlouhodobě věnovali tématům vedení lidí. Carlyle ve své práci *Hrdinové a uctívání hrdinů* (1841) mněl snahu

identifikovat ty dovednosti a charakteristiky, pro které se stal vůdce vůdcem. Galton zkoumal vůdcovství v rodinách mocných mužů. Své poznatky zveřejnil v práci, *Zděděná genialita* v roce 1869.

Není záměrem této kapitoly hlouběji se zabývat historií a vývojem vůdcovství, ale poukázat na dílo B. Foustky s touto tematikou.

Již bylo uvedeno, že na počátku 20. století bylo vůdce a vůdcovství genetickým fenoménem. Tato okolnost nám napovídá, že tematika vůdce a vůdcovství nebyla frekventovaná a tuto absenci hodlal částečně doplnit B. Foustka. Tematikou vůdcové a vůdcovství se zabýval již od roku 1911. Vůdcovství z hlediska sociologického B. Foustka sporadicky přednášel na pražské univerzitě již od roku 1915. Shromažďoval podklady a studoval problematiku vůdcovství u různých autorů. V materiálech z pozůstalosti se rukopis k tisku nezachoval. Zachovali se podkladové materiály k rukopisu *Vůdce a vůdcovství*⁶⁶, materiály, které sloužili k bádání problematiky a další studijní podklady. Zachovalo se více než tisícovka rukopisných stránek většího formátu A5, které se za více než sto let vlivem času a různým způsobem a podmínkami archivace do určité míry poškodily.

Složky obsahují tyto nadepsané rukopisné materiály:

Složka A

Vůdce a vůdcovství

Sociologická studie	Napsal Břetislav Foustka	1937
DÍL I.		
Vůdcovství sociologickým zákonem.		
Hlava první	Slovo úvodem. Význam vůdcovství.	
Hlava druhá	Vůdcovství ve světě zvířat.	
Hlava třetí	Vůdcovství ve společenství lidí. Individuum, versus kolektivum.	
Hlava čtvrtá	Vůdce vůči skupině.	
Hlava pátá	Individuální a sociální základy vůdcovství.	
Hlava šestá	Vůdce jako sociální funkce.	

⁶⁶ Obrázek 19

Obsah pozměněný (proškrtaný)

DÍL I.

Hlava první	Slova úvodní. Platon a otázka vůdcovská. Historický přehled. Platon a dnešek.
Hlava druhá	Individuum, versus kolektivum. Určuje individuum běh historie?
Hlava třetí	Jednotlivec a skupina.
Hlava čtvrtá	Vůdcovství ve světě zvířat.
Hlava pátá	Individuální a sociální základy vůdcovství.
Hlava šestá	Vůdcovství jako sociální funkce.
Hlava sedmá	Vlastnosti, jež vůdce činí vůdcem.

DÍL II.

Vlastnosti, jež vůdce činí vůdcem a okolnosti, jež přispívají k vůdcovství.

Hlava první	Přirozenost. Vůdce rozený. Nejlepší ze skupiny. Projevovatel silné vůle. Vůdce nejen ideálem. Víra v sebe.
Hlava druhá	Kouzlo osobnosti

Složka B

Podklady k přednáškám o vůdcovství obsahuje:

1. Sociologie vůdcovství – přednáška 30 X. 1931, od 5,00 h. na Albertově
přednáška z cyklu na oslavu 10. let trvání školy vysokých studií pedagogických
2. Vůdcové. Prvé programové přednášky
3. K vůdcovství Dr. A. Vierkanda, Vůdčí osobnosti u přírodních národů
4. Problém vůdcovství
 - a) Úvod
 - b) Friedrich Wieser: Das Gesetz der Macht 1926
5. Dav a sociologie authority, Le Bonn
6. Problém vůdcovství u Th. Griesera 1930
7. K typologii vůdcovství (z mé přednášky)

8. Klasifikace Youngova⁶⁷
 - a) Typy výkonné
 - b) Typy intelektuální
9. K typologii vůdcovství z Bogárda
 - Nepřímé vůdcovství
 - Demokratické vůdcovství
10. K typologii. Typy sociální a protisociální. Živly ultrapravicové
11. Platonovy zákony (ze sociologického semináře)

Alsworth Ross, Principe sof sociology
12. Vůdcovství Conway
13. F. Wieser Das Wesen der Führung
14. Vierkandt, Gesellschaftslehre
15. Vůdcovství a třídění, Richard Thardwald
16. Vůdce a náhody, vůdce a příznivé okolnosti, vůdce a štěstí
17. Vůdce hospodářští
18. Typologie
19. Vynálezci
20. Problém vůdcovství T. Geiger: Heslo Führung
21. Doc. Dr. Jan Obenberger: Vymírající tvorstvo (výstřižky článků), Příloha „Národních listů k číslu 308 10. listopadu 1935

Foustka od roku 1911 studoval desítky publikací, které byly dostupné a souviseli s tematikou vůdce a vůdcovství. Již v období středoškolských studií ho učarovala antická filozofie. Jeho celoživotní zálibou a inspirací zůstali díla Platona a Aristotela.

K poměru vůdce k masám studoval *Zákony psychologického vývoje národů a Psychologii davu* od Gustava Le Bona (1841-1931). Psychologii davu koncepčně zpracoval na základě chování davu během francouzské revoluce. (Bradnová, 2002)

Četl *Zápisky o válce galské* a *Zápisky o válce občanské* od Gaia Julia Caesara (100-44 př. n. l.), římského vojevůdce, politika a klíčového činitele zániku římské republiky. (Bradnová, 2002)

Poměr člověka k světu se zřetelem na život zvířat studuje v dílech Ernesta Thompsona Setona (1860-1946), který od mládí tíhnul ke studiu přírody. Publikoval studie

⁶⁷ Carl Gustav Jung (1875-1961), švýcarský zakladatel analytické psychologie (Bradnová, 2002)

o zvířatech, ve kterých čerpal ze svých bohatých zkušeností lovce a zálesáka. Dále dlouhodobě studoval deset dílnou encyklopedii *Brehmův život zvířat* z autorské dílny Alfreda Brehma (1829-1884). (Brehm, 1938-1941)

K problematice jednotlivce a společnosti se zřetelem na autonomii ducha studuje *Individuum und Gemeinschaft* od Theodora Litta (1880-1962).

Intenzivně studuje životy významných osobností zařazené v souboru vynikající hlavy světa technického. Najdeme zde N. Teslu, G. Marconiho, T. A. Edisona, M. A. Carletona a mnoho dalších.

Pro prohloubení vědomostí k náročné tematice individuum a kolektiv studuje *Human Nature and the Social Order*, ale i další dostupné publikace Charlese Cooleyho (1864-1929), který v mnohokrát citovaném segmentu vytvořil klíčovou roli primárních skupin jako zdroj morálky, pocitů a ideálů.

K podkladům o vůdcovství a vlád studuje u Friedricha von Wiesera (1851-1926) a německého sociologa Roberta Michelse (1876-1936). Ve svém díle představil svou myšlenku „železné oligarchie“, která dominuje jakékoli politické organizaci.

K otázkám o vůdcovství a jeho třídění dlouhodobě studoval pětisvazkové dílo *Etno-sociologické základy lidské společnosti* z tvorby Richarda Thurnwalda (1869-1954), rakouského antropologa a sociologa.

Foustka hledá souvislosti mezi vůdcem a hospodářstvím. Zkoumá životy Tomáše Bati (1876-1932) československého podnikatele a „krále obuvi“, Alfreda Nobela (1833-1896) švédského chemika, vynálezce dynamitu a podnikatele, Johna Pierponta Morgana (1837-1913) amerického podnikatele a bankéře a dalších.

V souvislostech s vůdcovstvím studoval koncepci sociální stratifikace a analýzu sociálních struktur a další v díle Theodora Geigera (1891-1952) prvního profesora dánské sociologie.

Bylo by vhodné ještě poznamenat, že ve Foustkových rukopisech najdeme poznámky o vůdcích z období, ve které žil. Vyjadřuje se k vůdcům sociálního hnutí, rovněž pojednává o vůdcích za první světové války. V jeho poznámkách najdeme V. I. Lenina (1870-1924), vůdce bolševické strany a ruské revoluce a J. V. Stalina (1878-1953), rovněž v souvislostech s revolučním hnutím v Rusku.

Od roku 1930 zahrnul do poznámek B. Mussoliniho (1883-1945) i A. Hitlera (1889-1945). B. Mussolini již v roce 1919 založil „Bojové svazky“ (Fasci di Combattimento) a pod vlivem socialismu formuloval svůj fašistický program. Postupným

zvyšováním své moci a od roku 1925 vládl v Itálii jako diktátor (Duce). (Bradnová, 2002) A. Hitler se v roce 1920 postavil do čela NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, česky Národně socialistická německá dělnická strana), která mněla svůj původ v dělnickém hnutí. Rovněž postupným zvyšováním své moci byl jmenován v roce 1933 německým kancléřem a vůdcem (Führerem). Foustka při svém vkládání Mussoliniho a Stalina do svých úvah nemohl ani tušit, jaký bude jejich vývoj vůdcování.

O tom, že dílo B. Foustky *Vůdce a vůdcovství* bylo připraveno do tisku, dokládá i nekrolog napsaný Karelem Gallou v roce 1947. (Galla, 1947) Podle podkladů, které se zachovaly v dědictví, v roce 1937 dílo skutečně zkompletoval a připravil k tisku. V roce 1937 se však Foustka stěhuje z Prahy do Poděbrad a svůj čas převážně věnuje nemocné manželce Marii. Jestli byla vleklá nemoc manželky a stěhování z Prahy do Poděbrad důvodem toho, že se jeho dílo nedostalo do tisku, není známo. Můžeme pouze spekulovat o tom, že rukopis před vystěhování z Prahy odevzdal nakladateli. Není známo kterému. Politická situace však byla v tomto období velice tíživá a vydání tohoto díla na konci roku 1937, nebo v roce 1938 mohlo být považováno za riskantní, aby nebyla prohlášena za provokaci. Jestli práce zůstala v redakci nakladatele, nebo byla nakladatelem vrácena, se dnes již nedopátráme.

S jistotou však můžeme konstatovat, že dne 1. dubna 1937 v Poděbradech Foustka přihlásil manželku k léčbě. Není znám den ani měsíc úmrtí jeho manželky, ale víme, že to bylo v roce 1938.

K tragickým událostem, které Foustka po dlouholetém manželství prožívá, se přidávají události v souvislosti s obsazení Čech a Moravy německou armádou. Je v celku pochopitelné, že období před podepsáním Mnichovské dohody a po obsazení republiky, nebyli nejpříznivější okolnosti k publikaci takového díla, jako bylo *Vůdce a vůdcovství*, kde Foustka neglorifikuje A. Hitlera. O tom, že Foustka pracoval na tématu vůdce a vůdcovství bylo v jeho době známé, a i když byl pensiován, patřil k známým osobnostem. Podle vzpomínek A. Vaňka, který archivoval po K. Gallovi rukopis, Foustka uschoval rukopis v uhelně pod hromadu uhlí v obavě z domovní prohlídky. Když se německá policie GESTAPO (Geheime Staatspolizei) začala v Poděbradech aktivovat, Foustka rukopis spálil.

Ať již to bylo jakkoli, faktem zůstává ta skutečnost, že rukopis připravený do tisku k dispozici není.

Tím, že se Foustkovo dílo⁶⁸, na kterém dlouhá léta pracoval, nebylo publikováno, nebyl ochuzen jenom autor díla, ale především československá sociologie. Podíváme-li se na obsah rukopisné pozůstalosti, zjistíme, že Fostka od geneze vůdce přes historické teorie a zkoumání podstaty vůdcovství chtěl, odhalil její podstatu. Zpracovat pozůstalý materiál a vytvořit rekonstrukci by nárokovalo velké časové penzum a bylo by náročné na práci s rukopisným materiálem. Minimálně by však bylo velice cenná rekonstrukce historického vývoje vůdcovství i pro současnost.

Databáze Americké Psychologické Asociace (PsycLIT) soustřeďuje informace o odborných psychologických publikacích od roku 1887 do současnosti. Možná bude působit překvapivě, že se stať věnovaná vůdcovství (leadership) se objevuje v psychologické literatuře poprvé až v roce 1965. O deset let později je ale zaznamenáno již přes 100 odborných textů věnovaných vůdcovství a v roce 1998 je to neuvěřitelných 200 odborných textů. Proč takový boom? Díky čemu se fenomén vůdcovství dostává do popředí zájmu nejen psychologů, ale zejména odborníků na management? Kdo to vlastně ti vůdce jsou a co je charakterizuje? Jaký je vztah mezi pojmy manažer a vůdce? A hlavně: je schopnost vést druhé cosi vrozeného, co buď člověk má, nebo nemá, či se dá vůdcovství trénovat? (Svatoš, 2001) Toto jsou otázky, které přetrvali do současnosti.

Břetislav Foustka opět v této rovině zkoumání předčil svou dobu a je jen obrovská škoda, že shodou všech jeho životních okolností, zůstala bílým místem v jeho tvorbě a v dějinách české a československé sociologie.

⁶⁸ Obrázek 20

5 Závěr

Tématem práce je život a dílo Břetislava Foustky, prvního řádného profesora československé sociologie, předního průkopníka sociologie, jednoho z prvních představitelů empirického badatelství v československé sociologii v úsilí o vybudování aplikované sociologie.

Cílem práce bylo přehledně a relevantně doplnit biografii B. Foustky, vyzvednout jeho místo v dějinách české-československé sociologie a zkompletovat jeho publikovaná i nepublikovaná díla. Najít vysvětlení pro flagrantní výroky a hodnocení Foustky, které se koncentrovali v Slovníku českých sociologů a v Dějinách české sociologie.

Foustkovi je vytýkáno, že k akademické kariéře se dostal až ve zralém věku. Jeho studijním oborem byla filologie a nelze popřít, že ze sociální filozofie-sociologie habilitoval v roce 1905 ve věku 43 let. Z podrobné biografie, která je uvedena v předchozí části této práce, je zřejmé, že díky profesoru Kvíčalovi byl internován na devět let do Třeboně. Pro českou sociologii byl však užitečný i jako středoškolský učitel. Napsal zde svou sociologickou prvotinu Turgot jako sociolog, která do současnosti není v dějinách české sociologie doceněna. Turgota jako sociologa po osmdesáti letech po Foustkovi objevuje také Ronald L. Meek na Cambridžské univerzitě v Londýně. Díky práci středoškolského učitele mohl pro českou sociologii přeložit z němčiny, angličtiny a z francouzštiny díla významných autorů v rozsahu více než 2300 stránek, která přispěla ke studiu politických, ekonomických, pedagogických a sociologických textů v češtině. Návrat z Třeboně do Prahy Foustkovi umožnil opětovně navázat kontakty s Masarykem a do habilitace na pražské univerzitě podpořit politiku a úsilí Realistické strany, kterou také zakládal. Období středoškolského působení naplnil určitě bezezbytku.

Petrusek M. (1936-2012)⁶⁹ uvádí, že Foustkova studie o Turgotovi by z hlediska dějin sociologie mohla být zajímavá, protože nachází elementy sociologického myšlení u myslitele reprezentujícího radikální fysiokratismus⁷⁰. Foustkova studie nemá s fysiokracií pranic společného. Jeho záměrem je upozornit na Turgota jako předchůdce A. Comta a

⁶⁹ Petrusek Miloslav, v roce 1990 habilitován jako docent pro obor sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V roce 1992 byl jmenován profesorem pro obor sociologie (Novák, 2015)

⁷⁰ Učení francouzské ekonomické školy, která vznikla na konci 18. století. Za zdroj veškerého bohatství považovala zemědělskou výrobu (Bradnová, 2002)

všímá si hlavně jeho filozofie dějin a filozofie společnosti, které jsou anticipací Comteových i jiných sociologických teorií.

Můžeme se rovněž vypořádat s názory na jeho eugeniku. Z předchozí části o Foustkově eugenice víme, že zkoumáním regresivních procesů a publikacemi se do roku 1915 k eugenice nehlásil. Rovněž výrok, že se nevyhýbal úvahám o možnostech zásahů zdravotních a „sociálně inženýrských“ neodpovídá skutečnosti. Foustka odmítá německý sociální darwinismus volající po tvrdé selekci. Recepty rasových hygieniků na usmrcování slabých a nemocných a na kastraci či sterilizaci nevhodných k rozmnožování považuje Foustka za příliš tvrdé. Prostřednictvím jeho humanitních postojů se ukazuje základní rozdíl mezi sociálním inženýrstvím, který humanitu a altruismus považuje za slabost.

Impertinence Machotky O., které uveřejnil pod názvem *Sociologie, heslo v dodatcích Ottova naučného slovníku* (Machotka, 1938-39) přetrvávali do Dějin české sociologie (Nešpor, 2014). Prameny, které by dokládali hodnotící soudy v hesle DČS nejsou uvedeny. Jestli na Foustku studenti nevzpomínali v dobrém, bylo by obtížné se po sto letech dopátrat. V publikaci *Hrst osobních vzpomínek a příspěvků k jeho sedmdesátinám* Dr. Jarmila Šlamborová ve svém příspěvku uvádí: „jako žačka profesora Foustky jsem mněla příležitost ocenit jeho působení jako učitele,...vedl nás k metodické a svědomité vědecké práci,...měl zájem a pozornost pro každého,...Máme v něm nejen učitele, ale i přítele, jsme si vědomi, že má pochopení pro mladého člověka, že mu rozumí, protože sám je myslí i srdcem mlád.“ (Trojan, 1932 strana 28-31) Unifikovat to sice není možné, ale dva studenti z jeho semináře Z. Ullrich a O. Machotka ho ve sborníku, který napsali k jeho sedmdesátinám, vzpomínají na jeho styk se studentstvem a jeho zvelebení sociologie na vysokých školách. Autorem příspěvku do sborníku je Ullrich Z. a nešetří slova chvály na adresu Foustky. „Náš profesor Foustka řídil seminář brilantně nejenom po vědecké, ale i po lidské stránce., ...V tomto směru nebylo učitele nad něho., ...Jeho laskavé rozmluvy, jeho poučení, podněcovali chuť k práci a vzbuzovali touhu snouti směle plány do budoucna., ...Je těžko si představit, jak obtížné bylo vybudovati sociologický seminář, teprve po válce založený. To posouditi může jenom ten, který sledoval jeho vývoj téměř od počátku.“ (Trojan, 1932 stránky 62-67)

Kritizování se stále častěji objevovalo v rodící se české-československé sociologii. Mezi jinými její implementací byly i kritiky Fouskova působení na pražské univerzitě a později na Karlově Univerzitě. Zdroje výroků nejsou uvedené, ale výroky o tom, že Foustka si neustále stěžoval na to, že je pracovně přetížen a také kolik vědecké práce

zůstává na úkor práce pedagogické a dále, že od roku 1904 již nenapsal žádnou monografickou sociologickou práci, si našli cestu i do dějin české sociologie. V materiálech z pozůstalosti se zachoval rukopis dopisu T. G. Masarykovi (a v osobních materiálech v archivu UK je založen strojopis následné žádosti profesorského sboru)⁷¹, kde se Foustka obrací na Masaryka s žádostí o posouzení možnosti jeho jmenování mimořádným profesorem. Obsahuje mimo jiné informaci o stoupajícím zájmu o jeho přednášky a počty studentů v jednotlivých semestrech akademických let 1908/09 až 1912/13. V akademickém roce 1912/13 již navštěvovalo Foustkovi přednášky až 1108 zapsaných studentů. Na veškerou práci na katedře zůstával převážně sám vzhledem k tomu, že Masaryk se již věnuje politické angažovanosti. Není proto ani divu, že je Foustka na fakultě maximálně vytížen, ale od roku 1904 nachází čas podle možností i na vědeckou práci. Vedle prací se sociálně patologickou tematikou nachází čas K ženské otázce (1904), k Organizaci mládeže (1906), Nezaměstnanosti (1906), napsal heslo F. H. Giddings do Ottova Slovníku naučného, publikoval rozsáhlou studii *Sociální péče o mládež a naše instituce humanitní* (1909), *Socialismus a náboženství* (1909), rozsáhlé dílo *Otázka sociální. Socialismus a sociální hnutí* (1911), celkem 397 stran. Na tomto díle spolupracoval s E. Benešem a studii *Ochrana mládeže* (1913) celkem 194 stran.

Tento výčet publikací a další (viz dílo B. Foustky) jen prokazují, že Foustka od roku 1904 nepodlehł pracovní depresi a přes veškeré mimořádné pracovní vytížení se věnoval i vědecké práci.

Až příliš flagrantně působí výroky o tom, že si Foustka neustále stěžoval na svůj věk a především řadu let nepracoval. V roce 1919 skutečně nebyl na zahájení akademického roku 1919/1920 a tři měsíce nepřednášel. Důvodem bylo, že v tomtéž roce mu ministr školství Gustav Habrman udělil stipendium na cestu do Ameriky. Ministerstvo školství a národní osvěty 13. března 1920 povolilo B. Foustkovi z důvodů vědecké práce, pro letní semestr 1920 placenou dovolenou od konání přednášek přičemž sociologická cvičení vykonával nadále. Ještě jednou Ministerstvo školství a národní osvěty 15. září 1928 povolilo B. Foustkovi z důvodů výkonu úřadu děkanského v studijním roce 1928/29 osvobození od přednáškové činnosti, ale seminární cvičení opět vykonával nadále.⁷² Jiné absence B. Foustky v průběhu jeho působení na filozofické fakultě v archivních materiálech nebyly nalezeny.

⁷¹ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i. č. 212, prof. Foustka

⁷² Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále jen Archiv UK Praha), FF, i. č. 212, prof. Foustka

K připomínkám k jeho habilitaci a jmenování mimořádným profesorem se objevili zdvořilé pochybnosti, můžeme pouze děkovat prozřetelnosti, že zůstalo jen u pochybností. Místo etablování české sociologie v období 1905-1919 v akademickém prostředí na půdě univerzitní by docházelo pravděpodobně k zániku.

Ukázalo se, že všechna hodnocení a tvrzení o Foustkově práci, působení a výroky o přínosu české-československé sociologii neodpovídají skutečnosti a spekulativně vznikali z nedostatku pramenů a podkladů, které nebyly k dispozici, nebo nebyly dostatečně probádány.

V současnosti odborná veřejnost zná Foustku jen ze zmínek v publikacích z let 1968-2011 a pak z hodnocení v slovníku českých sociologů z roku 2013 a dějin české sociologie z roku 2014. Tato práce rozhodně nedosáhne na uvedené publikace, nicméně neúnavný dělník české-československé sociologie Břetislav Foustka si tuto práci o jeho osobnosti zaslouhuje.

Na žádném z míst, kde se Břetislav Foustka narodil, žil, působil, nenajdeme jedinou zmínku. I jeho náhrobní kámen na hřbitově v Poděbradech je povalený a hrob dlouhá léta není udržován.

Pro naději o nápravu byl navázán kontakt s jednatelem Spolku Svatobor panem Mgr. V. Potočkem, o možnosti péče o hrob B. Foustky v Poděbradech. Jedná se o stejný spolek, který v roce 1913 udělila Foustkovi odměnu za vědeckou práci. Spolek Svatobor založený v roce 1867 pečuje o hroby významných osobností. Rovněž byl navázán velice vřelý kontakt s Ing. Karlem Foustkou, přímým potomkem z rodu Foustků, který přislíbil zvelebení hrobu Foustků v Poděbradech.

Jednání s panem M. Tocháčkem, starostou obce Trpín bylo velice vstřícné a akceptoval návrh připomenutí rodáka formou malé pamětní desky a instalace stálé výstavky materiálů o B. Foustkovi z pozůstalosti. Ředitelka gymnázia v Třeboni Mgr. A. Kohoutová projevila zájem o vystavení fotografie B. Foustky na škole v galerii učitelů gymnázia a po schválení zřizovatelem školy je svolná vystavit pamětní desku B. Foustky na budově školy. V domě kde Foustka na sklonku života žil v Poděbradech je dnes na adrese Chládkova 356/51 a patří Střední zemědělské škole a Střední odborné škole v Poděbradech. Jestli je možno na dům instalovat vývěsku není známo.

K práci jsou připojeny prezentace nepublikovaných děl B. Fousky, které ani v této práci nedostali tolik prostoru, aby mohli být v plném rozsahu publikovány. Česká-

československá sociologie přichází rozhodně o významná díla. Budeme věřit, že v budoucnu se najde nadšenec, který zrekonstruuje alespoň jedno z děl.

Fouskovo sociologické bádání je aktuální až do současnosti. Nový fenomén „konzumní společnost“, k její kritice se již věnoval K. Marx, je paradoxně opakem té společnosti, které mněl snahu pomoci svým sociologickým bádáním. Nová společnost má nové patologické problémy, ale nepoučili jsme se, a staré patologické problémy přetrvávají i do současné společnosti. Delikvence a kriminalita mládeže, sebevraždy, prostituce dětí a mládeže, patologie rodiny jsou doplněny novými patologickými jevy. Foustkův dlouhodobý zápas s dětským alkoholizmem a alkoholizmem vůbec, který byl bagatelizován v aplikované sociologii, může být velkým varováním pro současnou společnost. Foustka nebyl infantilní, a jestli významnou část akademického působení věnoval studiu rozsahu alkoholizmu dětí a mládeže, rozhodně věděl proč tak činí. V alkoholizmu viděl obrovské nebezpečí pro společnost. Pravda legislativa je mnohem operativnější než v rakouském mocnářství, ale je zde nový jev „společenské zlehčování“. Veškerý alkohol a tabák je řazen mezi legální drogy. Je zde daleko větší společenský problém, který zastiňuje neustále stoupající konzumaci alkoholu mladistvých, a sice stoupající drogová závislost dětí a mládeže. Zde máme rovněž polehčující kategorizaci, ve které dělíme drogy nejen na legální a nelegální, ale ty nelegální i na měkké a tvrdé. Současná společnost se řítí do dalších patologických problémů a aplikovaná sociologie v této oblasti má před sebou mnoho let práce.

6 Résumé

The main theme of the thesis is a life and work of Břetislav Foustka, the main pathfinder of Czech-Czechoslovak sociology and the first full professor in the field of Sociology in Czechoslovakia. The sources were searched and collected based on B. Foustka inheritance, archival sources of Institute of the History of Charles University in Prague as well as existing biographies.

The thesis contains three chapters. The first one mentions all pieces of knowledge from the research about B. Foustka's life and work. A subchapter titled „Political and Socio-cultural context“ relates to environment and circumstances where Foustka was born, grew up, studied and created. There is also mentioned his socio-political involvement as a founding member of Masaryk's realistic party and his activities within the movement. In both The Czech lands and Vienna, Foustka proclaims and promotes the ideas of the right of every nation to its independence. He announces the right to education, protection of young people and juvenility, women's self-reliance and extinguish of alcoholism in the society. Particular subchapters broadly describe Foustka's life and work starting with his youth, mentioning his pedagogical, socio-political activity till 1919 and furthermore until his pension. The last subchapter is inserted intentionally with the aim to clarify the context of a conspiracy publication which Foustka had to face at the end of his life.

The following chapter *Foustka sociologist* summarizes lays of work, which he focused on at most, including B. Foustka's contribution to Czech Sociology. In the subchapters there are listed different aspects such as The Women question, Eugenics, Youth matters, Socialism and Abstinence. Conclusion of this chapter deals with Foustka's contribution to the Czech Sociology. His scientific work is based on modern empiric and objective methods with the intention to build applied sociology.

Extensive works *Practical Philosophy* and *Leader and Leadership*, which have never been published, are presented in the third part of the thesis. There you can find a presentation of the preserved manuscript *Practical Philosophy*, ready for printing and a presentation of the substance of the handwritten background papers to the study *Leader and Leadership* from sociological point of view, for manuscript publishing processing.

The main purpose of the thesis was to process sources and materials from B. Foustka inheritance, archival sources of Institute of the History of Charles University in Prague, contemporaneous literature and, based on research, to make complement of data in his actual biography, bibliography and sociological legacy.

At the end of the thesis there is affirmed that all the judgements and statements formed by hypothesis were groundless, and the results of the research can contribute by filling of white spaces in the biography and work of Břetislav Foustka.

He had the greatest merit in establishing Sociology in Czech-Czechoslovak academic environment, thanks to his scientific work founded on modern empiric methods and untiring efforts to assert applied sociology in the social and socially pathological area. This tireless worker of Czech-Czechoslovak Sociology deserves remembrance undoubtedly.

7 Seznam použité literatury:

- Anderson, P.- Baumberg. B. 2006.** *Alkohol in Evrope*. London : autor neznámý, 2006.
Archiv Univerzity Karlovy. Praha : FF, i.č. 212, prof. Foustka B.
- Bradnová, H. a kol. 2002.** *Univerzální encyklopedie Heureka 3.0*. [DVD] Voznice : Leda, Encyklopedický dům, 2002. 3.33.080613.
- Budil, I. T. a kol. 2005.** *Dějiny, rasa a kultura*. Plzeň : Vlasta Králová, 2005.
- Burešová, J. 2001.** *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. Století*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.
- Červenka, R. a kol. 2008.** *Univerzální encyklopedie*. [DVD] Voznice : Leda, 2008. 3.33080613.
- Darwin, L. 1936.** *Co je to eugenika?* Praha : Nákladem Lékařského Knihkupectví a Nakladatelství, 1936.
- Dlásek, J. 1913.** Studentské abstinentní hnutí v Pelhřimově. *Abstinentní věstník*. 1913.
Dva stíny v životě mládeže.
- Foustka, B. 1911.** Praha : Ochrana mládeže I., seš. 1,2,3,4, 1911.
- Foustka, B. 1908.** *Abstinence jako kulturní problém: Význam střízlivého života pro kulturní snahy národa*. Praha : Grosman a Svoboda, 1908.
- Foustka, B. 1909.** Praha : Zdraví lidu, 1909.
- Foustka, B. 1906.** Praha : Pražská lidová revue, 1906.
- Foustka, B. 1918.** Praha : Naše listy, 1918.
- Foustka, B. 1918.** *Vojsko v demokracii* 17.9. 1918, Praha : Naše listy, 1918.
- **1922.** *Alkoholism a ideály národa*. Praha : Čsl. abstinentní svaz, 1922.
 - **1917-18.** *Demokratism, jeho význam a jeho problémy* . *Naše doba*. 1917-18.
 - **1947.** *Dvě generace Foustků*. Poděbrady : Archiv autora, 1947.
 - **1904.** *Glosy k studentské sebevraždě. Věstník českých professorií*. 1904.
 - **1911.** *K otázce sebevražednosti mládeže. Zhodnotme život. Naše doba č. 5,6,7,8,9,10*. 1911.
 - **1904.** *K ženské otázce. Rozhledy sociologické*. 1904.
 - **1940.** *Kritikové a popravčí. Odpověď Otakaru Machotkovi a redakci revue. Sociologická revue roč. 11, č. 3-4*. 1940.
 - **1918.** *Národ nesmrtelný. Postavení národa českého ve světové situaci a jeho demokratické úkoly. Naše doba* . 1918.

- . **1906.** Nezaměstnanost. *Obzor národohospodářský*. 1906.
 - . **1913.** *Ochrana dětství a mládí*. Praha : Česká politika, Výrobce Edvard Lischinger, 1913.
 - . **1913.** Ochrana mládeže a mládí. *Česká politika V*. 1913.
 - . **1904.** Otázka sociální. Socialismus a sociální hnutí. *Česká politika IV*. 1904.
 - . **1915.** *Péče o dítě: Sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. Praha : Vilímek, 1915.
 - . **1911.** Práce ve smyslu humanitním. *Olomoucký Pozor*. 1911.
 - . **1904.** *Slabí v lidské společnosti : Ideály humanitní a degenerace národů*. Praha : Laichter, 1904.
 - . **1909.** Socialismus a náboženství . *Naše doba*. 1909.
 - . **1909.** Sociální péče o mládež a naše instituce humanitní. *Naše doba*. 1909.
 - . **1911.** *Sociální politika : Socialismus a sociální hnutí*. Praha : Výrobce Edvard Lischinger, 1911.
 - . **1911.** *Sociální politika Socialismus a sociální hnutí* . Praha : Edv. Leschinger , 1911.
 - . **1923.** Sociologie a etika eugenismu. *Česká mysl 19, č. 1*. 1923.
 - . **1902.** Sociologie a školy střední. *Program Smíchov*. 1902.
 - . **1905.** Student a sexuální otázka. *Svaz českých studentů*. 1905.
 - . **1913.** Štěstí a práce I., II. *Obchodní rozhledy*. 1913.
 - . **1910.** T. G. Masaryk jako sociolog. Praha : Česká mysl, 1910.
 - . **1908.** Tschechische Abstinenzbewegung. *Tschechische Revue*. 1908.
 - . **1891.** *Turgot jako sociolog*. České Budějovice : autor neznámý, 1891.
 - . **1910.** Úvaha o českém socializmu. *Nová doba*. 1910.
 - . **1915.** Válka a alkoholism. *Naše doba* . 1915.
 - . **1905.** Vliv soudobé monogamie na mravnost. *Česká mysl*. 1905.
 - . **1904.** *Zásady ženské otázky*. Praha : Ločák: Springer, 1904.
 - . **1912.** Zduchovnění socializmu. *Nová doba*. 1912.
 - . **1904.** *Zrovnoprávnění žen*. Praha : Ločák : Pringer, 1904.
- Frajdl, J. 2017.** Osvětové hnutí v letech 1900-1918. [www.ceskenarodnilisty](http://www.ceskenarodnilisty.cz). [Online] České národní listy, 10. 10 2017. [Citace: 10.10. 2017. 10 2017.] <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/osvetove-hnuti-v-letech-1900-1918.html>.
- Galla, K. 1947.** Břetislav Foustka. *Sociologická revue, roč. 13, č. 1-2*. 1947.

- , 1968. Vývojové tendence české sociologie. *Sociologický časopis* . 4, 1968, Svazek 3.
- Gobineau, Arthur de. 1942.** *Esej o nerovnosti lidských plemen*. [překl.] F. X. Lánský. Praha : Orbis, 1942.
- Griffith, E. 2004.** *Záhadná molekula: Mýty a skutečnosti o alkoholu* . Praha : NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- Havránek, J. 1995.** *Dějiny Univerzity Karlovy III. (1802-1918)*. Praha : Karolinum, 1995. str. 390. ISBN 80-7184-320-2.
- Hlaváček, P. - Fesenko, M. 2015.** *Nešťastná Ukrajina. Osobnosti Ukrajinské svobodné univerzity v Praze 1921-1945*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7308-581-0.
- Chalupný, E. 1935.** Masarykova sociologická společnost. *Sociologická revue*, roč. 6., 1935, Sv. č. 1-2.
- Jančík, D. 2014.** „Pít či nepít – to jest, oč tu běží.“. *Historická sociologie*. 2014.
- Janko, J. 1997.** *Vědy o životě v českých zemích 1750-1950* . Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1997.
- Jenč, F. 1998.** *Alkohol jako lék*. Praha : Volvo Globator, 1998.
- Kasper, T. - Kasperová, D. 2008.** *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4 .
- Konařík, B. 1925.** *O Tuchlově*. Praha : Vyšší národ, 1925.
- Kopáč, J. 1968.** *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867 – 1914*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně , 1968. str. 131.
- Král, J. 1937.** *Československá filosofie*. Praha : Melantrich, 1937.
- Kultura střízlivosti* .
- Lenderová, M. 2002.** *Chytila patrola...aneb prostituce za Rakouska i republiky* . Praha : Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0379-9.
- Machotka, O. - Ullrich, Z. 1928.** *Sociologie v moderním životě*. Praha : autor neznámý, 1928.
- Machotka, O. 1938-39.** Sociologie, heslo v dodatcích Ottova naučného slovníku. *Sociální problémy*, roč. 6. 1938-39, Sv. č. 3-4.
- Mareš, A. 1980.** *Historie ČSL abstinentského svazu*. Praha : ANM, 1980.
- Masaryk, T. G. 1905.** Hodnocení habilitační práce. *Archiv UK* . Praha : autor neznámý, 1905.

- , **1901**. Ideály humanitní. *Čas*. 1901.
- 1840-1876**. *Matriční kniha o narození rok 1862, Ves Trpín, Pag. 80*. Svitavy : Městský archiv, 1840-1876.
- Nedvědová, A. 2004**. Volební právo žen se muselo vybojovat. *Gender Studies o.p.s.* 2004.
- Nešpor, R. Z. a kol. 2014**. *Dějiny české sociologie*. Praha : Academia, 2014.
- Nešpor, Z. a kol. 2013**. *Slovník českých sociologů*. Praha : Academia, 2013.
- Nešpor, Z. R. 2007**. *Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., 2007. ISBN 978-80-7330-114-9.
- , **2012**. Studium a studenti sociologie v Československu před nástupem komunistického režimu. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (4). 2012, ISSN 0038-0288.
- , **2011**. *Republika sociologů*. Praha : Skriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-48-3.
- Organisujeme mládež k životu abstinentskému.*
- Pacner, K. 2012**. *Osudové okamžiky Československa*. Praha : Brána, 2012. 978-80-7243-597-5 .
- Placht, O. - Havelka, F. 1932**. *Předpisy pro vysoké školy Republiky Československé*. Praha : Vlastním nákladem, 1932.
- Problém rovnosti v demokracii.*
- Secká, M. 2010**. Počátek ženských spolků v českých zemích. *NM-Náprstkovo muzeum*. 2010.
- Sekla, B. 1936**. *Doslov ke knize Co je to eugenika? Leonarda Darwina*. Praha : Lékařské nakladatelství a knihkupectví, 1936.
- 2008**. *Sociální úroveň dělnictva na poč.20.stol.* Praha : E-dejiny.cz, 2008.
- Svoboda, E. 1921-22**. K sociologickému sjezdu. *Parlament roč. 1*. 1921-22.
- Tomášová, B. 1994**. *Národní divadlo*. Praha : Historický obzor, 1994. stránky 187-190. ISSN 1210-6097.
- Trojan, J. - Ullrich, Z. - Galla, K. 1932**. *Břetislav Foustka Hrst osobních vzpomínek a příspěvků k jeho sedmdesátinám*. Praha : Miloš Procházka, 1932. str. 110. NBN:cnb000792290 .
- Tulachová, M. 1965**. *Disertace pražské university 1882–1953 I*. Praha : Univerzita Karlova, 1965.

Vaněk, A. 1986. *Slovník českých a slovenských sociálně politických myslitelů a sociologů* .
Praha : Univerzita Karlova, 1986.

Vojsko v demokracii.

Vošahlíková, P. 1993. *Formování české občanské společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století.* Praha : SPN, 1993.

Wágner, W. J. 2012. *Habsburská monarchie. Dějiny Rakouska-Uherska slovem i obrazem.* Praha : Universum, 2012.

Ward, L.F. 1906. *Aplikovaná sociologie. Pojednání o vědomém zlepšování společnosti společnosti.* 1906.

Wiac, M. 2014. *Tělovýchova sport ve službách české národní emancipace.* Praha :
Karolinum Press, 2014.

8 Obrazová příloha

Obrázek 1 Břetislav Foustka

Obrázek 2 Kniha křtů v letech 1840-1876, archiv Svitavy, Bystré

10. 1857

Am.

Herrn Biedelar Forstbes., angedenkten Guts
des Officiers

Seine kaiserliche und königlich apostolische Majestät

Julien mit Allergriefflan festschreibung vom 14. ^{ten} Oktober 1882.
Hinnen einer der an der Universität in Prag
gepflegten Franz-Joseph-Elisabeth-Gold-Nipendien
im Infanterienregimente von Dreihundert Gulden in Gold
vom Vorkriegsjahr 1882/83 angefangen Allergriefflan zu
verkaufen gewillt.

Der Erfolg dieses Vizekanzlers ist an die Erfüllung
der für den Vizekanzler-Gewinn im Allgemeinen
vorgeschriebenen Bedingungen und an die Zeitdauer
gebunden, in welcher die Thron- und die
ehrenden Universitäts- und Fakultätswahlen

Im Falle Sie den Todemann'scher Myzanthinen
befürsorgen, so ist das Volkswort, auf welches wir uns
stützen, die Sie bezüglich der Gattung der langstammigen
letzten Individen, so wie die, die wir zu bringen.

Pollten Sie bereits ein Genieße einer anderen
 Dependence? Ja, oder Sie-Leser, je nach dem

Das Jahr *Argentinum* wird Ihnen in vortheilhafteren
Raten im Laufe der Monate Oktober, Jänner, April
und Juli jedes Jahres gegen Ihre verdingungsmässige
vom Universitäts-Rathmann erteilte Quittung bei der
k.k. Landesbank in Prag flüssig gemacht
werden.

Die Gasförmigen Lustigen 3 Stücke folgen im Aufstufte zueind.

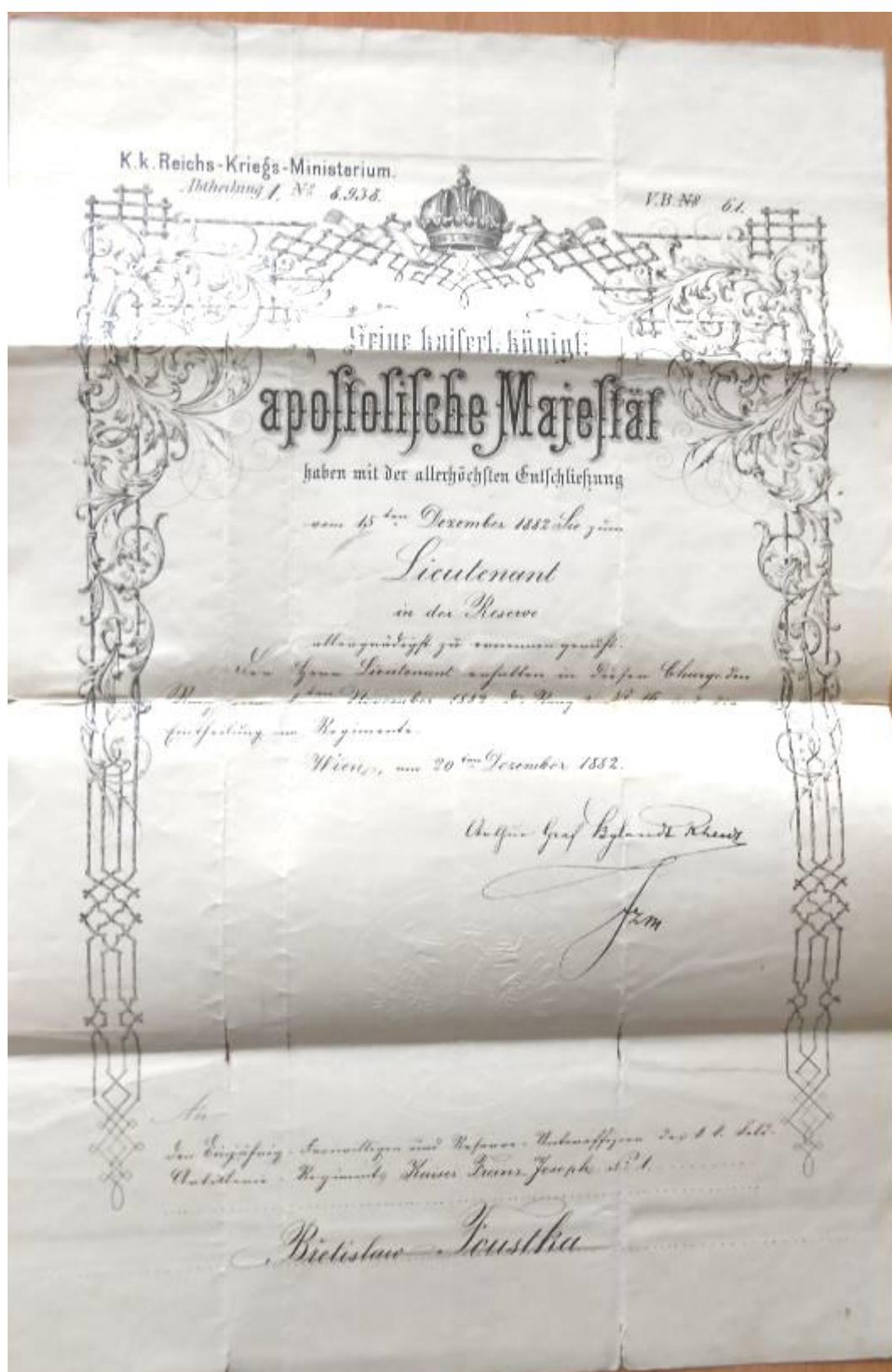
Von der Direktion der A. h. Privat- und Familien-Fonde.

Wheat, Nov. 14th - October 1832

Enid Spillay

Obrázek 3 Zlaté stipendium C. K. ke studiu na vysokou školu

Obrázek 4 C. K. Dekret povýšení do hodnosti poručíka dělostřelectva

Jméno, vlast, rodiště, stáří kandidátovo, jakož i jeho studie. Jméno a stav otce	Vědecké pojednání, jaké bylo a kdo je posoudil	odborné dvojhodinné rigorosum z		
		Classické filologie		
		složeno	opakováno	opakováno
48. Břetislav Foustka rodilý z Topína v Čechách. Narozen dne 6. února r. 1862 Absolvoval osm semestrů od r. 1882 – 1886 na universitě pražské. Otec: Robert, úředník pojišťovací společnosti Loebl.	Některých elegiích Tibullových. Posouzena od prof. dra Krivčáky a od prof. dra Krále.	dne 20. ledna 1888. Výsledek: Dostatečný. Král. dostatečný Jirček Dostatečný. Král. Těsnohladný dostatečný Váha t. i. děkan.		

jednohodinné rigorosum z			Poznámání	Den promoce. Jména funkcionářů
filologie				
složeno	opakováno	opakováno		
dne 8. července 1887. Výsledek: výšečný J. Jurdík Výšečný Těsnohladný Výšečný. Král. Těsnohladný: výšečný. Dr. Král t. i. děkan.				23. ledna 1888. Rector magnificus Prof. D. Vilém Weis. Děkan: Prof. D. K. Váha Promotor: Prof. D. C. Frouhač

Obrázek 5 Záznamy o rigorózních zkouškách Břetislava Foustky

OPIS DEKRETU O JEM PRVNIM JMEHOVANI

PŘÍLOHA I

Č. 2134.

Vlašerodému pánu

pánu Ph.Dru Mstislavu Foustkovi
suplujícímu učiteli

v Třeboni.

Městská rada ve Třeboni zvolila Vás ve své poradě dne
29.září 1888 odbyvané, suplujícím učitelem pro latinu a řeštinu
na zdejším obecném reálném gymnasiu.

Tato volba byla výnosem veleslavné c.k. zemské školní
rady ze dne 17.října 1888 čís. 39.373 potvrzena.

Vyzývám Vás, abyste ihned úřad svůj nastoupil a za tou
příčinou u ředitelství zdejšího reálného gymnasia předepsanou
přísahu složil, načež Vám roční plat per šest set /600/ zlatých
r.č. v měsíčních lhůtách dne 16.září 1888 počínaje předem z
městského důchodu Třeboňského vypláceno bude.

./.. Přílohy Vaší žádosti se Vám vracují.

Ve Třeboni, dne 23.října 1888.

Purkmistr:

Fiedler.

v přepráven,

stejnou stranou vyhověný Čas sešlání školní.

komis ze

opatřením.

Kancelář

okres. rada ve Smíchově,
dne 2. listopadu 1888

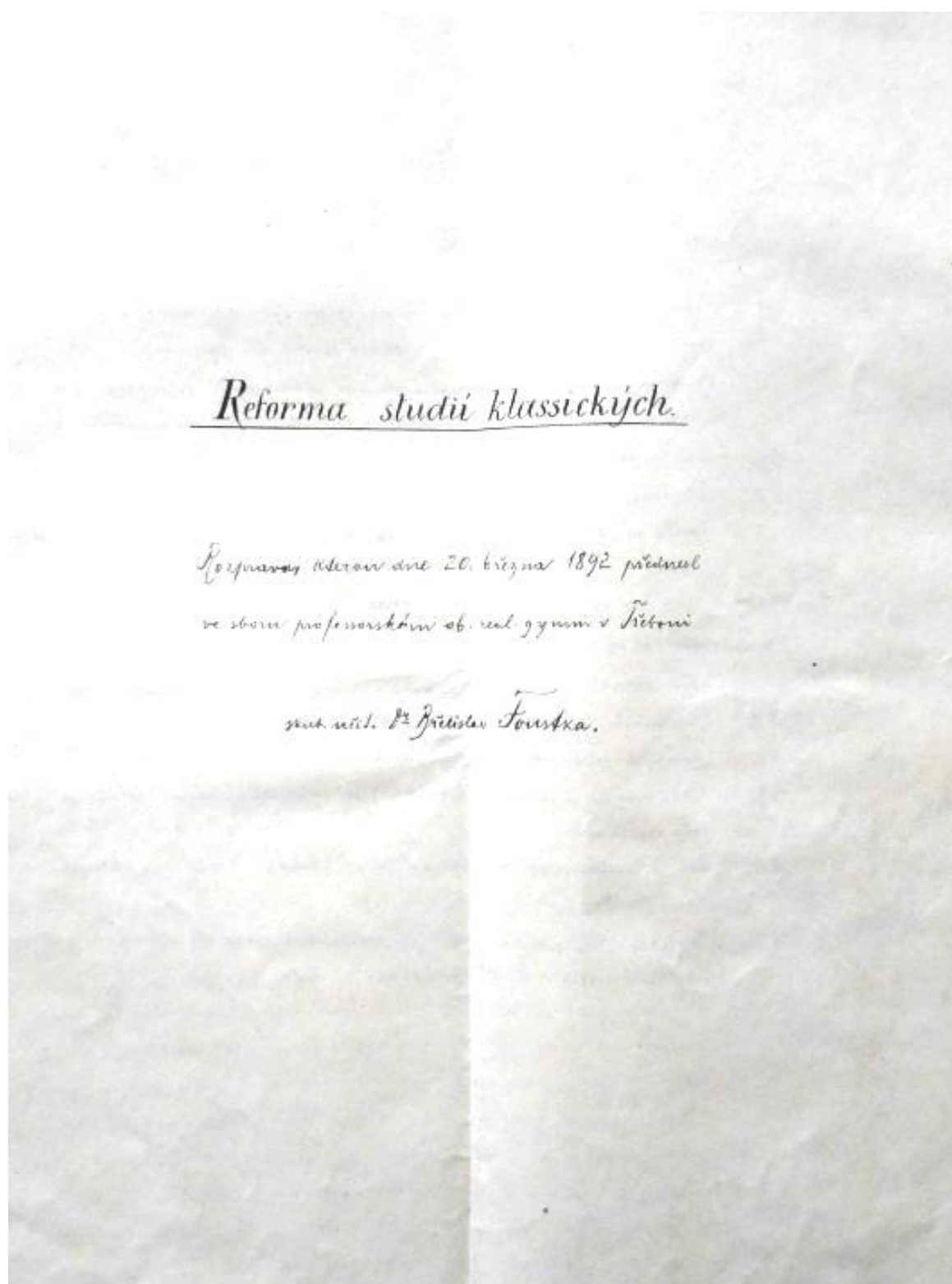
[Handwritten signature]

Obrázek 6

Jmenovací dekret suplujícího učitele v Třeboni

Obrázek 7 **Marie Foustková, manželka B. Foustky**

Obrázek 8 Reforma klasických studií Třeboně

Velečtinný pane!

Vácné shromáždění České Akademie,
dobyvaní dne 1. t. m., povolilo Vám k
nároku 1. třídy polovici studijního
stipendia 200 (dvoř. stě), kterým na cestu
do Německa k návštěvě stát. vědeckých
seminářů. Stipendium vyplati Vám
na protorčení kancelář. Akademie. O
výsledku cesty račte svým časem pro-
dati Akademii zprávu.
Přílohy předání rákosu Vám vrácíme.
V Praze dne 2. dubna 1905.

Josef Blahosky
k. p. m. t. m.

Doklas Rajman
k. gen. p. m. t. m.

Velečtinný pane

PhDr. Přetislav Poustka,
a. k. gymn. profesor
na Smíchově.

Obrázek 9

Stipendium Akademie v roce 1905 na studijní pobyt v Berlíně

...ne, profesor mimostátní
 v národním státu, ale místo
 toho, v národním státu, ale
 by přestavil v národním

část konceptu
 memoranda, která jsem
 v posledních minutách odevzdal
 docentům prof. Masarykovi

Drahý pane profesore, vím, že jste v úvodu své přednášky
 bezmála před rokem, když jsem v čertě Politice
 dokončil svůj Socialismus, prof. Drtina mi nahodilo
 rozmluvě projevit i s ním, dát podnět k tomu, aby na
 univerzitě byly podniknuty kroky k národním vědám
 dalším postupem.

Počínal jsem tím, aby se sákal trochu posměkalo,
 že podnět Hrochův dal, je to vsk. A když to byla publika-
 vána také moje „Ochrana dětí a mládeže“, domluvil
 jsem s ním jeho návštěvu u nás o očiště.

A dovoluji si tudíž s tím souhlasem a po určité
 i na jeho podnět obrátit se k Vám, drahý pane profesore,
 s určitou žádostí,

aby jste mne ráčil ve storn/fakulty filo ořídit k tomu
 se navrhnout, aby mi byl udělen
 titul národního profesora.

Vědly k tomu tyto úvahy:

1. Jsou již plných 14 semestrů docentem (habili-
 tován 26/IV 1905). Celá řada mladších docentů mne
 v posledních dobách předešla tím, že byli jmenováni mimos-
 tátními (at' titulární nebo skuteční). A to:

Nejedlý mimostátním (habilitován 27/IV 1905)	
Kučma národním (" " 30/III 1905)	
Krofta mimostátním (" " 14/IX 1905) $\frac{1}{2}$ 70	
Babrovský mimostátním (" " 14/IX 1905) $\frac{1}{10}$ 77	
Pězek mimostátním (" " 15/IX 1905) $\frac{1}{5}$ 70	
Domín mimostátním (" " 21/IV 1907) $\frac{1}{5}$ 8	
Kádner titul mimostátním (" " 30/IV 1907)	
Slavík titul mimostátním (" " 27/I 1906)	
Javůšek mimos- (30/IV 1906) $\frac{1}{10}$ 70	
Katharius " (24/IV 1909) $\frac{1}{10}$ 70	

Obrázek 10 Rukopis dopisu B. Foustky T. G. Masarykovi v roce 1912

Honulný Pan.
pau. *D. Břislav Foustka,*
ck. profesor a docent české university
na Smíchovci.

Předsedství Svatoboru řídící se Pravidly Odkazu
Riegrova obrátilo se na rektoráty české university a českých
technik, na Královskou Společnost nauk a na Českou
Akademii, aby učinily návrhy, jak má býti užito úroků
z Odkazu Riegrova za rok 1913.

Došly i jednotlivé žádosti a návrhy.

O tom všem jednala rada pro nadání Riegrova
u Svatoboru a učinila návrhy.

Předsedství Svatoboru i Česká Akademie návrhy
ty schválily.

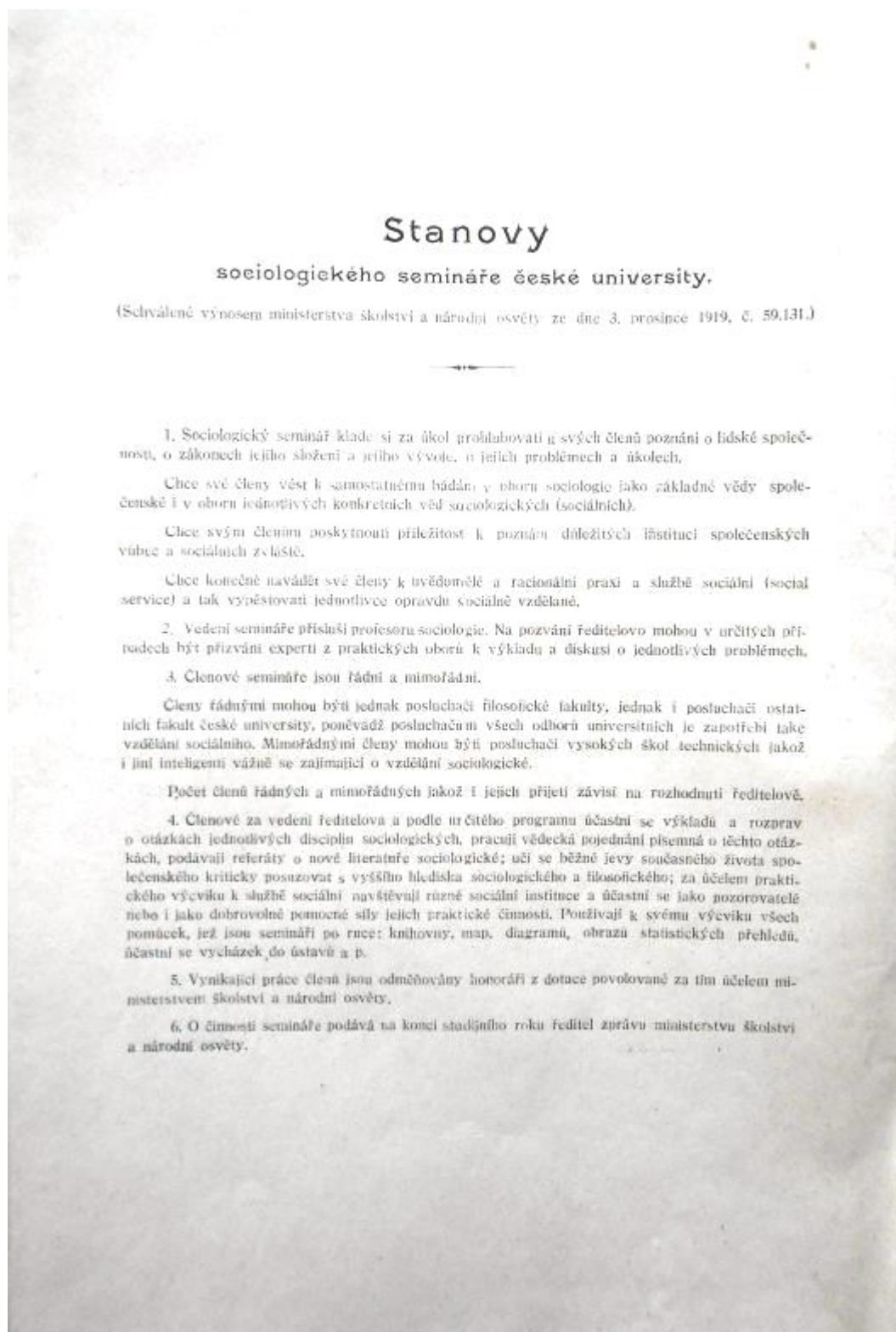
Podpsaný jednatel Svatoboru dovoluje si uctivě ozná-
miti, že bylo Vám přisluhováno Kč 400.- odměnou za
dosavadní práce a podporou na další vědecká studia.

Přikládají poukázku a pravidla odkazu Riegrova
upozorňují na § 18, s prosbou, aby se ráčil nejděle do dvou let podati zprávu,
jak šlo podpořit.
V Praze dne 2. března 1913.

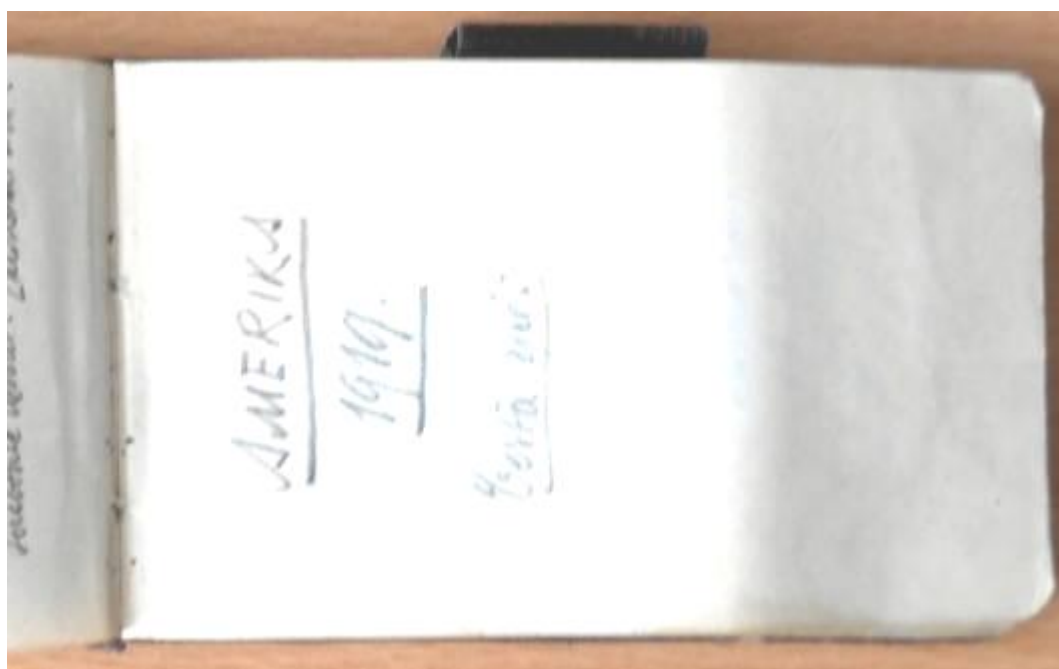
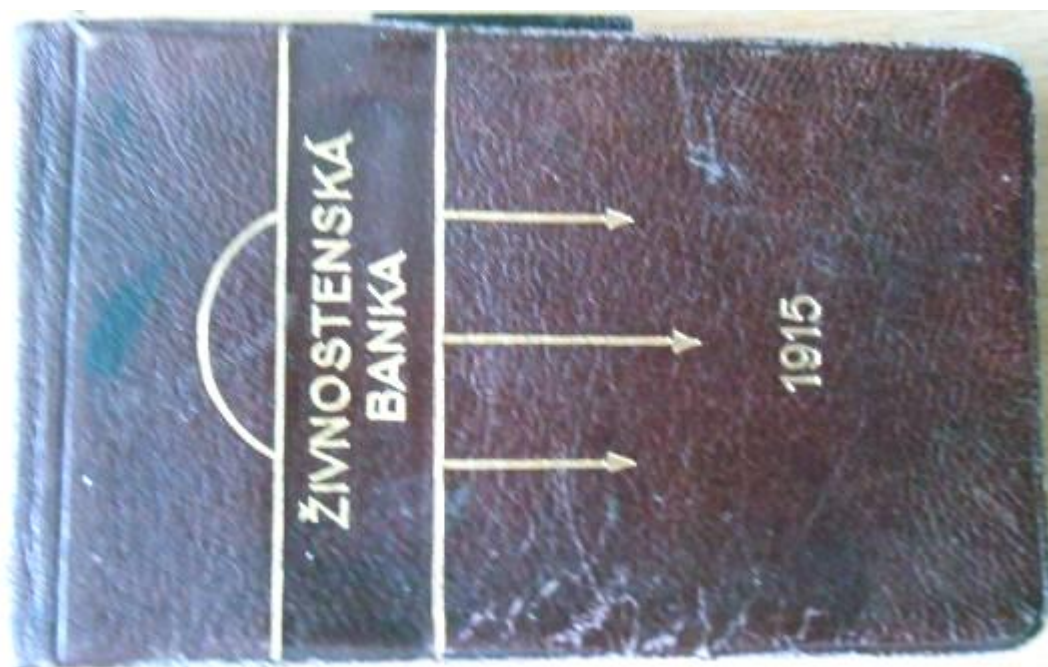

J. J. J.
jedenátel Svatoboru.

Obrázek 11 Cena Svatoboru a České Akademie

Obrázek 12 Stanovy sociologického semináře české university

Obrázek 14 Poznámky z Ameriky 2

2194
Čís. F.F. 1945/46

20. března 6.

2194/45/46 - R/K1

Obnovení doktorských diplomů po 50 letech.

Československý rozhlas
v P r a z e .

Prosím o uveřejnění této zprávy:

Profesorský sbor filosofické fakulty university Karlovy obnovil
řádnému universitnímu prof. v. v. Dr. Břetislavu F o u s t k o v i
a gymnasijskému prof. v. v. Dr. Václavu F l a j š h a n s o v i
po 50 letech diplom filosofického doktorátu.

Vypravěno dne
22. III. 1946

R
t. č. děkan.

Rektor :

O. Brunaček

Ředitel univ. kanceláří :

J. Janoušek

FAKULTA FILOSOFICKÁ
Podáno 14. III. 1946
čís. 2194 příl. 2

Obrázek 15 Obnovení doktorských diplomů po 50 letech

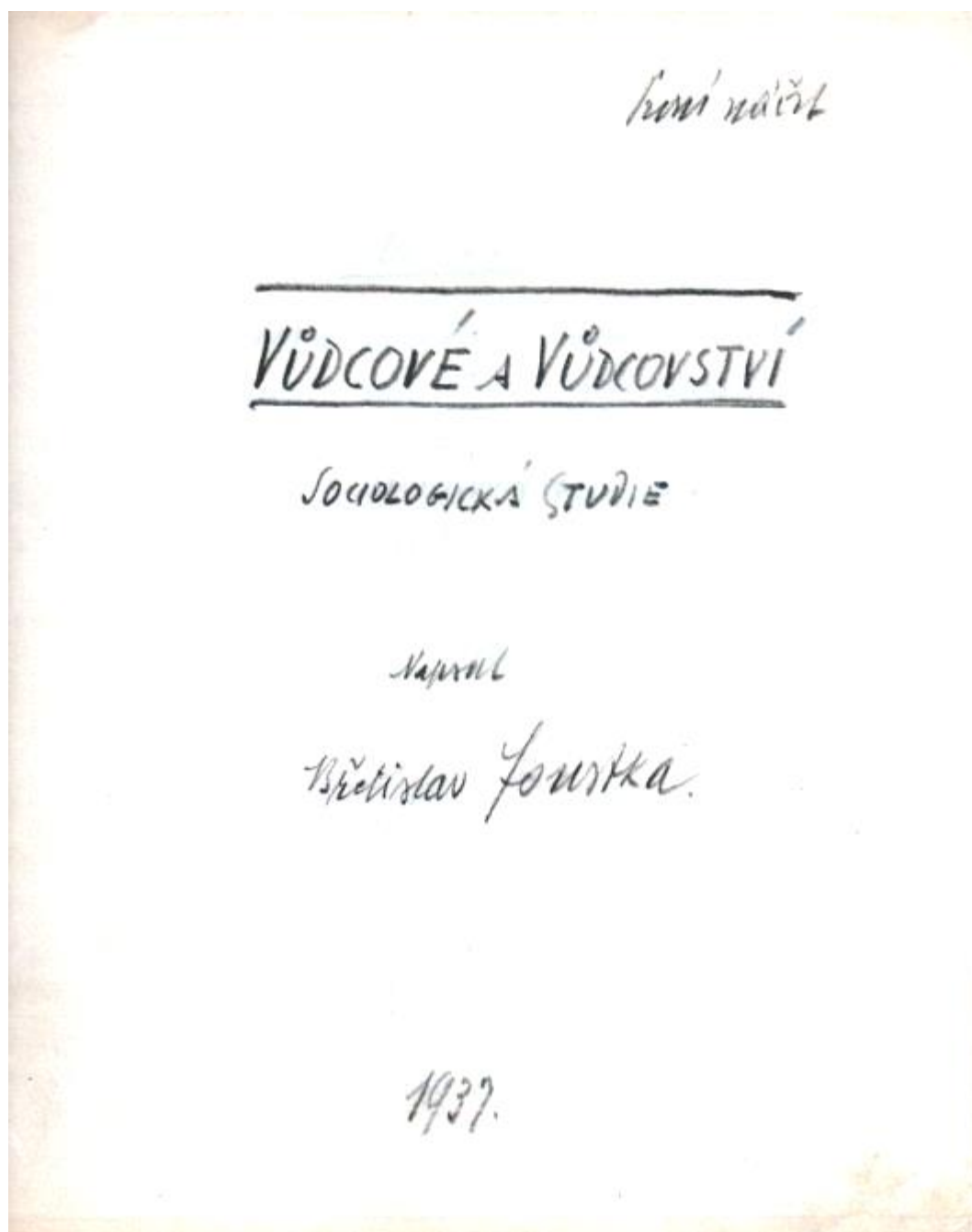
Obrázek 16 Dům, ve kterém B. Foustka bydlel v Praze na Smíchově

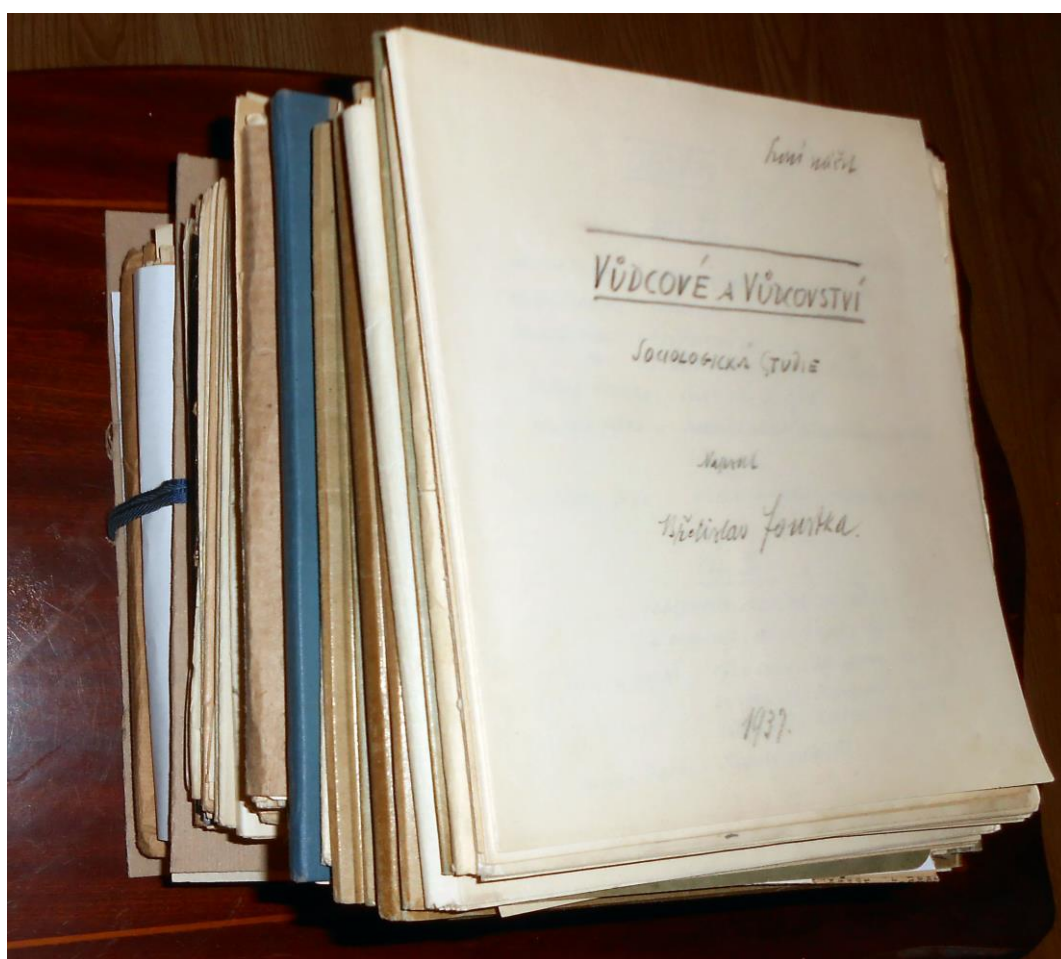
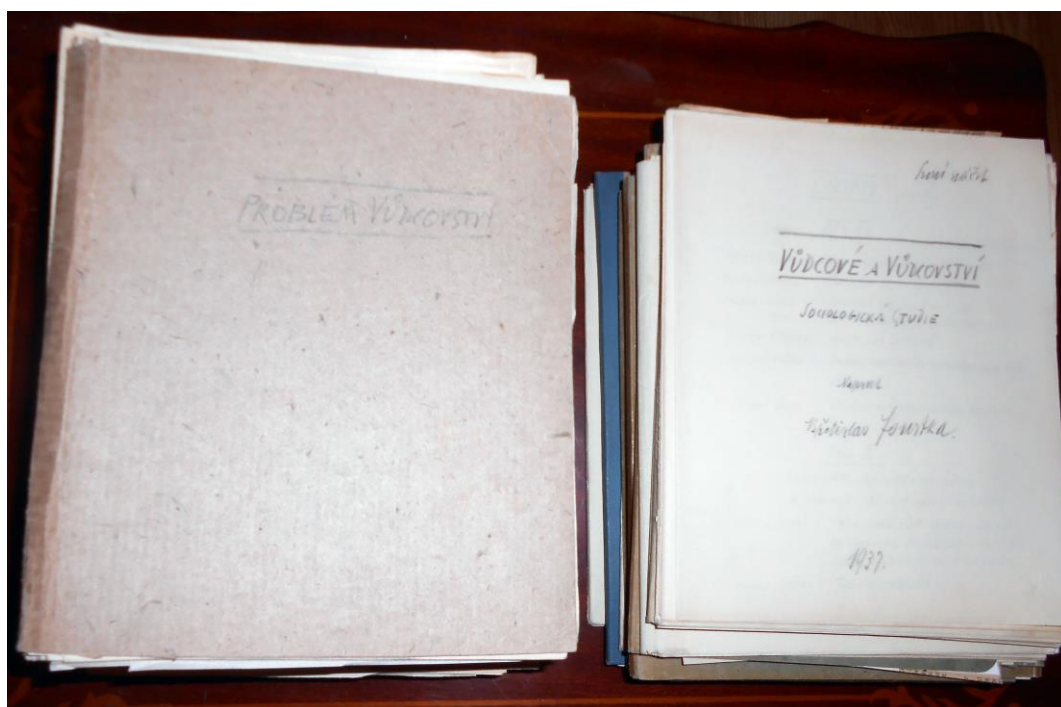
Obrázek 17 Rodinný hrob Foustků v Poděbradech

Obrázek 18 Rukopis „Praktická filosofie“

Obrázek 19 První stránka rukopisu "Vůdce a vůdcovství"

Obrázek 20 Rukopis studie „Vůdce a vůdcovství“

